

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα Γεωγραφίας

Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ

Πτυχιακή εργασία της Σπαντιδάκη Κωνσταντίνας
Α.Μ. 20732

Αθήνα, Οκτώβριος 2012

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα Γεωγραφίας

Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ

Πτυχιακή εργασία της Κωνσταντίνας Σπαντιδάκη
Α.Μ. 20732

Επιβλέπων καθηγητής: Γεώργιος Κρητικός

Αθήνα, Οκτώβριος 2012

*Είναι μια γης κατάμεσα του μελανού Πελάγου η Κρήτη, η ώρια και παχειά και η
τριγυρολουσμένη.*

Κατοίκους έχει αρίθμητους και χώρες ενενήντα.

Κάθε λαός κι η γλώσσα του.

*Ζουν Αχαιοί στον τόπο, ζουν νησιώτες Κρητικοί, παλληκαριάς ξεφτέρια και Κύδωνες
και Δωρικοί και Πελασγοί λεβέντες.*

*Κι είν' η Κνωσός, χώρα τρανή, που ο Μίνωας του μεγάλου του Δία σύντροφος εννιά κι
εννιά κυβέρναε χρόνια.*

(Οδύσσεια – Ραψωδία Τ')

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	6
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	7
ABSTRACT	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Η μεθοδολογία της εργασίας	12
1.1 Σκοπός και μεθοδολογία της δειγματοληπτικής έρευνας	12
1.2 Ανάλυση των στοιχείων του δείγματος	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: Η ιστορική πορεία της Κρήτης μέχρι σήμερα	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Θεωρητική προσέγγιση - Ορισμοί και βασικές έννοιες	20
3.1 Η έννοια της ταυτότητας	20
3.2 Συλλογική ταυτότητα και κουλτούρα	21
3.3 Συλλογική μνήμη και παράδοση	23
3.4 Η συγκρότηση της πολιτισμικής ταυτότητας	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: Η κρητική ταυτότητα	28
4.1 Διακριτά στοιχεία της κρητικής ταυτότητας	28
4.1.1 Κρητική διάλεκτος	30
4.1.2 Λαϊκή παράδοση – Ήθη και έθιμα	31
4.1.3 Κρητική κουζίνα – Κρητική διατροφή	33
4.1.4 Μουσική – Τραγούδια – Χοροί	33
4.2 Μεταβολές σε σχέση με το παρελθόν	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: Χώρος, τοπική ταυτότητα και συλλογική μνήμη	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: Τουριστική ανάπτυξη και κρητική ταυτότητα	50
6.1 Η τουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη	51
6.2 Πολιτισμικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στην Κρήτη	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο: Η διατήρηση της κρητικής ταυτότητας στις μέρες μας	61
7.1 Ο ρόλος της οικογένειας	64
7.2 Κρητικοί πολιτιστικοί σύλλογοι, εκδηλώσεις και επετειακοί εορτασμοί	65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο: Η κρητική ταυτότητα απέναντι στους «Άλλους»	73
8.1 Ταυτότητα και ετερότητα. Η έννοια του «Άλλου»	73
8.2 Η σχέση των Κρητικών με τους άλλους Έλληνες	74
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	85
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	87
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: Το ερωτηματολόγιο της έρευνας	93
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: Πολιτιστικοί σύλλογοι Κρητών	98
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ: Ιστορικοί χάρτες της Κρήτης	103

ΠΡΟΛΟΓΟΣ – ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία με θέμα «Η συγκρότηση της κρητικής ταυτότητας στον σύγχρονο ελληνικό χώρο», εκπονήθηκε στα πλαίσια της ολοκλήρωσης των σπουδών μου στο τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου. Θα ήθελα αρχικά να ευχαριστήσω κάποια άτομα που συνέβαλλαν, ο καθένας με τον τρόπο του για την πραγματοποίηση της εργασίας αυτής.

Κατ' αρχάς τον επιβλέποντα καθηγητή, κ. Κρητικό για την ανάθεση του θέματος και την πολύ καλή συνεργασία. Με την καθοδήγησή του και τις χρήσιμες παρατηρήσεις του, καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας, βοήθησε ώστε να έχει το επιθυμητό αποτέλεσμα.

Επίσης, τον κ. Κανδύλη και τον κ. Πέτρου, οι οποίοι μέσω του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), κατά τη διάρκεια της πρακτικής μου άσκησης, βοήθησαν σε ζητήματα που αφορούσαν στη σύνταξη του ερωτηματολογίου, καθώς με χρήσιμη προτεινόμενη βιβλιογραφία.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα όλα τα άτομα που δέχτηκαν και διέθεσαν χρόνο για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, προκειμένου να διεξαχθεί το ερευνητικό μέρος της εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη σημερινή εποχή, έννοιες όπως η ταυτότητα, η αυθεντικότητα και η διαφορετικότητα, αποτελούν μια απάντηση στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, που προωθεί την ομοιομορφία, καθώς το αίσθημα της ιδιαιτερότητας και της διαφοράς γίνεται πλέον εμφανές σε όλους τομείς.

Η παρούσα εργασία διαπραγματεύεται τη συγκρότηση της κρητικής ταυτότητας στον σύγχρονο ελληνικό χώρο. Πιο συγκεκριμένα, ασχολείται με τη μελέτη των κυριότερων χαρακτηριστικών από τα οποία αποτελείται η κρητική ταυτότητα, τα οποία δηλώνουν όχι μόνο την ομοιότητα μεταξύ των μελών της, αλλά και ταυτόχρονα τη διαφοροποίηση της από τις άλλες συλλογικές ταυτότητες. Εξετάζει, επιπλέον, τον τρόπο με τον οποίο αναπαράγονται σήμερα τα γνωρίσματα αυτά και τη σημασία που έχει για τους Κρητικούς η διατήρησή τους. Στη συνέχεια, διερευνώνται οι μεταβολές που έχουν συμβεί στην κρητική ταυτότητα, εξαιτίας της εξέλιξης, η οποία είναι αναπόφευκτη, αλλά και από τις επιρροές που έχουν προκληθεί, κυρίως μέσω της ραγδαίας τουριστικής ανάπτυξης. Τέλος, εξετάζεται η σχέση των Κρητικών με τους υπόλοιπους Έλληνες, καθώς η ταυτότητα και η διαφορετικότητα είναι έννοιες που συνδέονται στενά μεταξύ τους.

Όλα αυτά παρουσιάζονται παράλληλα με τα πορίσματα της δειγματοληπτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε με διανομή ερωτηματολογίων, που σκοπό είχαν την καταγραφή των απόψεων των Κρητικών πάνω σε θέματα που αφορούν την ταυτότητά τους.

ABSTRACT

Nowadays, concepts such as identity, authenticity and diversity, are a response to the process of globalization, which promotes uniformity, while the sense of uniqueness and difference is now apparent in all areas.

This paper treats with the formation of cretan identity in modern greek area. More specifically, it deals with the research of the main features that consist the cretan identity, which indicate not only the similarity between its members, but also the differentiation from other corporate identities. It also examines the way that these attributes are expressed today and how important is for the Cretans to preserve them. To continue with, it investigates the changes that have occurred in the cretan identity because of evolution that anyway occurs, as well as, due to the implications which are particularly caused by rapid tourism development. Finally, we examine the relationship between Cretans and other Greeks, as identity and diversity are concepts that are closely associated.

All these are presented along with the results of a sample survey conducted by distributing questionnaires, which were designed to gather the opinion of Cretans on issues related to their identity.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη σύγχρονη εποχή που τείνει να επικρατήσει το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, στο επίπεδο της οικονομίας, της πολιτικής, αλλά και ευρύτερα στον πολιτισμό και μέσω της οποίας προωθείται η ομοιομορφία, η προστασία και η ανάδειξη των πολιτισμικών ταυτοτήτων αποτελεί μια μεγάλη πρόκληση, καθώς το αίσθημα της ιδιαιτερότητας και της διαφοράς γίνεται πλέον εμφανές σε όλους τομείς.

Είναι γενικά αποδεκτό ότι η σύγχρονη πολιτισμική ταυτότητα οποιασδήποτε δυτικής κοινωνίας υπόκειται σε μια καθολική κρίση, η οποία χαρακτηρίζεται από μια «σαρωτική πολιτιστική ομογενοποίηση, την αποικοδόμηση των παραδοσιακά συνεκτικών πολιτιστικών κοινοτήτων, αλλά και την παγκόσμια εξάπλωση μιας πολιτικής επίμονης και ενίοτε επιθετικής πολιτισμικής διαφοροποίησης» (Πασχαλίδης, 1999: 73). «Τα πολιτισμικά προϊόντα αρνούνται να «σταθούν ακίνητα», για να προσδώσουν μια βαθιά αίσθηση απώλειας των εδαφικών ριζών και διάβρωση της πολιτισμικής διακριτότητας των χώρων. [...] Σήμερα ζούμε σε αυτό που ο Said αποκάλεσε «μια γενικευμένη συνθήκη απατρίας», οι ταυτότητες γίνονται όλο και πιο αποεδαφοποιημένες ή διαφορετικά εδαφοποιημένες». (Gupta, Ferguson: 2005: 78)

Κατά συνέπεια, στην παρούσα εργασία θα ήταν άτοπο να μελετήσουμε μεμονωμένα μια συλλογική ταυτότητα και στην συγκεκριμένη περίπτωση την κρητική ταυτότητα, από την άποψη του τόπου καταγωγής, καθώς η κοινή καταγωγή δεν προσδίδει αναγκαστικά μια σύγχρονη συλλογική ταυτότητα στους Κρητικούς, γι' αυτό κρίθηκε σκόπιμο να εξετασθούν τα κυριότερα διακριτά αντικειμενικά χαρακτηριστικά που τη συγκροτούν και ταυτόχρονα τη διαφοροποιούν από άλλες συλλογικότητες.

Ο σκοπός της εργασίας είναι να εξετάσει την συγκρότηση της κρητικής ταυτότητας στον σύγχρονο ελληνικό χώρο, τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται

τα στοιχεία που διακρίνουν την ταυτότητά τους οι ίδιοι οι Κρητικοί, τόσο εκείνοι που μένουν στο νησί, όσο και Κρητικοί που κατοικούν στην Αθήνα, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο αναπαράγεται και διατηρείται η ταυτότητα αυτή στις μέρες μας. Ιδιαίτερη σημασία για την κρητική ταυτότητα έχει το πώς προσδιορίζουν τον εαυτό τους σε σχέση με τους άλλους Έλληνες, αλλά και πώς οι άλλοι βλέπουν και αντιμετωπίζουν τους Κρητικούς. Όλα αυτά θα συνδυαστούν με την ανάλυση των ερωτηματολογίων που διανεμήθηκαν και απαντήθηκαν από Κρητικούς. Ειδικότερα:

- Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, γίνεται μια σύντομη αναδρομή στην ιστορική πορεία της Κρήτης, με ιδιαίτερη έμφαση στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της, κατά τη διάρκεια της οποίας συνέβησαν κορυφαία γεγονότα που ήταν καθοριστικά για τη διαμόρφωση της ταυτότητας. Είναι απαραίτητη προϋπόθεση ώστε δοθεί μια πλήρης εικόνα για το πώς η Κρήτη μετά από πολλούς αγώνες κατάφερε να αποκτήσει την ελευθερία της και να αποτελέσει μέρος του ελληνικού κράτους και θα γίνει κατανοητός ο σημαντικός ρόλος που διαδραμάτισε μέσα στον ελλαδικό χώρο, καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της.
- Στα κεφάλαια που ακολουθούν, αφού πρώτα γίνει μια σύντομη αναφορά σε βασικές έννοιες, όπως εκείνες της ταυτότητας, της πολιτισμικής ταυτότητας, της συλλογικής ταυτότητας, της κουλτούρας, της συλλογικής μνήμης και της παράδοσης, παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά της ταυτότητας των Κρητικών, με στόχο να εξετάσουμε ποια από αυτά θεωρούνται σημαντικά, πώς αναπαράγονται σήμερα, εάν έχουν διατηρηθεί με το πέρασμα των χρόνων ή έχουν αλλοιωθεί ή εξαλειφθεί, όπως και το πώς ο τόπος, ως χώρος, συμβάλλει στη διαμόρφωση της ταυτότητας και της συλλογικής μνήμης. Ιδιαίτερος λόγος γίνεται για την τουριστική ανάπτυξη και τον τρόπο με τον οποίο έχει επηρεάσει την τοπική ταυτότητα, την κουλτούρα και την παράδοση.
- Στη συνέχεια, γίνεται λόγος για τη διατήρηση της κρητικής ταυτότητας σήμερα, το ρόλο της οικογένειας, τη δημιουργία συλλόγων και κρητικών σωματείων που έχουν ως στόχο την διατήρηση της κρητικής παράδοσης και των πολιτισμικών στοιχείων, μέσα από διάφορες δραστηριότητες, καθώς και το ρόλο των εορτασμών και των επετειακών εκδηλώσεων.

- Το τελευταίο κεφάλαιο αναφέρεται στην έννοιες της ετερότητας και της συγκρότησης της ταυτότητας σε σχέση με τους «Άλλους» και εξετάζει τη σχέση των Κρητικών με τους υπόλοιπους Έλληνες, με σκοπό να ερευνηθεί αν αισθάνονται διαφορετικοί και η άποψή τους σχετικά με το δημοψήφισμα για την αυτονομία του νησιού.

Τέλος, η εργασία κλείνει με μια σύντομη ανακεφαλαίωση όσων αναπτύχθηκαν και τη διατύπωση ορισμένων γενικών συμπερασμάτων που προέκυψαν από την θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση του θέματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η μεθοδολογία της εργασίας

Για την εκπόνηση της εργασίας, χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία δευτερογενούς και πρωτογενούς έρευνας. Η δευτερογενής έρευνα περιλαμβάνει την βιβλιογραφική επισκόπηση. Η αναζήτηση της βιβλιογραφίας έγινε από την βιβλιοθήκη του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου, καθώς και από άλλες ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες (όπως, η βιβλιοθήκη Λαογραφίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, το Κέντρο Έρευνας Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών και η βιβλιοθήκη του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών), καθώς επίσης πραγματοποιήθηκε αναζήτηση και στο διαδίκτυο. Η πρωτογενής έρευνα αποτελείται από τα δεδομένα που προέκυψαν από τη διανομή ερωτηματολογίων στα πλαίσια της δειγματοληπτικής έρευνας, η μεθοδολογία της οποίας αναλύεται στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου.

1.1 Σκοπός και μεθοδολογία της δειγματοληπτικής έρευνας

Προκειμένου να κατανοηθούν καλύτερα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κρητικής ταυτότητας, εκτός από την επισκόπηση βιβλιογραφίας, κρίθηκε αναγκαία η πραγματοποίηση μιας έρευνας πεδίου που σκοπό θα έχει τη συλλογή πρωτογενών δεδομένων, ώστε να διερευνηθούν οι στάσεις και οι απόψεις των κατοίκων της Κρήτης, αλλά και ατόμων που έχουν κρητική καταγωγή και μένουν στην Αττική, σε θέματα που αφορούν την ταυτότητά τους. Πιο συγκεκριμένα, ερωτήθηκαν σχετικά με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τους προσδιορίζουν, ποια από αυτά θεωρούν σημαντικότερα, τι έχει αλλάξει με το πέρασμα των χρόνων και τι έχει διατηρηθεί, την επίδραση της τουριστικής ανάπτυξης, κλπ. Ένα σημείο στο οποίο εστίασε η έρευνα ήταν η γνώμη των Κρητικών για τα στοιχεία που τους διακρίνουν και τους διαφοροποιούν από τους υπόλοιπους Έλληνες και γενικότερα πώς αντιλαμβάνονται τη σχέση τους με την κυρίως Ελλάδα.

Όπως συμβαίνει σε κάθε είδους δειγματοληψία, το πρώτο βήμα της διαδικασίας είναι ο προσδιορισμός του πληθυσμού, τον οποίο αφορούν τα συμπεράσματα της έρευνας (Κυριαζή, 2009: 108 – 109). Στην συγκεκριμένη έρευνα το σύνολο των ατόμων, ανδρών και γυναικών, ενηλίκων, με κρητική καταγωγή, που κατοικούν μόνιμα στην Κρήτη και στην περιοχή της Αττικής, αποτελεί τον υπό έρευνα πληθυσμό. Για την πραγματοποίηση της έρευνας, προσεγγίστηκαν κάτοικοι της πόλης των Χανίων, αλλά και άτομα που ζουν στην Αττική και έχουν καταγωγή από την Κρήτη. Όσον αφορά τη δεύτερη περίπτωση, συμμετείχαν άτομα που διατηρούν σχέσεις με την Κρήτη, ακόμα κι αν δεν μένουν μόνιμα. Έτσι, τα στοιχεία που αφορούν τους Κρητικούς που ζουν στο νησί και εκείνους που ζουν στην Αττική μπορούν να συγκριθούν, με σκοπό να εντοπιστούν πιθανές διαφορές στις απόψεις τους πάνω στα ζητήματα που διερευνώνται στην εργασία.

Για την υλοποίηση της δειγματοληπτικής αυτής έρευνας, το βασικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε είναι το τυποποιημένο ερωτηματολόγιο, το οποίο παρέχει τη δυνατότητα συλλογής στοιχείων από μεγάλο αριθμό ατόμων και καθιστά εύκολη τη διαδικασία της ποσοτικοποίησης και στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων (Κυριαζή, 2009: 119). Το ερωτηματολόγιο ήταν αυτοσυμπληρούμενο, δηλαδή δόθηκε και συμπληρώθηκε από τους ίδιους τους ερωτηθέντες και περιλαμβάνει ερωτήσεις κλειστού, αλλά και ορισμένες ανοιχτού τύπου. Στις κλειστές ερωτήσεις περιλαμβάνονται εναλλακτικές προκαθορισμένες απαντήσεις, από τις οποίες ο ερωτώμενος καλείται να επιλέξει εκείνη που τον αντιπροσωπεύει περισσότερο. Στις ανοιχτές ερωτήσεις, ο ερωτώμενος εκφράζει την άποψή του με τον δικό του τρόπο (Κυριαζή, 2009: 127, 129). Το ερωτηματολόγιο είναι χωρισμένο σε τρεις ενότητες. Η πρώτη περιλαμβάνει ερωτήσεις που αφορούν σε βασικά στοιχεία του δείγματος. Η δεύτερη αφορά θέματα σχετικά με την κρητική ταυτότητα, ενώ η τρίτη απαρτίζεται από ερωτήσεις που σχετίζονται με τη σχέση των Κρητικών με τους υπόλοιπους Έλληνες.

Για τη διεξαγωγή της έρευνας, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, ακολουθήθηκε η μέθοδος του διαθέσιμου δείγματος (availability sample), δηλαδή τα ερωτηματολόγια απαντήθηκαν από άτομα που ήταν διαθέσιμα και δέχτηκαν να

συμμετάσχουν. Κατά συνέπεια, στην περίπτωση αυτή η αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος είναι αμφίβολη και τα αποτελέσματα δεν μπορούν να γενικευτούν για το σύνολο του πληθυσμού, αλλά μπορούν να μας δώσουν μια ικανοποιητική εικόνα.

Μετά την συμπλήρωση των ερωτηματολογίων, χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα Excel για τη στατιστική επεξεργασία των πρωτογενών στοιχείων που συλλέχθηκαν. Τα ποσοστά των απαντήσεων σε κάθε ερώτηση απεικονίζονται σε διαγράμματα που δημιουργήθηκαν, τα οποία παρουσιάζονται και ερμηνεύονται στη συνέχεια της εργασίας, σε συνδυασμό με το θεωρητικό υπόβαθρο που θα αναλυθεί. Το ερωτηματολόγιο επισυνάπτεται στο παράρτημα της εργασίας. (βλ. Παράρτημα Α)

1.2 Ανάλυση των στοιχείων του δείγματος

Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε και συμπληρώθηκε από ένα διαθέσιμο δείγμα 100 ατόμων. Από τους 100 ερωτηθέντες, οι 50 είναι μόνιμοι κάτοικοι της πόλης των Χανίων και οι υπόλοιποι 50 κατοικούν στην Αττική, αλλά έχουν καταγωγή από την Κρήτη. Οι πίνακες που βρίσκονται παρακάτω παρουσιάζουν ορισμένα χαρακτηριστικά του δείγματος, όπως το φύλο, την ηλικιακή σύνθεση, το εκπαιδευτικό επίπεδο και την κύρια ασχολία τους, δίνοντας μια εικόνα για το προφίλ των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 1.2.1: Το φύλο των ερωτηθέντων

Φύλο	Κρήτη	Αττική	Σύνολο ερωτηθέντων
Ανδρες	21	30	51
Γυναίκες	29	20	49

Πίνακας 1.2.2: Η ηλικιακή σύνθεση των ερωτηθέντων

Ηλικιακή κατηγορία	Κρήτη	Αττική	Σύνολο Ερωτηθέντων
18 – 30	11	18	29
31 – 40	13	10	23
41 – 50	3	6	9
51 – 60	10	10	20
61 – 70	11	6	17
Άνω των 70	2	0	2

Πίνακας 1.2.3: Το επίπεδο εκπαίδευσης των ερωτηθέντων

Εκπαιδευτικό επίπεδο	Κρήτη	Αττική	Σύνολο Ερωτηθέντων
Απολυτήριο δημοτικού	3	3	6
Απολυτήριο λυκείου	13	24	37
Απόφοιτος ΑΕΙ / ΤΕΙ	30	7	37
Τεχνική σχολή / ΙΕΚ	3	14	17
Μεταπτυχιακό / Διδακτορικό	1	2	3

Πίνακας 1.2.4: Η κύρια ασχολία των ερωτηθέντων

Κύρια ασχολία	Κρήτη	Αττική	Σύνολο Ερωτηθέντων
Μισθωτός στο δημόσιο τομέα	14	4	18
Μισθωτός στον ιδιωτικό τομέα	8	10	18
Ελεύθερος επαγγελματίας	5	11	16
Εργοδότης	0	1	1
Φοιτητής	1	14	15
Συνταξιούχος	11	5	16
Οικιακά	11	5	16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Η ιστορική πορεία της Κρήτης μέχρι σήμερα

Η Κρήτη είναι γνωστή από τους μυθικούς ακόμα χρόνους με πολλά ονόματα, όπως Αερία, Ιδαία, Δολιχή, Κουρήτης, Μακρόνησος και Τελγινία. Αποτελεί ένα μεγάλο νησί, το μεγαλύτερο της Ελλάδας και το τέταρτο μεγαλύτερο της Μεσογείου, έχοντας έκταση 8.305 τ.χλμ. (Προβατάκης, 1990: 11). Ήταν ανέκαθεν πολυάνθρωπο και σχεδόν αυτάρκες, χαρακτηριστικά που το έκαναν ικανό να παίζει σημαντικό ρόλο μέσα στον Ελληνισμό και να προκαλέσει, ανάλογα με την περίπτωση, φιλικά ή εχθρικά αισθήματα των λοιπών Ελλήνων απέναντι στους Κρητικούς (Κοντοσόπουλος, 1992: 33). Έχει συμβάλλει ουσιαστικά στην ιστορία της Ελλάδας και έχει δώσει πολλά στον ελληνικό πολιτισμό σε πολλούς τομείς.

Κατ' αρχάς, το νησί διοικητικά διαιρείται σε τέσσερις νομούς: Χανίων, Ρεθύμνου, Ηρακλείου και Λασιθίου. Σύμφωνα με τα απογραφικά δεδομένα του 2001, ο πληθυσμός της ανέρχεται στους 601.131 κατοίκους, αποτελώντας το 5,48% του συνολικού πληθυσμού της χώρας.¹ Από την επεξεργασία των στοιχείων της ΕΛ.ΣΤΑΤ για το 2001, προκύπτει ότι το 46% του πληθυσμού της είναι αστικός, το 13% ημιαστικός και το 41% αγροτικός.

Σύμφωνα με πηγές, η απαρχή της ανθρώπινης εγκατάστασης στην Κρήτη τοποθετείται λίγο πριν τη Νεολιθική εποχή (6100 – 5700 π.Χ.). Την περίοδο 3000 – 1400 π.Χ. άκμασε ο Μινωικός πολιτισμός, ένας από τους μεγαλύτερους αρχαίους πολιτισμούς της Ευρώπης. Έκτοτε αποτέλεσε «το μήλον της Έριδος» για πολλές ευρωπαϊκές αυτοκρατορίες, αλλά και σύγχρονες υπερδυνάμεις που προσπάθησαν να την κατακτήσουν. Με το πέρασμα των αιώνων, πλήθος πολιτισμών εισέβαλε και κατέλαβε την Κρήτη (Ρωμαίοι, Άραβες, Ενετοί, Τούρκοι, Γερμανοί), τα σημάδια των

¹ Περιφέρεια Κρήτης

(http://www.crete.gov.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=1705&Itemid=568&lang=el)

Σύμφωνα με τα προσωρινά αποτελέσματα της απογραφής του 2011, η Περιφέρεια Κρήτης παρουσίασε αύξηση πληθυσμού σε ποσοστό 3,36% μεταξύ 2001-2011. Πιο συγκεκριμένα σήμερα έχει πληθυσμό 621.340 κατοίκους.

οποίων είναι εμφανή στο νησί. Καθ' όλη τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας τους, οι Κρητικοί πολέμησαν για την ελευθερία και την ανεξαρτησία τους. (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 16 – 20, 22 – 28)

Η πιο δραματική τροπή στην ιστορία της Κρήτης ξεκινά τον 17^ο αιώνα όταν κατακτάται από τους Τούρκους, οι οποίοι δεν είχαν καμία σχέση με τους προηγούμενους κατακτητές, που πολλές φορές αφομοιώθηκαν από τον κρητικό λαό, όπως οι Ενετοί. Οι συνθήκες σκλαβιάς οδηγούσαν σε συνεχείς εξεγέρσεις εναντίον τους, που όμως δεν είχαν επιτυχία. Το 1866, με αφορμή την κακοδιοίκηση και τις καταπιέσεις σε βάρος των χριστιανών κατοίκων, ξέσπασε η κρητική επανάσταση με το σύνθημα «Ένωσις ή θάνατος» (Διαμαντούρου, 1970: 259, 268 – 269). Έτσι μετά από χρόνια σκληρών αγώνων και με την παρέμβαση των Μεγάλων δυνάμεων, ανακηρύχθηκε η ανεξαρτησία της Κρητικής Δημοκρατίας το 1898. Ο ύπατος αρμοστής, Πρίγκιπας Γεώργιος, ανέλαβε τη διοίκηση της νεοσύστατης κρητικής πολιτείας. Ωστόσο, οι αυθαιρεσίες του προκάλεσαν την οργή των Κρητικών, οι οποίοι το 1905 εξεγέρθηκαν εναντίον του πραγματοποιώντας την γνωστή «Επανάσταση του Θέρισου» με αρχηγό τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Οι Μεγάλες Δυνάμεις αποσύρουν τις στρατιωτικές δυνάμεις τους και διενεργούνται εκλογές στις οποίες νικητής αναδεικνύεται ο Βενιζέλος.

Με τη λήξη των Βαλκανικών Πολέμων, έληξε και το Κρητικό ζήτημα. Με το άρθρο 4 της συνθήκης του Λονδίνου, ο Σουλτάνος παραιτείται των δικαιωμάτων του στην Κρήτη και τα παραχωρεί στις Μεγάλες Δυνάμεις, ενώ παράλληλα με την ιδιαίτερη Συνθήκη μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας παραιτείται κάθε δικαιώματος επικυριαρχίας στο νησί. Έτσι, την 1^η Δεκεμβρίου 1913 και τυπικά πλέον, ανακηρύχθηκε επίσημα η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα με την έπαρση της ελληνικής σημαίας στο φρούριο Φιρκά. (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 44)

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί η μετανάστευση 10.620 Κρητικών προς όλες τις ηπείρους αλλά και στο εσωτερικό της Ελλάδας, κατά την περίοδο 1900 - 1909, σύμφωνα με την απογραφή του 1911. (Ανδρικάκης, 2008: 185)

Τη δεκαετία του 1940, η τελευταία μάχη στον πόλεμο κατά των ιταλικών και στη συνέχεια των γερμανικών δυνάμεων δόθηκε στην Κρήτη. Κατά τη Μάχη της Κρήτης, η οποία διήρκεσε δέκα ημέρες, αν και σημειώθηκαν τεράστιες απώλειες, οι ντόπιοι και οι σύμμαχοι κατόρθωσαν να αποκρούσουν τη γερμανική επίθεση. Παρ' όλα αυτά, οι Γερμανοί κατέλαβαν το αεροδρόμιο Μάλεμε, κοντά στα Χανιά, που αποτελούσε ένα από τους κυριότερους αμυντικούς τομείς, ισχυροποιώντας με αυτό τον τρόπο τη θέση τους στο νησί. (Κολιόπουλος, 1970: 451 – 452)

Εικόνα 2.1: Χάρτης της Μάχης της Κρήτης

Πηγή: Γενικό Επιτελείο Στρατού

(http://www.army.gr/default.php?pname=Maxh_Krhts_Xartes&la=1)

Οι αντιστασιακές ενέργειες τόσο των ντόπιων όσο και των συμμαχικών δυνάμεων ήταν χαρακτηριστικές καθ' όλη την τετραετή διάρκεια της γερμανικής κατοχής.

Όσα προαναφέρθηκαν, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η Κρήτη συνέβαλλε ουσιαστικά στην ιστορία της Ελλάδας, τόσο πριν την ένωσή της με αυτή, όσο και κατά τον πόλεμο της περιόδου 1902 – 1908, συμμετέχοντας και στον μακεδονικό αγώνα, αλλά και κατά το Έπος του 1940. Έπαιξε και συνεχίζει να παίζει σημαντικό ρόλο για την Ελλάδα, αλλά και για ολόκληρη την Ευρώπη, αφού η ιδιαίτερη γεωγραφική θέση που κατέχει την έκανε να αποτελεί για αιώνες «πόθο» για τους κατακτητές της.

Μέσα από αυτά τα διαφορετικά ιστορικά γεγονότα και τις ιστορικές συγκυρίες, δημιουργήθηκε ο πολιτισμός της Κρήτης, ο οποίος διακρίνεται από τα δικά του χαρακτηριστικά και παρά τις αντιξοότητες, οι Κρητικοί κατόρθωσαν σε σημαντικό βαθμό να διατηρήσουν αναλλοίωτη την παράδοσή τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Θεωρητική προσέγγιση – Ορισμοί και βασικές έννοιες

3.1 Η έννοια της ταυτότητας

Είναι δύσκολο να ορίσουμε την έννοια της «ταυτότητας», καθώς είναι μια λέξη αμφίσημη. Σημαίνει την απόλυτη ομοιότητα ή ισότητα ανάμεσα σε άτομα, ομάδες, απόψεις, πράγματα ή σύμβολα, τα οποία ταυτίζονται το ένα με το άλλο αντίστοιχα και προσδιορίζει τα στοιχεία που τους προσδίδουν μια συγκεκριμένη υπόσταση. Έτσι, μέσω της ταυτότητας τα άτομα ή οι ομάδες αυτοπροσδιορίζονται, μέσα από συγκεκριμένα ομοιογενή στοιχεία, επιτυγχάνοντας συνάφεια των κοινών χαρακτηριστικών και τη διατήρησή τους, από ενδεχόμενο κίνδυνο εξάλειψής τους. Από την άλλη, υποδηλώνει και το σύνολο των χαρακτηριστικών που διαφοροποιούν κάποιον ή κάτι από κάτι άλλο (Brúζας, 2005: 169). Επομένως, ο όρος «ταυτότητα» αναφέρεται τόσο στις ομοιότητες, όσο και στις διαφορές.

Η ταυτότητα έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας για πολλές επιστήμες, όπως η φιλοσοφία και η ψυχολογία, όμως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο θα περάσει στις κοινωνικές επιστήμες. Η ψυχολογία μελετά την ατομική ταυτότητα, δηλαδή τη διαδικασία με την οποία ο «εαυτός» συγκροτείται σε σχέση με τον «Άλλο», ενώ η κοινωνική ψυχολογία ερευνά την ταυτότητα σε επίπεδο ομάδων, δηλαδή τις συλλογικές ταυτότητες. Η ανθρωπολογία ασχολείται με τις πολιτιστικές ταυτότητες, καθώς μελετά τις πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα στις κοινωνίες και τον τρόπο με τον οποίο διαφοροποιούν τον «εαυτό» τους σε σχέση με τους κοντινούς «Άλλους». Η ατομική, η συλλογική και η πολιτιστική ταυτότητα είναι άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους. (Brúζας, 2005: 170 – 171)

Αν και οι προσεγγίσεις της ανθρωπολογίας είναι στατικές και τυπολογικές, οι ταυτότητες είναι λιγότερο προκαθορισμένες και οι άνθρωποι περισσότεροι κινητικοί. Οι ταυτότητες οικοδομούνται και μετασχηματίζονται στη διάρκεια της ιστορίας μας, μέσω των πολλαπλών αλληλοδράσεων με το περιβάλλον μας. Αυτό σημαίνει ότι δεν

είναι ένα αμετάβλητο δεδομένο, αλλά το προϊόν μιας δυναμικής διαδικασίας κοινωνικής και ιστορικής οικοδόμησης. Είναι, δηλαδή, νοητικές κατασκευές, αορίστου χρόνου, που διαμορφώνονται σταδιακά και μετασχηματίζονται συνεχώς σύμφωνα με τις εκάστοτε κοινωνικές, πολιτικές και ιστορικές συνθήκες.

3.2 Συλλογική ταυτότητα και κουλτούρα

Η συλλογική ταυτότητα αποτελεί μέρος της κοινωνικής ταυτότητας και όπως αναφέρει ο Δαμανάκης (2007: 126), αποτελείται από «το σύνολο των πολιτισμικών στοιχείων πάνω στα οποία στηρίζεται το αίσθημα του “ανήκειν” σε μια ομάδα ή κοινότητα, ανεξάρτητα αν αυτή η συλλογική ταυτότητα είναι πραγματική ή κατασκευασμένη / συμβολική, και εμπεριέχει ένα σύστημα αξιών, το οποίο διασφαλίζει την ενότητα της ομάδας. Επίσης, χρησιμεύει για την αντιμετώπιση τυχόν απειλών απ’ έξω και για την προστασία των μελών που μοιράζονται αυτή τη συλλογική ταυτότητα».

Όπως αναφέρει ο Βρύζας (2005: 171 – 172), υπάρχουν πέντε βασικά χαρακτηριστικά που αποτελούν συστατικά στοιχεία της συλλογικής ταυτότητας, σύμφωνα με τον Ζ. Μπεργκ. Ωστόσο δεν βρίσκονται όλα σε κάθε ταυτότητα, ούτε παρατηρούνται στον ίδιο βαθμό.

- 1) Η συνέχεια και ο μετασχηματισμός. Η ταυτότητα μετασχηματίζεται, συνεχώς ανανεώνεται και αλλάζει.
- 2) Το υποκειμενικό και το αντικειμενικό αποτελούν δύο όψεις της ταυτότητας που συνδέονται μεταξύ τους σε κάθε στιγμή.
- 3) Η ταυτότητα είναι ενεργός. Κάθε στοιχείο της ταυτότητας επενεργεί πάνω στα άλλα και υφίσταται τις επιδράσεις όλων των άλλων.
- 4) Η ταυτότητα είναι μια ολότητα που συνδυάζει διαφορετικά στοιχεία.
- 5) Η ταυτότητα είναι μεταβλητή, όσον αφορά τις μορφές και τα περιεχόμενά της.

Οι έννοιες της συλλογικής ταυτότητας και της κουλτούρας δεν θα μπορούσαν να μη συνδέονται στενά μεταξύ τους. Κάθε κουλτούρα τείνει να συγκροτήσει μια

συλλογική ταυτότητα και είναι αυτή που εξασφαλίζει τη συνοχή και τη διατήρηση μιας ομάδας. Προσφέρει ένα πλαίσιο αναφοράς από όπου αντλούνται τα μοντέλα συμπεριφοράς, τα οποία ρυθμίζουν τις σχέσεις ανάμεσα στα μέλη μιας ομάδας, αλλά και τις σχέσεις της ομάδας με τις άλλες ομάδες. Επιπλέον, οι κουλτούρες προκειμένου να αποδείξουν την ταυτότητά τους, έχουν την τάση να είναι περισσότερο κλειστές παρά ανοιχτές. (Brúζας, 2005: 172 – 173, 183)

Στο σημείο αυτό, είναι σκόπιμο να αναφερθεί η διαφορά μεταξύ της έννοιας της κουλτούρας και της έννοιας του πολιτισμού. Η κουλτούρα (culture) αφορά στη νοοτροπία, στις παραδόσεις, στη συμπεριφορά, στη θρησκεία, στους μύθους, σε όλα εκείνα που επηρεάζουν συνειδητά ή ασυνείδητα τον τρόπο ζωής και σκέψης μας. Ο πολιτισμός (civilisation) προσδιορίζεται ως το σύνολο των συνθηκών ζωής που διαμορφώθηκαν από την επιστήμη και την τεχνική καθώς και από τις πολιτικές συνθήκες. Η διαφορά ανάμεσα στην κουλτούρα και τον πολιτισμό τοποθετείται κυρίως σε υλικό και τεχνικό επίπεδο. (Brúζας, 2005: 173 – 174)

Η κουλτούρα διακρίνεται από τη μη – κουλτούρα, καθώς περιλαμβάνει μια ομογενοποιημένη περιοχή, που οριοθετείται από διακριτά γνωρίσματα απέναντι σε ένα ευρύτερο σύνολο. Τα γνωρίσματα αυτά συνθέτουν την πολιτισμική ταυτότητα της ομάδας που συμμετέχει στην κουλτούρα αυτή. Κάθε στενότερη ή ευρύτερη κοινότητα έχει την ταυτότητά της που διαμορφώνεται από τη συμβίωση των ανθρώπων και τη συλλογική ζωή σε μακρά διάρκεια χρόνου. Σε αυτή περιλαμβάνεται τόσο η εμπειρία του παρόντος, όσο και η μνήμη και παράδοση του παρελθόντος. Οι δύο αυτοί παράγοντες δημιουργούν τη φαντασιακή εικόνα, τα ιδεώδη και τα πρότυπα ζωής που προσανατολίζουν το μέλλον και αποτελούν την ταυτότητα. (Καψωμένος, 2007: 23 – 24)

Ενώ η ταυτότητα παραπέμπει σε ένα κανόνα ένταξης, αναγκαστικά συνειδητό, γιατί είναι θεμελιωμένος σε συμβολικές αντιθέσεις, η κουλτούρα σχετίζεται, κατά ένα μεγάλο μέρος, με ασυνείδητες διαδικασίες. (Cuche, 2001: 146)

3.3 Συλλογική μνήμη και παράδοση

Η παράδοση συμμετέχει ενεργά στην διαδικασία προσδιορισμού της ταυτότητας. Όταν αναφερόμαστε στην παράδοση, τις περισσότερες φορές εννοούμε «μια ηθελημένα επιλεγμένη και μυθοποιημένη εκδοχή του παρελθόντος». Δηλαδή, κάποια στοιχεία της παράδοσης τονίζονται σκόπιμα, ενώ άλλα αγνοούνται. Η επιλεκτική παράδοση, λοιπόν, αποτελεί «μια εκδοχή του παρελθόντος, η οποία χρησιμοποιείται για να επικυρώσει το παρόν και να το συνδέσει με το παρελθόν, προσφέροντας την αίσθηση μιας προδιαγεγραμμένης συνέχειας». (Brúζας, 2005: 175)

Ουσιαστικά, η παράδοση αποτελεί μνήμη, πάνω ακριβώς στην οποία θεμελιώνεται η ταυτότητα. Η σχέση μας με την παράδοση θα πρέπει να είναι ούτε σχέση υποταγής και εξάρτησης, αλλά ούτε και απεμπόληση και εγκατάλειψη αυτής. Η επιβίωση τόσο ενός ατόμου, όσο και ενός λαού εξαρτάται από την ιστορική μνήμη (Brúζας, 2005: 201). Η διαδικασία συγκρότησης των ταυτοτήτων δεν συμβαδίζει αυστηρά με μια γραμμική αίσθηση του χρόνου και της ιστορίας, αντιθέτως σε αυτή συνεισφέρουν σημαντικά η μνήμη και η υποκειμενική εμπειρία. (Γκέφου – Μαδιανού, 2006: 61)

Οι έννοιες της «ανάμνησης» και της «μνήμης» είναι στενά συνδεδεμένες με την ταυτότητα, η οποία «καθίσταται δυνατή μόνο επειδή υπάρχουν αναμνήσεις ή μνήμη». Ο Maurice Halbwachs, ο πατέρας του όρου «μνήμη», διακρίνει την ατομική ή αλλιώς εσωτερική προσωπική, αυτοβιογραφική μνήμη, από την συλλογική ή αλλιώς εξωτερική, κοινωνική, ιστορική μνήμη. Η ατομική και η συλλογική μνήμη δεν είναι ανεξάρτητη η μια από την άλλη. Η συλλογική είναι ευρύτερη της ατομικής, η οποία βασίζεται σε βιωματικές αναμνήσεις, αλλά και σε δανεισμένες μνήμες, σε εκείνες δηλαδή που ανάγονται σε αφηγήσεις άλλων μελών της ομάδας ή σε γραπτά κείμενα που μελέτησε το υποκείμενο.

Σύμφωνα με τον Halbwachs, «Η ανάμνηση είναι σε μεγάλο βαθμό μια ανακατασκευή του παρελθόντος με τη βοήθεια δεδομένων δανεισμένων από το παρόν και προπαρασκευάζεται μέσω άλλων ανακατασκευών που επιχειρήθηκαν στο παρελθόν». Το παρελθόν, δηλαδή, ανακατασκευάζεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να έχει

νόημα για το παρόν και επιλέγονται τα στοιχεία που έχουν νόημα για την ομάδα, γι' αυτό και η συλλογική μνήμη είναι επιλεκτική.

Η συλλογική μνήμη, όμως, δεν θα πρέπει να συγχέεται με την ιστορία. Υπάρχει μία θεμελιώδης διαφορά, αφού η συλλογική μνήμη είναι υποκειμενική, ενώ η ιστορία είναι αντικειμενική, έχοντας ως στόχο την καταγραφή της αλήθειας. Η ιστορία απεικονίζει τα γεγονότα, εστιάζοντας στις διαφορές, ενώ η συλλογική μνήμη αφορά την παράδοση και προβάλλει τις ομοιότητες, βοηθώντας την ομάδα να διατηρήσει την ταυτότητά της στο πέρασμα του χρόνου. Συνεπώς, η μνήμη έχει να κάνει με την «προφορική ιστορία» ή αλλιώς αφήγηση, προφορικότητα, που διαμορφώνουν τη συμβολική ταυτότητα. (Δαμανάκης, 2007: 131 – 133)

3.4 Η συγκρότηση της πολιτισμικής ταυτότητας

Η ύπαρξη μιας κοινής και μακροχρόνιας παράδοσης, μέσω της οποίας εκφράζεται, επιβεβαιώνεται και ενισχύεται η συγκρότηση μιας συλλογικής ταυτότητας, αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία οικοδομείται η πολιτισμική ταυτότητα. (Ιντζεσίλογλου, 1999: 179)

Η πολιτισμική ταυτότητα του ατόμου που αποκτάται κατά τη διάρκεια της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης, αποτελεί μέρος της κοινωνικής (ή συλλογικής) του ταυτότητας και επιδρά σημαντικά στη διαμόρφωση της ταυτότητας του «Εγώ». Συντελείται μέσα από τις διαδικασίες της πολιτισμοποίησης και του επιπολιτισμού ή επιπολιτισμοποίησης, οι οποίες αφορούν τον τρόπο με τον οποίο το ίδιο το άτομο εσωτερικεύει κάποιο νέο πολιτισμό. Με τη διαδικασία της πολιτισμοποίησης μεταβιβάζονται στο άτομο η γλώσσα, τα ήθη, τα έθιμα και η κοινωνική του συμπεριφορά – ο πρωταρχικός του πολιτισμός – μέσω του οποίου μπορεί να επικοινωνεί με τα άλλα μέλη της κοινωνίας του. Ο επιπολιτισμός ή επιπολιτισμοποίηση αναφέρεται στην εσωτερίκευση του πολιτισμού της κοινωνίας στην οποία γεννιέται και μεγαλώνει. Η διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας

εξαρτάται από τις εκάστοτε συγκεκριμένες συνθήκες πολιτισμοποίησης, άρα διαφοροποιείται στο βαθμό που εκείνες διαφοροποιούνται. (Δαμανάκης, 1998: 34)

Οι αντιλήψεις που σχετίζονται με την πολιτισμική ταυτότητα, συνδέονται στενά με τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την κουλτούρα.

Από τη μία πλευρά, η κουλτούρα εξομοιώνεται με μια «δεύτερη φύση», με μια κληρονομιά από την οποία δεν μπορούμε να ξεφύγουμε. Η πολιτισμική ταυτότητα θεωρείται ότι προϋπάρχει του ατόμου, είναι δεδομένη, ορίζει το άτομο σε όλη του τη ζωή και εξαρτάται από την ομάδα καταγωγής και προέλευσης ένταξης του ατόμου. Στην περίπτωση αυτή, λοιπόν, κάθε πολιτισμική ταυτότητα έχει ως θεμέλιο την καταγωγή, τις «ρίζες» που ορίζουν το άτομο με βέβαιο και αυθεντικό τρόπο, δηλαδή καθοριστικής σημασίας είναι η βιολογική κληρονομιά, συνεπώς δεν επιδέχεται οποιαδήποτε εξέλιξη και το άτομο ή η ομάδα δεν έχει καμία επιρροή.

Από την άλλη, υπάρχει η κουλτουραλιστική αντίληψη, η οποία υποστηρίζει ότι η πολιτιστική κληρονομιά, που συνδέεται με την κοινωνικοποίηση του ατόμου μέσα στην πολιτισμική ομάδα, είναι καθοριστικής σημασίας για την πολιτισμική ταυτότητα. Το άτομο ταυτίζεται με την ομάδα καταγωγής του, μέσα από τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά που του επιβάλλονται, τα οποία προσδιορίζουν με αποκλειστικό τρόπο μια συγκεκριμένη κοινότητα. Στη διάρκεια της ανάπτυξής του ιδιοποιείται και ενσωματώνει τις νόρμες, τις αξίες και τις αναπαραστάσεις της κουλτούρας του περιβάλλοντός του. Έτσι, ο χαρακτήρας της πολιτισμικής ταυτότητας είναι βιωματικός, αποτελεί τρόπο και στάση ζωής και διαμορφώνεται κυρίως μέσα από την ενεργή ενασχόληση με το άμεσο κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον. (Δαμανάκης, 2007: 123)

Οι παραπάνω διαφορετικές θεωρίες ανήκουν στην αντικειμενιστική σύλληψη της πολιτισμικής ταυτότητας, όπου για τον ορισμό και την περιγραφή μιας ταυτότητας χρησιμοποιούνται η κοινή καταγωγή (γλώσσα, κουλτούρα, θρησκεία, συλλογική ψυχολογία, κλπ.), ο δεσμός με έναν τόπο και άλλα κριτήρια που θεωρούνται «αντικειμενικά». Σύμφωνα με τους αντικειμενιστές, μια ομάδα χωρίς αυτά τα χαρακτηριστικά, δεν μπορεί να διεκδικήσει αυθεντική πολιτισμική ταυτότητα. Την

θεωρούν ως στατική και παγιωμένη που παραπέμπει σε μια συλλογικότητα, η οποία ορίζεται με σχεδόν αμετάβλητο τρόπο.

Στην αντικειμενιστική σύλληψη του ταυτοτικού φαινομένου ασκήθηκε κριτική από τους υποστηρικτές της υποκειμενιστικής αντίληψης, οι οποίοι δεν ορίζουν την ταυτότητα ως προϋπάρχουσα του ατόμου. Η ταυτότητα δεν μπορεί να παραληφθεί άπαξ και διά παντός, αλλά σύμφωνα με τους υποκειμενιστές αποτελεί το συναίσθημα ένταξης ή την ταύτιση με μια λιγότερο ή περισσότερο φαντασιακή συλλογικότητα. Η ταυτότητα ανάγεται σε μια αυθαίρετη ατομική επιλογή, συνεπώς τονίζεται ο μεταβλητός χαρακτήρας της. (Cuche, 2001: 147 – 150)

Εντούτοις, κατά την προσέγγιση μιας ταυτότητας, δεν θα πρέπει να υιοθετηθεί μια καθαρά αντικειμενική ή υποκειμενική οπτική. Σύμφωνα με την τοποθέτηση του Karl Marx, «οι άνθρωποι φτιάχνουν την ιστορία τους μέσα σε συνθήκες που δεν έχουν οι ίδιοι διαλέξει, συνθήκες που τις βρίσκουν μπροστά τους, καθορισμένες από τα γεγονότα και την παράδοση». Όσον αφορά την κατασκευή της πολιτισμικής ταυτότητας, οι άνθρωποι αναπαριστούν και διεκδικούν τη συμβολική θέση τους μέσα στον κόσμο, με τρόπο επινοητικό και δημιουργικό. Ταυτόχρονα, όμως, κατά τη διαδικασία αυτή, δεν μπορούν να καθορίσουν ποια στοιχεία της παράδοσης και της ιστορίας θα επιλέξουν ή με ποιον τρόπο θα τα αναθεωρήσουν. Είναι παράγοντες που δεν καθορίζονται από τους ίδιους, αλλά από τις συγκεκριμένες ιστορικές περιστάσεις που αντιμετωπίζουν, οι οποίες δεν είναι άλλες από τις ταυτότητες των Άλλων (Πασχαλίδης, 1999: 79 – 80). Κατά συνέπεια, ανεξάρτητα από το αν η ταυτότητα είναι δεδομένη ή αποτελεί κοινωνική κατασκευή, μεγαλύτερη σημασία έχει το σχεσιακό πλαίσιο, δηλαδή το επίπεδο σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών ομάδων στα πλαίσια του οποίου συλλαμβάνεται το φαινόμενο της ταυτότητας. (Cuche, 2001: 151).

Με βάση τις παραπάνω θεωρίες που αναλύθηκαν και αφορούν την πολιτισμική ταυτότητα και χωρίς να υιοθετήσουμε κάποια από αυτές, αντικειμενική ή υποκειμενική, κάτι που άλλωστε οδηγεί σε αδιέξοδο, στη συνέχεια της εργασίας θα μελετήσουμε την κρητική ταυτότητα, έχοντας ως στόχο να εξετάσουμε, αν τα αντικειμενικά χαρακτηριστικά που διακρίνουν τους Κρητικούς, αποτελούν τα κριτήρια με βάση τα οποία περιγράφεται μια αυθεντική ταυτότητα, όπως υποστηρίζει

η αντικειμενιστική σύλληψη των ταυτοτήτων, αλλά και κατά πόσο αυτά έχουν παραμείνει σταθερά ή έχουν μεταβληθεί, λαμβάνοντας υπόψη το μεταβλητό χαρακτήρα που παρουσιάζουν οι ταυτότητες, σύμφωνα με την υποκειμενική αντίληψη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η κρητική ταυτότητα

Στη σύγχρονη εποχή, όταν μιλάμε για την «πολιτισμική ταυτότητα», αναφερόμαστε σε κάτι πραγματικό. Δεν εννοούμε μια κληρονομημένη παράδοση, καθώς η κληρονομιά αυτή τείνει να γίνει όλο και πιο οικουμενική, αλλά μια βιωμένη παράδοση, δηλαδή κάποιο τρόπο ζωής, ένα συγκεκριμένο τρόπο του να είσαι. (Πρυνεντύ, 1999: 52)

Υπάρχουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που συνθέτουν την ταυτότητα ενός λαού ή ενός τόπου και τον κάνουν να ξεχωρίζει από τους άλλους. Για να ορίσουμε την ταυτότητα μιας ομάδας, δεν μας ενδιαφέρει απλώς να καταγράψουμε το σύνολο των διακριτών πολιτισμικών γνωρισμάτων της, αλλά να εντοπίσουμε ποια είναι εκείνα τα χαρακτηριστικά που χρησιμοποιούν τα μέλη για να δηλώνουν και να διατηρούν μια πολιτισμική διάκριση. Άρα, από την πολιτισμική διαφορά δεν προκύπτει άμεσα και ταυτοτική διαφορά. «Μια επιμέρους κουλτούρα δεν παράγει από μόνη της μια διαφοροποιημένη ταυτότητα. Αυτή μπορεί να προκύψει μόνο από αλληλοδράσεις μεταξύ των ομάδων και από διαδικασίες διαφοροποίησης, τις οποίες ενεργοποιούν μέσα στις σχέσεις τους» (Cuche, 2001: 151). Αυτό είναι κάτι που θα εξετάσουμε σε ξεχωριστό κεφάλαιο στη συνέχεια της εργασίας.

4.1 Διακριτά στοιχεία της κρητικής ταυτότητας

Κάθε λαός και κάθε τόπος έχει τη δική του ιστορία, θρύλους και παραδόσεις, ήθη και έθιμα, αρχές και ιδανικά, καθώς και ξεχωριστά φυλετικά γνωρίσματα, ιδιαίτερη ψυχοσύνθεση και ένα ξεχωριστό τρόπο να βιώνει και να αντιμετωπίζει την πραγματικότητα και τις διάφορες καταστάσεις, δύσκολες ή ευχάριστες, μέσα στην ιστορική πορεία του. Η λαογραφία του κάθε τόπου, η οποία είναι δοσμένη από το λαό, απεικονίζει όλη αυτή την ιδιαιτερότητα. (Κυπριωτάκης, 2003: 9)

Η Κρήτη με την πολυποίκιλη ιστορική διαδρομή της, διαθέτει δικό της πολιτισμικό πλούτο και παρουσιάζει σημαντικές ιδιαιτερότητες σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδας. Αυτό συμβαίνει γιατί αποτελούσε ανέκαθεν μια ξεχωριστή γεωγραφική ενότητα. Λόγω αυτής της γεωγραφικής θέσης, η Κρήτη ήταν σταυροδρόμι πολιτισμών μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Γι' αυτό και ο πολιτισμός και η κουλτούρα της Κρήτης υπήρξαν πάντοτε ανοιχτοί σε οτιδήποτε καινούριο, διατηρώντας όμως ταυτόχρονα την ιδιαίτερη ταυτότητά τους. «Η γεωγραφική θέση της Κρήτης, η μεγάλη της έκταση, η φυσική διαμόρφωση του εδάφους της και οι μακροχρόνιες ιστορικές περιπέτειές της στάθηκαν αποφασιστικοί παράγοντες, ώστε να διαμορφωθεί ο λαϊκός της πολιτισμός και να αποτελέσει έναν από τους πιο σημαντικούς και αντιπροσωπευτικούς του ελληνικού χώρου», όπως σημειώνει και ο λαογράφος Γ.Ν. Αικατερινίδης (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 50). Ο πολιτισμός αυτός αποτελεί συνέχεια του αρχαιότερου τοπικού και βυζαντινού, ο οποίος δέχτηκε επιδράσεις, όπως είναι φυσικό, από τους λαούς που έζησαν για πολλά χρόνια στην Κρήτη (Άραβες, Βενετοί, Τούρκοι).

Ωστόσο, υπήρξαν και υπάρχουν σημαντικές προσωπικότητες που γέννησε η Κρήτη και διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο στη διαμόρφωση της ιστορίας και του πολιτισμού, όχι μόνο της Κρήτης, αλλά και ολόκληρης της Ελλάδας, όπως ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο Νίκος Καζαντζάκης, ο Νίκος Ξυλούρης και πολλοί άλλοι.

Στη συνέχεια του κεφαλαίου, εξετάζεται η κρητική ταυτότητα, με την έννοια της πολιτισμικής ταυτότητας. Στην προσπάθεια να εντοπίσουμε τα στοιχεία που απαρτίζουν την πολιτισμική ταυτότητα και την κουλτούρα των Κρητικών, πέραν από την κοινή καταγωγή, αναζητήθηκαν στοιχεία που χρησιμοποιούνται από αυτούς, αντανakλούν τον τρόπο ζωής τους, μεταδίδονται από γενιά σε γενιά μέσα από την καθημερινότητα και τις πρακτικές της ζωής τους, στοιχεία που δηλώνουν την ομοιότητα μεταξύ τους και ταυτόχρονα τους διαφοροποιούν από άλλες ομάδες.

Ανάμεσα σε αυτά τα διακριτά στοιχεία, συγκαταλέγονται η τοπική διάλεκτος, οι παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα, η τοπική κουζίνα και η διατροφή, αλλά και εκφράσεις του λαϊκού πολιτισμού, όπως η μουσική, τα τραγούδια και οι χοροί. Θα πρέπει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι παρατηρούνται διαφορές μέσα στην ίδια την ομάδα, όπως για παράδειγμα, πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και διαφορές μεταξύ των

ανατολικών και δυτικών περιοχών του νησιού, γεγονός που τονίζει την πολυμέρεια του κρητικού πολιτισμού και την αρχαιότητά του. Άλλωστε, όπως τονίζει και ο Βρύζας (2005: 176 – 177), καμία ομάδα δεν είναι απολύτως ομογενοποιημένη. Τα μέλη μιας ομάδας αποτελούν υποκείμενα που δρουν επιλεκτικά. Οι αξίες και οι ρόλοι διαμορφώνονται από τις διάφορες πρακτικές, οι οποίες με τη σειρά τους προσδιορίζονται από το συγκεκριμένο πολιτιστικό και κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο λειτουργούν.

Στα επόμενα υποκεφάλαια δίνεται μια σύντομη περιγραφή καθενός από τα διακριτά γνωρίσματα των Κρητικών.

4.1.1 Κρητική διάλεκτος

Η γλώσσα ενώνει τους ανθρώπους, αλλά ταυτόχρονα τους διαφοροποιεί ως άτομα, λαούς, ήθη και γεωγραφικές περιοχές. Αυτή η γλωσσική διαφοροποίηση σε γεωγραφικές περιοχές ονομάζεται διαλεκτική διαφοροποίηση. Η διάλεκτος κατέχει σημαντική θέση ανάμεσα στα στοιχεία που συγκροτούν την ιδιαίτερη ταυτότητα μιας ομάδας, καθώς ισχυροποιεί τους δεσμούς μεταξύ των μελών της και μέσα από τη χρήση της πιστοποιείται ένα κοινό ιστορικό παρελθόν.

Πολλοί Κρητικοί συγγραφείς καλλιέργησαν τη γλώσσα που μιλούσε ο λαός, αυτό που ονομάζεται κρητική διάλεκτος, απαλλάσσοντάς την από ιταλικά δάνεια και καθιστώντας την ένα πλούσιο και εκλεπτυσμένο μέσο καλλιτεχνικής έκφρασης (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 30).

Η κρητική διάλεκτος που χρησιμοποιούνταν από την περίοδο της κρητικής Αναγέννησης και στην οποία έχει γραφτεί η κρητική λογοτεχνία, χαρακτηρίζεται από λεξιλογικό πλούτο, συνθετική και παραγωγική ικανότητα και εκφραστικότητα, στοιχεία που θεωρούνται προσόντα, ώστε να εξελιχθεί σε κοινή νεοελληνική. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι για δύο περίπου αιώνες τα λογοτεχνικά της έργα αποτελούσαν τα μοναδικά πανελλήνια λαϊκά αναγνώσματα. Μάλιστα, σύμφωνα με την άποψη του καθηγητή Χ.Π. Συμεωνίδη, η γλώσσα αυτή «με ορισμένες

προϋποθέσεις θα μπορούσε ίσως να καθιερωθεί ως πανελλήνιο γλωσσικό όργανο». (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 32)

Παρ' όλα αυτά, παρέμεινε διάλεκτος και αποτελεί την μακροβιότερη στον ελλαδικό χώρο, αλλά και τη σημαντικότερη λόγω της αρχαΐζουσας συντηρητικής μορφής της, όπως υποστηρίζουν όσοι μελετούν την ιστορία της γλώσσας. Σήμερα, ως ένα βαθμό έχει υποχωρήσει εξαιτίας των μεγάλων αλλαγών στον τρόπο ζωής και τη συνακόλουθη εγκατάλειψη των παραδοσιακών δραστηριοτήτων, την επαφή με τη νέα ελληνική γλώσσα μέσα από τα μέσα επικοινωνίας και το εκπαιδευτικό σύστημα. Όλα αυτά δεν της έχουν αφήσει περιθώρια επιβίωσης και αυτό γίνεται φανερό από το γεγονός ότι άτομα διαφορετικών γενεών τη χρησιμοποιούν σε διαφορετικό βαθμό. Οι νέοι έχουν περισσότερο την τάση να την αποβάλλουν, παρ' όλα αυτά συνεχίζει να χρησιμοποιείται από πολλούς σύγχρονους Κρητικούς, οι οποίοι διατηρούν τη διαλεκτική προφορά, το ιδιωματικό λεξιλόγιο και άλλα στοιχεία. (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 34)

Όπως υπογραμμίζει ο Γ. Γραμματικάκης, πρώην πρότανης του Πανεπιστημίου Κρήτης, η γλώσσα είναι το πιο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της κρητικής ταυτότητας, δηλαδή ο τρόπος που εκφράζονται, η ομιλία. «Οι κρητικοί είναι παραμυθάδες, έχουν μια μυθοπλαστική ικανότητα ακόμα και στην καθημερινή κουβέντα. [...] Την ζούνε τη γλώσσα, ανεξάρτητα αν βρίσκεσαι στα Ανώγεια, που η γλώσσα έχει μια λιτότητα εντυπωσιακή ή είναι η φλυαρία που συναντάς στα πιο πεδινά μέρη». Ωστόσο, υποστηρίζει ότι η τηλεόραση «πλασάρει» μια τελείως πλαστή γλώσσα, με εκφράσεις που κάνουν τον αυθεντικό λόγο να χάνεται. (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 136)

4.1.2 Λαϊκή παράδοση – Ήθη και έθιμα

Ο Γ. Βαρελάς σε άρθρο του,² σημειώνει ότι τα ήθη αποτελούν τους άγραφους νόμους της πρακτικής ηθικής ενός λαού και συνιστούν τις αντιλήψεις του για την ηθική και κοινωνική συμπεριφορά. Ουσιαστικά ορίζουν σχέσεις, αξίες και

² <http://www.middleearth.gr/apopsi/index.php/8eseis/1555-ta-ethima-apaitoun-sevasmo-18-4-12>

συμπεριφορές, μεταβάλλονται στο πέρασμα του χρόνου και διαφέρουν από τόπο σε τόπο. Τα έθιμα αποτελούν την ομοιόμορφη τήρηση μιας συνήθειας που δεν επιβάλλεται από ρητές εντολές και ως ένα σημείο καθορίζονται από την λαϊκή παράδοση. Τα ήθη, τα έθιμα, οι θρύλοι, οι δοξασίες, οι προλήψεις και οι παραδόσεις ενός λαού συνθέτουν την κοινωνική ζωή του.

Όλα αυτά αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της κρητικής ταυτότητας και του κρητικού πολιτισμού. Ο κρητικός λαός αποτελεί πηγή της κρητικής λαϊκής παράδοσης, η οποία αντλεί τα στοιχεία της ψυχικής και πολιτιστικής του ιδιομορφίας και σε γενικά πλαίσια συνίσταται από μνημεία του λόγου, βιοτικά και καλλιτεχνικά θέματα, την κοινωνική παραδοσιακή ζωή, σταθμούς της κοινωνικής ζωής, φυσικές και μεταφυσικές αναζητήσεις, λατρευτικά βιώματα και άλλα. Με τις πολλές παραδόσεις του, ο κρητικός λαός αντίκρισε στο πέρασμα του χρόνου τα γεγονότα μέσα στο χώρο τους και δίδαξε η μια γενιά στην άλλη τον τρόπο συμπεριφοράς του. (Προβατάκης, 1990: 49)

Όπως συμβαίνει στις περισσότερες παραδοσιακές κοινωνίες, τα ήθη και τα έθιμα της Κρήτης σχετίζονται με τον κύκλο της ζωής (όπως ο γάμος, η βάπτιση, το προξενίο κ.ά.) και με τον κύκλο του χρόνου και έχουν κατά κύριο λόγο τη βάση τους στη θρησκευτική ζωή. Χαρακτηριστικό είναι ότι τα έθιμα διαφοροποιούνται όχι απλώς από νομό σε νομό, αλλά ακόμα και απο χωριό σε χωριό. Πολλά από αυτά, μάλιστα, συναντώνται αποκλειστικά σε συγκεκριμένα χωριά. Βέβαια, με την πάροδο του χρόνου και με την αυξανόμενη ερήμωση της υπαίθρου, τα περισσότερα ήθη και έθιμα των προγόνων έχουν, στη σημερινή εποχή, σχεδόν εξαλειφθεί, όμως μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αναβιώνουν μέσα από την προφορική αναμετάδωσή τους. Εξάλλου, στην ύπαιθρο, οι ντόπιοι προσπαθούν να τα διατηρήσουν αναλλοίωτα, κάτι που ενισχύει την ιδιαιτερότητα της κρητικής πολιτισμικής ταυτότητας. (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 60)

4.1.3 Κρητική διατροφή – Κρητική κουζίνα

Η κρητική κουζίνα έχει αναδειχθεί, από πλήθος ερευνών, ως το πιο χαρακτηριστικό και ποιοτικά υψηλό παράδειγμα μεσογειακής διατροφής, γι' αυτό και η κρητική διατροφή αποτελεί αντικείμενο μελέτης τα τελευταία χρόνια. Οι έρευνες αυτές έχουν αποδείξει ότι οι κάτοικοι της Κρήτης έχουν τους χαμηλότερους δείκτες θνησιμότητας και τα πιο μικρά αναλογικά και σε παγκόσμια κλίμακα ποσοστά θνητότητας από καρδιαγγειακά νοσήματα και καρκίνους. Αυτό οφείλεται στα προϊόντα με τα οποία τρέφονται, τα οποία παράγουν οι ίδιοι, με το λάδι να αποτελεί το βασικότερο διατροφικό τους στοιχείο.

Η ιστορία της κρητικής διατροφής, όπως μαρτυρούν τα αρχαιολογικά ευρήματα, ξεκινάει ήδη από τη μινωική εποχή, καθώς στα ανάκτορα εντοπίστηκαν μεγάλα πιθάρια που χρησιμοποιούνταν για ελαιόλαδο, δημητριακούς καρπούς, όσπρια και μέλι. Τα ίδια σχεδόν προϊόντα καταναλώνονται και σήμερα, ιδιαίτερα από τον αγροτικό πληθυσμό, ο οποίος συνεχίζει να αξιοποιεί τη φύση και τα προϊόντα της, που αποτελούν τη βάση της παραδοσιακής κρητικής κουζίνας.

Ο Αγοραστάκης (2003: 2 – 3) αναφέρει ότι στις μέρες μας η κρητική διατροφή έχει ενσωματωθεί στην μεσογειακή διατροφή, καθιστώντας έτσι δυσκολότερη την αναγνώριση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που την συγκροτούν και την διαφοροποιούν ως πρότυπο διατροφής. Αυτό οδηγεί στην σταδιακή αλλοίωση του παραδοσιακού προτύπου, για το λόγο αυτό οι Κρητικοί οφείλουν να το προσασμόσουν στις σύγχρονες συνθήκες ζωής, ώστε να διατηρήσουν και να διαφυλάξουν τα στοιχεία του.

4.1.4 Μουσική - τραγούδια – χοροί

Η μουσική παράδοση της Κρήτης έχει τις ρίζες της ήδη από την εποχή της κλασσικής αρχαιότητας και διατηρείται ζωντανή και ακμαία μέχρι και σήμερα. Μάλιστα, σύμφωνα με μαρτυρίες ελληνικών και λατινικών κειμένων, η μουσική και ο χορός γεννήθηκαν στην Κρήτη, επηρεάζοντας και άλλες περιοχές. Υπάρχει μια

μεγάλη ποικιλία οργανικών μελωδιών και τραγουδιών, άλλα από αυτά έχουν τοπική μόνο και άλλα παγκρήτια διάδοση. Η πρώτη κατηγορία αποτελείται από τα ριζίτικα τραγούδια της Δυτικής Κρήτης, που συνιστούν μια ξεχωριστή ομάδα ελληνικών δημοτικών τραγουδιών και έχουν προέλευση από το Βυζάντιο, την Ενετοκρατία, την Τουρκοκρατία ή είναι νεότερα και αναφέρονται σε ιστορικά γεγονότα του 20^{ού} αιώνα. Στα τραγούδια αυτά δεν αποτυπώνονται μόνο εκδηλώσεις μνήμης, αλλά διαχέονται όλες οι πληροφορίες που απηχούν τις αντιλήψεις και τα ιδεολογήματα από το κοινωνικό γίγνεσθαι της εγγύτερης ή ευρύτερης κοινωνικά ή διαλεκτικά περιοχής (Ανδρουλιδάκης, 2011: 1). Οι μαντινάδες ανήκουν στη δεύτερη κατηγορία, αποτελώντας ένα από τα σημαντικότερα μέσα καλλιτεχνικής έκφρασης του κρητικού λαού, καθώς επίσης και η μουσική των παραδοσιακών χορών. Ο Γ.Ν. Αικατερινίδης επισημαίνει πως υπάρχουν και κατηγορίες τραγουδιών που είναι γνωστά στην υπόλοιπη Ελλάδα ως ακριτικά, ιστορικά, παραλογές, παιδικά, θρησκευτικά κ.ά. (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 110)

Οι παραδοσιακοί κρητικοί χοροί συνδέονται στενά με την κοινωνική ζωή των κατοίκων της Κρήτης από την αρχαιότητα. Σύμφωνα με τον χορολέκτη – ερευνητή Ι. Τσουχλαράκη, καταγράφονται 25 παραδοσιακοί χοροί, από τους οποίους μόλις πέντε είναι οι πιο διαδεδομένοι: πεντοζάλης, χανιώτικος (συρτός), σούστα, μαλεβιζιώτης (καστρινός πηδηχτός) και σιγανός. Κάθε χορός ξεκίνησε από κάποια συγκεκριμένη περιοχή και με τον καιρό εξαπλώθηκαν σε όλο το νησί. (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 114)

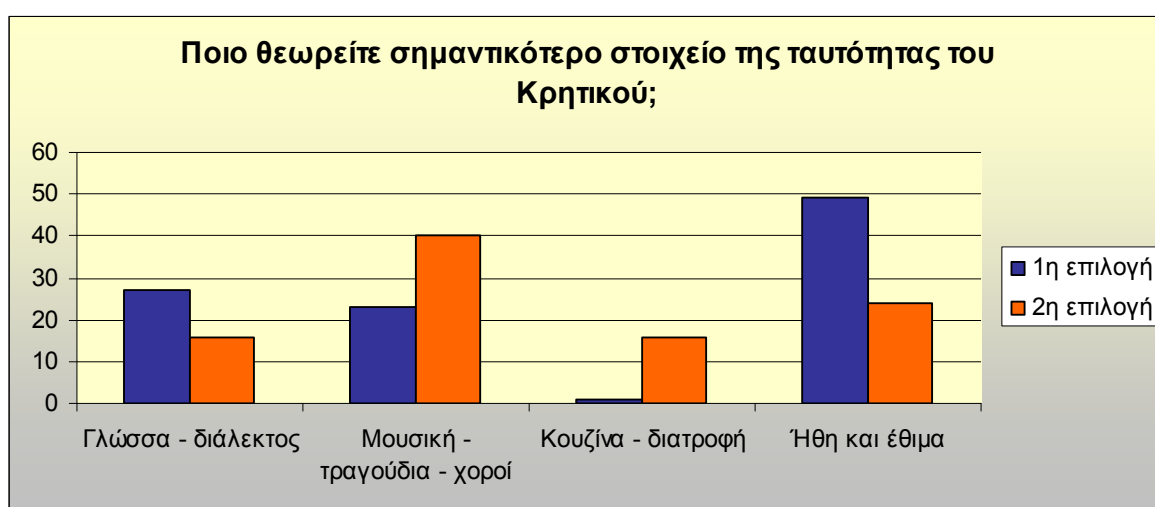
Ο χορός είναι για τους Κρητικούς, συχνά, αγώνας αντοχής και παλικαριάς και τρόπος για να εκφράσουν τα συναισθήματα του ψυχικού τους κόσμου. Έτσι, αποτελούν ουσιαστικά ένα κομμάτι από τη ζωή τους.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά που περιγράφηκαν, θεωρούνται αντικειμενικά και είναι ανεξάρτητα από υποκειμενικές αντιλήψεις. Για τον προσδιορισμό της ταυτότητας μιας ομάδας, ιδιαίτερη σημασία έχει ο τρόπος με τον οποίο αυτοπροσδιορίζονται τα μέλη της. Καθένα από τα χαρακτηριστικά αυτά που αποδίδονται στην κρητική ταυτότητα, είναι δυνατό να αίρονται σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως για τα άτομα που έχουν κρητική καταγωγή, αλλά δεν έχουν

οποιαδήποτε επαφή με την Κρήτη και την κρητική κουλτούρα και συνεπώς προσδιορίζονται με διαφορετικό τρόπο.

Στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε, ζητήθηκε από τους ερωτηθέντες να επιλέξουν τα δύο σημαντικότερα γι' αυτούς στοιχεία που προσδιορίζουν την ταυτότητά τους. Στο διάγραμμα 4.1.1 απεικονίζονται τα ποσοστά που αντιστοιχούν σε καθένα από τα στοιχεία αυτά.

Διάγραμμα 4.1.1

Πηγή: Πρωτογενής έρευνα

Όπως προκύπτει από τις απαντήσεις τους, τόσο οι Κρητικοί που μένουν στο νησί, όσοι και εκείνοι που μένουν στην Αθήνα, θεωρούν ότι το σπουδαιότερο στοιχείο της κρητικής ταυτότητας είναι τα ήθη και έθιμα. Τα ήθη και τα έθιμα ενός λαού αποτελούν στην ουσία έναν τρόπο ζωής που προσδιορίζει μια ταυτότητα. Αν και, όπως προαναφέρθηκε, τα περισσότερα από αυτά έχουν πλέον εξαλειφθεί, πολλοί λαογραφικοί και πολιτιστικοί σύλλογοι συμβάλλουν στην αναβίωση πολλών εθίμων.

Ακολουθούν η μουσική, τα τραγούδια και οι χοροί, στη συνέχεια η διάλεκτος και τέλος η διατροφή και η τοπική κουζίνα. Από όσα προαναφέρθηκαν, ίσως να περίμενε κανείς ότι η διάλεκτος θα κατέχει σημαντικότερη θέση ανάμεσα στα χαρακτηριστικά της κρητικής ταυτότητας, παρ' όλα αυτά θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, ότι το δείγμα

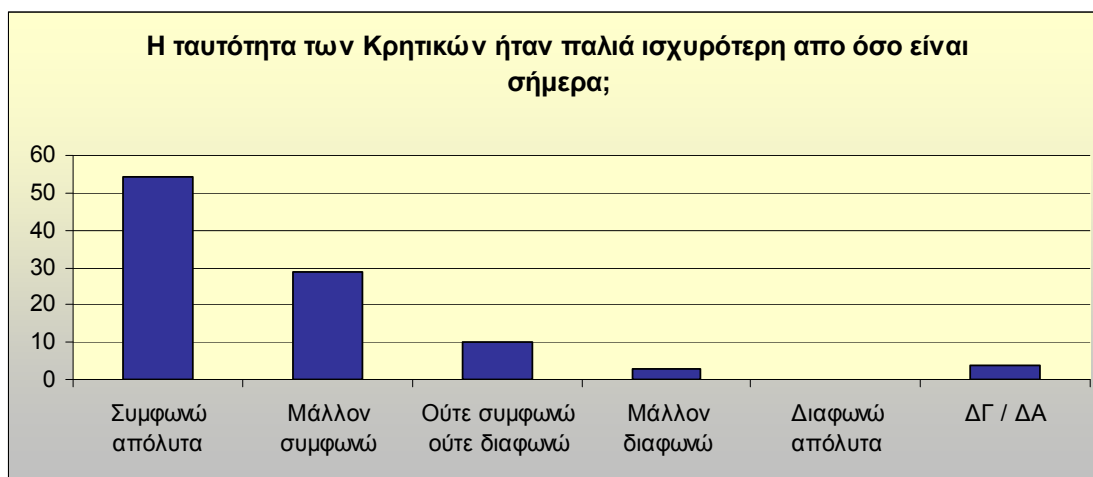
που συμμετείχε στην έρευνα απαρτίζεται από Κρητικούς που ζουν στην πρωτεύουσα και από κατοίκους της πόλης των Χανίων, όπου η κρητική διάλεκτος, όπως υποστηρίζουν, δεν χρησιμοποιείται τόσο, όσο στους άλλους νομούς του νησιού.

4.2 Μεταβολές σε σχέση με το παρελθόν

Ο λαϊκός πολιτισμός του νησιού παρουσιάζει μια ιδιορρυθμία, όσον αφορά τη νοοτροπία, τα ήθη, τα έθιμα και την ομιλία των κατοίκων και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι επί πολλούς αιώνες οι Κρητικοί ήταν κλεισμένοι στον εαυτό τους προκειμένου να διαφυλάξουν τον εθνισμό τους απέναντι στους ετερόδοξους και αλλόθρησκους κατακτητές, γεγονός που έκανε την ταυτότητά τους περισσότερο ισχυρή. Επιπλέον, σε αυτό συνέβαλε και η ιστορική πορεία της, η σχετικά μεγάλη απόσταση από τις ηπειρωτικές ελληνικές ακτές και η μακραίωνη ενδοκρητική ζωή, κυρίως λόγω των πολυχρόνιων ξενικών κατοχών στο νησί. (Κοντοσόπουλος, 1992: 42)

Η τοπική καταγωγή, ούτως ή άλλως, αποτελεί μια από τις πιο ισχυρές ταυτότητες, όπως υποστηρίζει η κ. Φραγκουδάκη, καθηγήτρια Κοινωνιολογίας, καθώς η τοπική ταυτότητα θεωρείται από πολλούς σημείο αναφοράς όλης της της προσωπικότητας. Η πλειονότητα του δείγματος της έρευνας θεωρεί ότι η κρητική ταυτότητα παλαιότερα ήταν περισσότερο ισχυρή σε σχέση με τη σημερινή εποχή, όπως παρουσιάζει το παρακάτω διάγραμμα.

Διάγραμμα 4.2.1

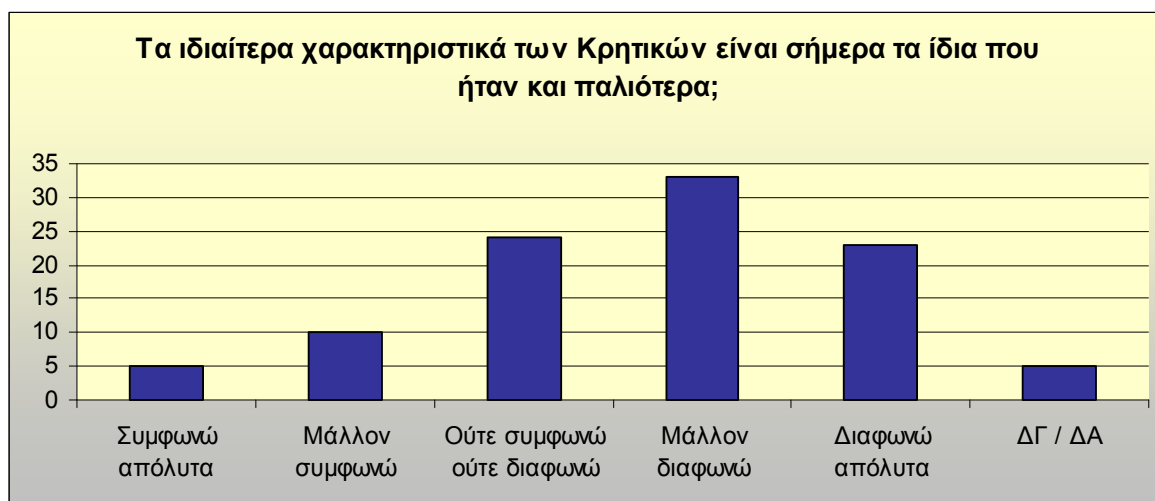
Πηγή: Πρωτογενής έρευνα

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτηθέντων, σήμερα ο πολιτισμός της Κρήτης έχει δεχτεί επιρροές, κυρίως εξαιτίας του μεγάλου τουριστικού ρεύματος που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια. Η επαφή με άλλους πολιτισμούς έχει προκαλέσει μεταβολές στην ταυτότητα των Κρητικών, κυρίως στα αστικά κέντρα. Στην ύπαιθρο, ο πληθυσμός είναι περισσότερο συντηρητικός και δεν είναι τόσο δεκτικός σε αλλαγές.

Όπως λογικά προκύπτει, τα ιδιαίτερα στοιχεία της κρητικής ταυτότητας, με το πέρασμα των χρόνων δεν είναι ίδια με παλιότερα, πολλά από αυτά έχουν μεταβληθεί. Βλέποντας και στο διάγραμμα που ακολουθεί, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία του δείγματος απάντησε αρνητικά σχετικά με το αν τα χαρακτηριστικά των Κρητικών είναι σήμερα τα ίδια με παλιότερα.

Μια παρατήρηση που θα μπορούσε να σημειωθεί, είναι μια διαφοροποίηση που εντοπίζεται μεταξύ των νεότερων και γηραιότερων ηλικιών. Οι νέοι ηλικίας 18 – 30 φαίνονται περισσότερο αναποφάσιστοι, σχετικά με το εάν η κρητική ταυτότητα έχει αλλάξει σε σχέση με το παρελθόν. Αυτό δικαιολογείται, αφού τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, έχοντας ζήσει περισσότερο, είναι περισσότερο σε θέση να διακρίνουν τις αλλαγές που ενδεχομένως έχουν συμβεί.

Διάγραμμα 4.2.2

Πηγή: Πρωτογενής έρευνα

Εξάλλου, η κουλτούρα δεν αποτελεί μια στατική οντότητα που αναπαράγεται από γενιά σε γενιά. Δεν πρόκειται για μια σταθερή κληρονομιά πεποιθήσεων και αξιών που μεταβιβάζεται χωρίς να αλλάζει περιεχόμενο. Αντιθέτως, κατευθύνει τη δράση των ατόμων και παράλληλα, κατευθύνεται από αυτή. Συνδέεται με την κοινωνική δράση, αποτελεί συστατικό στοιχείο της και μεταβάλλεται μαζί της. Τόσο οι συλλογικές, όσο και οι ατομικές ταυτότητες, ορίζονται από ένα σύνολο πρακτικών που χρησιμοποιούνται από τα δρώντα υποκείμενα, προκειμένου να επαναδιαπραγματευτούν την ταυτότητά τους. Άρα, η ταυτότητα δεν είναι σταθερή και δεδομένη για πάντα, αλλά μια διαδικασία συνεχούς διαπραγμάτευσης (Βρύζας, 2005: 177). Αποτελεί μια κατασκευή που διαμορφώνεται από μακρόχρονες και πολύπλοκες ιστορικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές διαδικασίες και μεταπλάθεται συνεχώς μέσα στο χρόνο (Βρύζας, 2005: 183 – 184). Έχει διαπιστωθεί ότι στα κοινωνικά συστήματα, όταν γίνεται λόγος για συλλογικές ταυτότητες, δεν υπάρχει αναπαραγωγή ή διατήρηση ολόκληρου, αλλά μόνο κάποιων στοιχείων ή ιδιοτήτων του συστήματος. (Ιντζεσίλογλου, 1999: 181)

Ωστόσο, ο Αυδίκος (2007: 18) αναφέρει πως όταν θέλουμε να προσεγγίσουμε τις αλλαγές, κυρίως στις μεταπολεμικές δεκαετίες, απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή, καθώς η Κρήτη συγκροτείται από επάλληλα και αντικρουόμενα στρώματα, που διαφοροποιούνται από περιοχή σε περιοχή, όσον αφορά την αντίσταση των παραδοσιακών μορφών και την ταχύτητα των αλλαγών.

Είναι αναμφίβολο, πάντως ότι έχουν συμβεί μεταβολές σε σχέση με πρότυπα του παρελθόντος. Μέσα στις μεταβολές αυτές, αυτό που έχει σημασία, είναι το τι χάνεται και τι αντιστέκεται, τι επιβιώνει και με ποιον τρόπο. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά της κρητικής ταυτότητας που εξετάστηκαν, είδαμε ότι έχουν αλλάξει με την πάροδο του χρόνου, άλλα διατηρούνται και άλλα έχουν εξαλειφθεί. Εκτός από αυτά, μεταβολές υπάρχουν σε πολλούς τομείς, όπως σε πολλές παραδοσιακές ασχολίες και παραδοσιακά επαγγέλματα ή ακόμα και σε δραστηριότητες της λαϊκής τέχνης, που σήμερα ασκούνται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, ανάλογα με την περιοχή. Το γεγονός αυτό οφείλεται μεν στην εξέλιξη, η οποία πάντα θα υπάρχει, αλλά και εξαιτίας των ανακατατάξεων που παρατηρούνται, της επιτάχυνσης της επικοινωνίας, της γρήγορης και εύκολης παραγωγής αγαθών, του νεωτεριστικού πνεύματος που συχνά αρνείται το παλιό από άγνοια, της διαφοροποίησης στις κοινωνικές δομές και γενικότερα, της υιοθέτησης του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού που κάνει την παράδοση να υποχωρεί. Όλα αυτά έχουν επηρεάσει τα παραδοσιακά στοιχεία της κρητικής ταυτότητας. (Προβατάκης, 2007: 23)

Ανάμεσα στα παραδοσιακά στοιχεία που έχουν πλέον αλλάξει, βρίσκονται και ορισμένα έθιμα που κατά την αναβίωσή τους παρουσιάζονται παραποιημένα και έχουν αλλάξει χαρακτήρα και σκοπό.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η οπλοκατοχή και η οπλοχρησία. Το «έθιμο» αυτό έχει τις ρίζες του στην εποχή της τουρκοκρατίας, όταν οι Κρητικοί οπλοφορούσαν με σκοπό να προστατεύουν τους εαυτούς τους και την οικογένειά τους από τους Τούρκους. Μετά την Κατοχή, το φαινόμενο πήρε μεγάλες διαστάσεις, εξαιτίας των όπλων και των πυρομαχικών που άφησαν πίσω τους οι Γερμανοί. Από παλιά υπήρχε το έθιμο της «μπαλοθιάς» σε γάμους, βαφτίσια και πανηγύρια, όμως μετά τον πόλεμο, έγινε φαινόμενο της καθημερινότητας.

Η οπλοχρησία στην Κρήτη συνδέεται άμεσα με την παράνομη οπλοκατοχή. Στο νησί κυκλοφορούν χιλιάδες παράνομα όπλα. Η στάση της τοπικής κοινωνίας απέναντι σε αυτό το φαινόμενο, είναι ιδιόμορφη και αντιφατική. Από τη μία, κάποιοι αναγνωρίζουν την «εθιμική» του προέλευση, κάτι που τους κάνει να το θεωρούν νόμιμο στη συνείδησή τους, ενώ από την άλλη υπάρχουν και εκείνοι που τηρούν κριτική στάση απέναντί του και δεν παρασύρονται από τοπικιστικούς

συναισθηματισμούς. Παρ' όλα αυτά, μετά από μεγάλο αριθμό θανάτων και τραυματισμών και με την πίεση που άσκησαν οι τοπικοί παράγοντες και πολλοί διανοούμενοι, σήμερα το φαινόμενο αυτό έχει περιοριστεί. (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 122)

Ο Hobsbawm (2004: 10 – 11) υπογραμμίζει ότι «η αποδυνάμωση ενός εθνικού αναπόφευκτα μεταβάλλει και την παράδοση με την οποία συνήθως συνυφαίνεται». Η παράδοση έχει αμετάβλητο χαρακτήρα και το παρελθόν στο οποίο παραπέμπει, είτε είναι πραγματικό είτε επινοημένο, επιβάλλει σταθερές πρακτικές, όπως είναι η επανάληψη. Στις παραδοσιακές κοινωνίες, παρ' όλο που το έθιμο απαιτείται να φαίνεται συμβατό ή ακόμα και ταυτόσημο με το προηγούμενο, γεγονός που επιβάλλει περιορισμούς, δεν αποκλείει εντούτοις την καινοτομία και την αλλαγή μέχρι ενός σημείου. «Αυτό που κάνει είναι να επενδύει κάθε επιθυμητή μεταβολή (ή αντίσταση σε καινοτομίες) με την επικύρωση του προηγούμενου, την κοινωνική συνέχεια και το φυσικό νόμο ως ιστορικών εκφράσεων».

Στο πλαίσιο των αλλαγών που έχουν συμβεί αναδεικνύεται το θέμα της «αυθεντικότητας», καθώς πολλές από αυτές χαρακτηρίζονται ως αρνητικές και συνιστούν νόθευση της παράδοσης. Μέσα από ορισμένες δραστηριότητες, πολλές φορές η παράδοση παραποιείται, με αποτέλεσμα να παρουσιάζεται κάτι που δεν θεωρείται «αυθεντικό».

Εξάλλου, όλοι οι πολιτισμοί έχουν δημιουργηθεί από ανταλλαγές. «Στο μέτρο που μια ανταλλαγή εισέρχεται στα ήθη και ενσωματώνεται στην ταυτότητα του ατόμου ή της ομάδας, βυθίζεται μέσα στο βίωμα όπου γίνεται αδιαχώριστη από αυτό». Έτσι, η ταυτότητα δεν υπάρχει από μόνη της, αλλά είναι αποτέλεσμα δανείων και ανταλλαγών. (Brúζας, 2005: 171)

Οι ταυτότητες, όπως έχει αναφερθεί και σε προηγούμενο κεφάλαιο, επιβάλλονται μέσα από την κοινωνικοποίηση. Εκτός, όμως, από τις ταυτότητες, υπάρχουν και οι αναπαραστάσεις τους στο μυαλό των ανθρώπων. Αυτό σημαίνει ότι οι συλλογικές ταυτότητες πολλές φορές δομούνται από τα ίδια τα άτομα στη διάρκεια της ζωής τους, ανάλογα με τους κοινωνικούς παράγοντες. Άρα, γίνεται κατανοητό ότι οι

ταυτότητες μεταμορφώνονται διαρκώς, δεν είναι στατικές ούτε ίδιες για πάντα και δεν μπορούμε να μιλάμε για «φυσικές» ή «αυθεντικές» ταυτότητες.

Το ζήτημα της αυθεντικότητας της ταυτότητας μπορεί να γίνει καλύτερα αντιληπτό μέσα από πολλά λαογραφικά φαινόμενα που υπάρχουν, τα οποία σήμερα κατά κανόνα, διδάσκονται και δεν προσλαμβάνονται αυτομάτως και απευθείας από την καθημερινότητα, όπως για παράδειγμα η κατασκευή μιας χορογραφίας από έναν παραδοσιακό χορό, ή όταν από διάφορες παραλλαγές ενός εθίμου συνδυάζονται τα στοιχεία εκείνα που θεωρούνται πιο ωραία. Το στοιχείο της διδασκαλίας, έχει δημιουργήσει τον προβληματισμό, κατά πόσο αυτά τα αναβιώμενα ή και αδιάσπαστα συνεχιζόμενα λαογραφικά φαινόμενα είναι αυθεντικά και γνήσια ή πρέπει να δεχτούμε την εξέλιξη τους και προσαρμογή τους στη σύγχρονη ζωή.

Δεδομένου ότι τα πολιτισμικά φαινόμενα δεν μπορούν να θεωρηθούν στατικά και υπάρχει μια δυσκολία στον προσδιορισμό ενός τοπικού ή χρονικού σημείου ως αρχικού και σταθερού σχετικά με την αυθεντική και γνήσια μορφή ενός φαινομένου, οι έννοιες της αυθεντικότητας και γνησιότητας είναι ιδιαίτερα «ευάλωτες».

Ωστόσο, πέρα από το ζήτημα του κατά πόσο οι μορφές εκδήλωσης τέτοιων φαινομένων έχουν μεταβληθεί, το ζήτημα της νόθευσης θα μπορούσε να προσπεραστεί, καθώς η ουσία παραμένει η ίδια. Ο σκοπός της ύπαρξής τους είναι ο συμβολικός χαρακτήρας τους, αποτελούν έναν συμβολικό τρόπο με τον οποίο, όσοι συμμετέχουν σε αυτές, εκφράζουν τη σχέση που έχουν με τον τόπο τους και με το παρελθόν τους, κατά συνέπεια η σχέση με την παραδοσή τους είναι υπαρκτή. (Μερακλής, 2007: 33 – 35)

Ορισμένοι μελετητές εκλαμβάνουν την «παράδοση» και τον «εκμοντερνισμό» (τον οποίο έχει επιφέρει κυρίως ο τουρισμός), ως αμοιβαία αποκλειόμενες διαδικασίες, απορρίπτοντας το ενδεχόμενο της αμοιβαίας προσαρμογής τους. Ωστόσο, ο εκμοντερνισμός δεν θα πρέπει να ταυτιστεί με την καταστροφή της παράδοσης, ούτε η καταστροφή της παράδοσης να θεωρηθεί ως προαπαιτούμενο του εκμοντερνισμού (Γαλάνη – Μουτάφη, 2002: 46).

Επιπροσθέτως, αν δεχτούμε ότι η παράδοση είναι όχι μόνο ένας «μουσειακός θησαυρός», αλλά μια συνεχής αναδημιουργία, τότε η σημερινή της μετεξέλιξη θα πρέπει να θεωρηθεί κάτι το φυσιολογικό και ορισμένα καινοφανή σημεία των καιρών, δεν θα πρέπει να προκαλούν ανησυχία. (Κιουρτσάκης, 2007: 42)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Χώρος, τοπική ταυτότητα και συλλογική μνήμη

Σε κάθε πολιτισμό, μέρος της ατομικής και της συλλογικής ταυτότητας αποτελεί και η ταύτιση με έναν τόπο. Η επιστήμη της γεωγραφίας διακρίνει τον βιωμένο και σωματοποιημένο τόπο των ντόπιων και το τοπίο των επισκεπτών. «Ένα τοπίο δεν αποτελεί απλώς ένα κομμάτι γης ή μια αστική γειτονιά, με μια συγκεκριμένη φυσική και κοινωνική υλικότητα στην οποία έχει ενσωματωθεί ανθρώπινη εργασία, αλλά και το πώς φαίνεται αυτό από ένα συγκεκριμένο σημείο. Δεν είναι μόνο κάτι που μπορούμε να δούμε, αλλά και ένας τρόπος για να δούμε τα πράγματα. Δεν είναι μόνο τι βλέπουμε, αλλά και πώς το βλέπουμε, τα πολλαπλά συναισθήματα και οι πολλαπλές μνήμες που συνοδεύουν τα τοπία και εμπεριέχονται σε αυτά». (Χατζημιχάλης, 2011: 16)

Κατ' αρχάς, ένας γεωγραφικός χώρος για να θεωρηθεί ως τόπος, θα πρέπει να επιδεικνύει ένα σύνολο συγκεκριμένων χαρακτηριστικών. Ο χώρος που αποτελείται από ορισμένες ποιότητες και ιδιότητες, συνιστά τόπο, ο οποίος στη συνέχεια προσδιορίζεται από την ιδιαίτερη ταυτότητά του. Ένας τόπος περιλαμβάνει υλικά και άυλα ερίσματα, που δημιουργούν αισθήσεις, συναισθήματα και νοήματα και συνεισφέρουν στην ανάπτυξη μιας ιδιαίτερης ταυτότητας για τον τόπο αυτό. (Τσακίρη, 2011: 1)

Το άμεσο φυσικό περιβάλλον διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ψυχολογική προσκόλληση του ατόμου σε μια ομάδα. Ο Proshansky το 1978, παρατήρησε ότι «ο ρόλος του φυσικού περιβάλλοντος στην ανάπτυξη της ταυτότητας έχει παραμεληθεί» και υποστήριξε ότι «δεν υπάρχει φυσικό περιβάλλον που να μην είναι, την ίδια στιγμή, και κοινωνικό, πολιτιστικό και ψυχολογικό περιβάλλον και ότι οι εμπειρίες του ατόμου από τους χώρους στους οποίους ζει και αναπτύσσει τις δραστηριότητές του, το βοηθούν να προσδιορίσει τον εαυτό του μέσα στο περιβάλλον και επίσης συντελούν στην απόκτηση ενός αισθήματος χωρικής ή τοπικής ταυτότητας». (Χριστακοπούλου, 1999: 184)

Η τοπική ταυτότητα μπορεί να οριστεί ως τμήμα της ταυτότητας του εαυτού, που αποτελείται από αναμνήσεις, ιδέες, συναισθήματα, στάσεις, αξίες, προτιμήσεις και έννοιες της συμπεριφοράς και της εμπειρίας, τα οποία συνδέονται με τα φυσικά περιβάλλοντα που ζουν τα άτομα. Ο τρόπος της κοινωνικής δράσης δεν είναι καθοριστικός για την ταυτότητα, αλλά περιλαμβάνει προσωπικές, κοινωνικές και πολιτιστικές σημασίες, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην απόκτηση και συγκρότηση της ταυτότητας. (Χριστακοπούλου, 1999: 184 – 185)

Μέσα από την υλική διάσταση του πολιτισμού (π.χ. ιστορικές πόλεις, κτίρια), μπορούμε να μελετήσουμε τον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσεται η κουλτούρα και η παράδοση. Τα άυλα στοιχεία αποτελούνται από σκέψεις, συνειρμούς και σημασίες που σχετίζονται με την ιστορία, τις παραδόσεις και τις συνήθειες του τόπου. (Τσακίρη, 2011: 1 – 2)

Ο πολιτισμός στην Κρήτη, όπως έχει προαναφερθεί, έχει διαμορφωθεί παράλληλα με τις ιστορικές εξελίξεις. Περιλαμβάνει πλούσιο πολιτισμικό περιβάλλον, με πλήθος αρχαιολογικών χώρων, εκκλησιών και μοναστηριών, παραδοσιακών οικισμών, μνημείων και μουσείων. Όλα αυτά αποτελούν τους λεγόμενους «τόπους μνήμης», οι οποίοι παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της ταυτότητας μιας ομάδας και τη διατήρηση της συλλογικής μνήμης.

Υπάρχουν πολλές περιοχές στο νησί με ιδιαίτερο ιστορικό ενδιαφέρον, καθώς σχετίζονται με γεγονότα τοπικής ή υπερτοπικής σημασίας που έχουν συμβεί, κυρίως από τη νεότερη ιστορία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελούν περιοχές που αποτέλεσαν σύμβολα των αγώνων του κρητικού λαού εναντίον των κατακτητών, όπως Σφακιά, Θέρισο, ή οι γενέτειρες σημαντικών προσωπικοτήτων. Στην κατηγορία αυτή, μπορούν να αναφερθούν περιοχές, όπου συνέβησαν σημαντικά ιστορικά γεγονότα, όπως το ολοκαύτωμα της Μονής Αρκαδίου στο Ρέθυμνο ή το αεροδρόμιο του Μάλεμε στα Χανιά, που αποτέλεσε κεντρικό σημείο κατά τη Μάχη της Κρήτης.

Στην Κρήτη άκμασε ένας από τους μεγαλύτερους πολιτισμούς παγκοσμίως, ο Μινωικός, ο οποίος άφησε σημαντικά μνημεία, πόλεις και ανάκτορα. Τα σπουδαιότερα από αυτά είναι τα ανάκτορα της Κνωσού, της Φαιστού, των Μαλλίων

και της Ζάκρου. Αργότερα, κατά την αρχαϊκή και ρωμαϊκή περίοδο, αναπτύχθηκαν σημαντικές πόλεις με αμυντικό χαρακτήρα, κυρίως στις ορεινές περιοχές, όπως Γόρτυνα, Έλυρος, Λατώ, Φαλάσαρνα, κ.ά.³

Εικόνα 5.1: Αποψη του ανακτόρου της Κνωσού

Πηγή:

http://www.seltisa.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=85&Itemid=9&limit=1&limitstart=2

Η ιστορία της Κρήτης από την αρχαιότητα μέχρι και τους νεότερους χρόνους συνδέεται έντονα και με τη θρησκευτική ζωή. Έκφραση αυτής αποτελούν μοναστήρια και εκκλησίες που βρίσκονται σε όλο το νησί. Τα μοναστήρια, τα οποία ανέρχονται σε 42, αναπτύχθηκαν κυρίως κατά τη βυζαντινή και ενετική περίοδο, αλλά διαδραμάτισαν και ουσιαστικό ρόλο κατά την τουρκοκρατία. Κλασικό παράδειγμα είναι η Μονή Αρκαδίου, που αποτελεί σύμβολο της κρητικής ιστορίας. Τα περισσότερα συμβάλλουν στην διατήρηση και εξέλιξη της πολιτισμικής παράδοσης και λαογραφίας, καθώς ενεργοποιούνται σε παραδοσιακές δραστηριότητες, ενώ άλλα αποτελούν μοχλούς τοπικής ανάπτυξης. Μπορούν να

³ Περιφέρεια Κρήτης

(http://www.crete.gov.gr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=304&Itemid=572&lang=el)

αναφερθούν το μοναστήρι της Βιδιανής, η Μονή Τόπλου, η Μονή Αγίας Ειρήνης, η Μονή Καλυβιανής, κ.ά.⁴ Οι εκκλησίες της βυζαντινής και ενετικής περιόδου ανέρχονται σε 5.000 περίπου, με την πλειοψηφία να συγκεντρώνεται στην ενδοχώρα. Στην ύπαιθρο είναι χτισμένα και ξωκλήσια, που αποτελούν σημαντικό συστατικό στοιχείο του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και της λαογραφίας του τόπου. (Προβατάκης, 1990: 84 – 87)

Εικόνα 5.2: Η Μονή Αρκαδίου στο Ρέθυμνο

Πηγή: <http://www.arkadimonastery.gr/>

Οι παραδοσιακοί οικισμοί και τα αρχιτεκτονικά σύνολα που περιλαμβάνουν κάστρα, χαρακτηρισμένους παραδοσιακούς οικισμούς και μνημεία, αποτελούν ένα χαρακτηριστικό κομμάτι του ανθρωπογενούς πολιτισμικού περιβάλλοντος. Τα κάστρα – οχυρώσεις από την περίοδο κυριαρχίας των Αράβων και των Βενετών, εντοπίζονται κυρίως στις παράκτιες ευάλωτες περιοχές, αποτελώντας σπουδαίο πολιτιστικό απόθεμα. Τμήματα της πόλης των ιστορικών κέντρων του Ηρακλείου, του Ρεθύμνου και των Χανίων, που χτίστηκαν επί ενετοκρατίας, έχουν χαρακτηριστεί

⁴ Περιφέρεια Κρήτης

(http://www.crete.gov.gr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=309&Itemid=573&lang=el)

ως παραδοσιακοί οικισμοί και διατηρούνται στο πέρασμα του χρόνου αναλλοίωτα από τις ανθρώπινες παρεμβάσεις. (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 104)

Εικόνα 5.3: Το κάστρο της Φορτέτζας στο Ρέθυμνο

Πηγή: <http://cretenostos.wordpress.com/>

Εικόνα 5.4: Ενετικό κάστρο (Κούλες) στο λιμάνι του Ηρακλείου

Πηγή: <http://candia.wordpress.com/culture/history-of-crete/koules/>

Υπάρχουν, ωστόσο, και ορεινά χωριά με παραδοσιακά αρχιτεκτονικά στοιχεία που διατηρούν με τον τρόπο αυτό την πολιτισμική κληρονομιά. Σε πολλά οικοδομήματα και σπίτια αποτυπώνονται στοιχεία του τοπικού πολιτισμού, σε συνδυασμό με

ενετικά αρχιτεκτονικά πρότυπα, αλλά και στοιχεία που υπάρχουν από την περίοδο της Τουρκοκρατίας, ορισμένα από τα οποία επιβιώνουν μέχρι σήμερα, διατηρώντας τα χαρακτηριστικά αυτά. Παραδείγματα τέτοιων αρχιτεκτονικών στοιχείων, αποτελούν οι τοξωτές πύλες των οικιών ή το «δώμα» (στέγη) από δοκάρια, κλαδιά και χώμα. (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 104)

Πολλά κτίρια και κτίσματα που βρίσκονται τόσο στις πόλεις (π.χ. Οικία των Βενιζέλων), όσο και στην ύπαιθρο (π.χ. Ανεμόμυλοι του Οροπεδίου Λασιθίου), τα οποία συνδέονται με την ιστορία και την οικονομική ανάπτυξη, έχουν χαρακτηριστεί ως διατηρητέα. Παράλληλα, πλήθος μνημείων που βρίσκονται στα ορεινά, ημιορεινά και πεδινά τμήματα του νησιού, σχετίζονται με τον αγροτικό τομέα, που αποτελούσε τον κεντρικό πυρήνα της οικονομίας του μέχρι τα μέσα του περασμένου αιώνα. Τέτοιου είδους μνημεία θεωρούνται τα μετόχια⁵, τα μητάτα⁶, οι φάμπρικες⁷, οι μύλοι, τα γεφύρια και οι κρήνες. Τα περισσότερα, μάλιστα, χωριά στο νησί αποτελούν μετεξέλιξη παλαιότερων κτηνοτροφικών εγκαταστάσεων. (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 106)

Εικόνα 5.5: Οικία Ελευθερίου Βενιζέλου στα Χανιά

Πηγή: <http://www.archaiologia.gr/>

⁵ Το μετόχι στην Κρήτη είναι μια κτηνοτροφική ή γεωργική εγκατάσταση ή ένα σύνολο κτισμάτων.

⁶ Η λέξη μητάτο προέρχεται από το λατινικό «metatum» και στη βυζαντινή εποχή σήμαινε κατάλυμα.

⁷ Οι φάμπρικες είναι τα παλιά ελαιοτριβεία, τα οποία πλέον δεν χρησιμοποιούνται.

Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι ο χώρος έχει λειτουργήσει ως ισχυρός παράγοντας για τη διαμόρφωση και διατήρηση της συλλογικής μνήμης και ταυτότητας, καθώς μέσα από πλήθος υλικών, όπως τα μνημεία, αλλά και των άυλων ερισμάτων, συμβάλλει στην απόκτηση σχέσεων με το παρελθόν και την ιστορία, στη δημιουργία μιας συλλογικής ταυτότητας, συνείδησης και μνήμης. Η ανάκληση του παρελθόντος είναι σημαντική, καθώς δίνει νόημα στη ζωή μας στον σύγχρονο κόσμο.

Τα μνημεία και τα κτίσματα αυτά έχουν συμβολική σημασία και ως χωρικές κατασκευές του ανθρώπου, συνιστούν συλλογικές αναπαραστάσεις, που σκοπό έχουν τη δημιουργία μιας συλλογικής μνήμης, μέσα από την οποία το υποκείμενο – τα μέλη, δηλαδή, της ομάδας – νοηματοδοτεί το χώρο. Επομένως, ο χώρος αποτελεί το σημείο προβολής της συλλογικής μνήμης. (Μποτωνάκη, 2007: 1)

Όπως αναφέρθηκε και στο σχετικό κεφάλαιο με το θεωρητικό πλαίσιο, υπάρχει μια συνεχής αλληλεπίδραση μεταξύ της ατομικής και της συλλογικής μνήμης. Ο χώρος μπορεί να θεωρηθεί ως το πεδίο αναφοράς και συνεύρεσης μιας τέτοιας διαδικασίας. Ο Halbwachs υποστηρίζει ότι η συλλογική μνήμη αναφέρεται πάντα σε κοινωνικά χωρικά πλαίσια και τοποθετείται μέσα στους νοητικούς και υλικούς χώρους της ομάδας. Επιπλέον, η συλλογική μνήμη κατευθύνει τις πράξεις των ατόμων, μεταφερόμενη σε ένα χωροχρονικό περιβάλλον δράσης. Ο χώρος, έτσι, αποτελεί ένα από τα κοινωνικά πλαίσια της μνήμης. (Μποτωνάκη, 2007: 2)

Κατή τη μελέτη της συλλογικής μνήμης, αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι η ανασύσταση του παρελθόντος, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο τα μέλη μιας ομάδας θυμούνται και κατανοούν το παρελθόν, στην προσπάθειά τους να συνδέσουν το παρόν, το παρελθόν και το μέλλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

Τουριστική ανάπτυξη και κρητική ταυτότητα

Είναι αναμφισβήτητο ότι η τουριστική ανάπτυξη έχει διαδραματίσει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη διατήρηση πολλών παραδοσιακών οικισμών και ιστορικών κέντρων πόλεων σε ολόκληρο τον Μεσογειακό χώρο. Ωστόσο, η μορφή, η κοινωνική δομή και οι δραστηριότητες ενός τόπου σε μεγάλο βαθμό επηρεάζονται από τον τουρισμό.⁸

Ο τουρισμός μπορεί να επιδράσει θετικά στον πολιτισμό και την κουλτούρα ενός τόπου. Η παράδοση ή η κληρονομιά του αξιοποιούνται ως πόροι για τις ανάγκες διαφήμισης στην αγορά ή ως τουριστικού προϊόντος, όπως η αναβίωση παραδοσιακών στοιχείων ή η διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων, στην προσπάθεια προσέλκυσης επισκεπτών. Η παρουσίαση της κληρονομιάς της, στα πλαίσια του τουρισμού, αναγκάζει την τοπική κοινωνία να προχωρήσει στην ανασύσταση του παρελθόντος της, να το οικειοποιηθεί, να το υποστασιοποιήσει και να το εκθέσει στη ματιά του ξένου ως ένα διακριτό σημάδι της ταυτότητάς της. Έτσι, με αφορμή την παρουσία των τουριστών, κατασκευάζεται μια συλλογική μνήμη, η οποία εκφράζει έναν τόπο και συνιστά ένα διάλογο ανάμεσα στο μακρινό παρελθόν και σε ένα μεταβαλλόμενο, εφήμερο παρόν. (Γαλάνη – Μουτάφη, 2002: 47)

Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με ανθρωπολογικές μελέτες, η ανάπτυξη του τουρισμού μπορεί να προκαλέσει πολλές αρνητικές συνέπειες στον τοπικό πολιτισμό και την τοπική ταυτότητα. Η παρουσία του τουρισμού συνιστά μια πρόκληση, στην οποία η τοπική κοινωνία είναι αναγκασμένη να ανταποκριθεί. (Γαλάνη – Μουτάφη, 2002: 45)

Συχνό φαινόμενο αποτελεί, οι παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα ενός τόπου να φθείρονται ή να οδηγούνται στην εμπορευματοποίηση, με σκοπό το οικονομικό όφελος. Παράλληλα, ο χαρακτήρας κάποιων περιοχών μεταβάλλεται, καθώς ο μαζικός τουρισμός προκαλεί φαινόμενα έντονης αστικοποίησης και την ανάγκη

⁸ http://library.tee.gr/digital/books_notee/book_59509/book_59509_maistrou.pdf

δημιουργίας νέων τουριστικών υποδομών, όπως χώρους διαμονής και διασκέδασης, λιμάνια, αεροδρόμια, γεγονός που προκαλεί μεταβολές και αλλοιώσεις στους παραδοσιακούς οικισμούς.⁹

6.1 Η τουριστική ανάπτυξη στην Κρήτη

Στην Κρήτη ο τουρισμός αποτελεί τον πιο δυναμικά αναπτυσσόμενο τομέα και τη σημαντικότερη οικονομική δραστηριότητα του τριτογενή τομέα. Τα τελευταία χρόνια υποδέχεται μεγάλο ρεύμα τουριστών, γεγονός που την έχει καταστήσει ως παραδοσιακό προορισμό οργανωμένου μαζικού τουρισμού, ο οποίος στηρίζει και προωθεί την τοπική ανάπτυξη. Έτσι έχουν δοθεί κίνητρα για σημαντικές επενδύσεις σε μεγάλα έργα τουριστικής υποδομής. Οι ξενοδοχειακές υποδομές υψηλών προδιαγραφών αποτελούν το σημαντικότερο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του τουρισμού του νησιού. Σύμφωνα με στατιστικά δεδομένα για το 2010, οι διανυκτερεύσεις στην Κρήτη ανήλθαν σε 16.449.065, αποτελώντας το 24, 6% των συνολικών διανυκτερεύσεων στην Ελλάδα. Κατά τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου, τα δυο μεγαλύτερα αεροδρόμια («Ν. Καζαντζάκης» στο Ηράκλειο και «Ι. Δασκαλογιάννης» στα Χανιά) υποδέχονται μεγάλο αριθμό πτήσεων. Μπορεί να αναφερθεί χαρακτηριστικά για το έτος 2011, ότι το αεροδρόμιο του Ηρακλείου φιλοξένησε 2.173.138, ενώ των Χανίων 656.985 διεθνείς τουριστικές αφίξεις.¹⁰

Ο μαζικός τουρισμός στο νησί ξεκίνησε τη δεκαετία του 1970. Τα βόρεια παράλια του νησιού ήταν εκείνα που αναπτύχθηκαν πρώτα τουριστικά και εξακολουθούν να συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό των τουριστών ακόμα και σήμερα. Έτσι, στο βόρειο τμήμα βρίσκονται οι μεγάλες πόλεις και οι υποδομές που δημιουργήθηκαν, όπως λιμάνια, αεροδρόμια και μεγάλοι δρόμοι. Οι μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες βρίσκονται στο βόρειο τμήμα του νομού Λασιθίου, στην παραλιακή ζώνη δυτικά και

⁹ <http://www.ncu.org.cy/MSc/projects/tourism/tourismoskoinonia.html>

¹⁰ Περιφέρεια Κρήτης

(http://www.crete.gov.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=1891&Itemid=579&lang=el)

ανατολικά του Ηρακλείου, ανατολικά του Ρεθύμνου και αργότερα στη δυτική πλευρά των Χανίων και στην περιοχή της Γεωργιούπολης.

Στο νότιο τμήμα της Κρήτης, ο τουρισμός αναπτύχθηκε σε συγκεκριμένους προορισμούς τους οποίους «ανακάλυψαν» οι hippies, όπως είναι τα Μάταλα στο Ηράκλειο, η Αγία Γαλήνη στο Ρέθυμνο και η Παλαιόχωρα στα Χανιά. Στη συνέχεια, ο τουρισμός επεκτάθηκε, χωρίς όμως να πάρει τη μορφή ανάπτυξης που είχε στο βόρειο τμήμα, όπου οι περιοχές αντιμετωπίζουν προβλήματα, λόγω της υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Υπεύθυνη, ωστόσο, δεν θεωρείται τόσο η τουριστική δραστηριότητα, όσο ο άναρχος και απρογραμματιστος τρόπος ανάπτυξής της. (Παπακωνσταντή, 2011: 37 – 38)

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του τουριστικού δυναμικού του νησιού, αποτελούν η τοπική λαογραφία και η παράδοση. Τα ήθη, τα έθιμα, οι παραδόσεις, οι καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, οι εκφράσεις του λαϊκού πολιτισμού, όπως η μουσική και οι χοροί, αποτελούν, όπως είδαμε σημαντικά στοιχεία της κρητικής κουλτούρας και του πολιτισμού. Τα στοιχεία αυτά έχουν μεγάλη σημασία για την τουριστική ανάπτυξη της Κρήτης, η οποία, όμως, θα πρέπει να γίνει στη βάση της λελογισμένης και ήπιας εκμετάλλευσής τους.

Το πολιτισμικό περιβάλλον του νησιού, είναι ιδιαίτερα πλούσιο, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο. Οι ακόλουθοι πίνακες, απεικονίζουν την επισκεψιμότητα των κυριότερων αρχαιολογικών χώρων και μουσείων για το έτος 2011 σε όλους τους νομούς της Κρήτης.

Πίνακας 6.1: Επισκεψιμότητα αρχαιολογικών χώρων (Ιανουάριος 2011 – Δεκέμβριος 2011) ¹¹

	Αρχαιολογικοί χώροι	Εισιτήρια επισκεπτών	Σύνολο
Νομός Ηρακλείου	Αγ. Τριάδα	7.453	820.721
	Γόρτυνα	63.292	
	Κνωσός	623.338	
	Ανάκτορο Μαλλίων	35.070	
	Μάταλα	0	
	Τύλισος	1.505	
	Φαιστός	88.835	
	Φρούριο Κούλε	1.228	
Νομός Λασιθίου	Γουρνιές	10.728	501.201
	Ανάκτορο Ζάκρου	10.081	
	Λατώ	464	
	Σπήλαιο Ψυχρού	120.055	
	Σπιναλόγκα	359.873	
Νομός Ρεθύμνης	Αρμένοι	0	0
Νομός Χανίων	—	—	

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

Πίνακας 6.2: Επισκεψιμότητα μουσείων (Ιανουάριος 2011 – Δεκέμβριος 2011)

	Μουσεία	Εισιτήρια επισκεπτών	Σύνολο
Νομός Ηρακλείου	Αρχαιολογικό Ηρακλείου	118.502	118.502
	Συλλογή αρχ/κή Γόρτυνας	0	
	Συλλογή αρχ/κή Αχαρνών	0	

¹¹ Σε ορισμένα πεδία οι τιμές είναι 0, διότι η είσοδος στον συγκεκριμένο χώρο είναι άνευ εισιτηρίου.

Νομός Λασιθίου	Αγ. Νικολάου	12.098	40.296
	Αρχαιολογική συλλογή Ιεράπετρας	1.690	
	Ναός Παναγίας Κεράς Κριτσά	23.408	
	Σητείας	3.100	
	Συλλογή αρχ/κή Μύρτου	0	
Νομός Ρεθύμνης	Ρεθύμνου	13.986	13.986
Νομός Χανίων	Κισάμου	3.618	32.976
	Βυζαντινό Χανίων	5.664	
	Αρχαιολογικό Χανίων	23.694	

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

Το Αρχαιολογικό Μουσείο του Ηρακλείου, είναι το παλαιότερο μουσείο και μαζί με τα ανάκτορα της Κνωσού, αποτελούν τους κυριότερους πόλους έλξης τουριστών του νησιού, όπως παρατηρούμε και στους παραπάνω πίνακες.

Ο τουρισμός στην Κρήτη έχει επιφέρει αρκετά θετικά αποτελέσματα όσον αφορά την πολιτισμική ταυτότητα, καθώς το ενδιαφέρον των επισκεπτών για τον πολιτισμό, οδηγεί τους ντόπιους να εκτιμήσουν περισσότερο την τοπική τους ταυτότητα και να αναλάβουν ουσιαστική δράση για τη διατήρηση και τη σωστή ανάδειξη και προβολή της. Η αναπαλαίωση παλαιών οικημάτων και η διατήρηση παραδοσιακών αρχιτεκτονικών στοιχείων είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα προς την κατεύθυνση αυτή. Στο σημείο αυτό θα μπορούσε να αναφερθεί η περίπτωση της παλιάς πόλης του Ρεθύμνου και των Χανίων, που έχουν χαρακτηριστεί ως διατηρητέες και τα αρχιτεκτονικά τους στοιχεία παραμένουν αναλλοίωτα, αποτελώντας πόλους έλξης για πλήθος τουριστών. Επίσης, εκτός από τα προαναφερθέντα μουσεία, δημιουργούνται ολοένα και περισσότερα νέα εθνογραφικά και λαογραφικά μουσεία, σε πολλές περιοχές της ενδοχώρας, κυρίως σε ημιαστικές, αγροτικές περιοχές και χωριά, με σκοπό τη διάσωση και τη διατήρηση των τοπικών παραδόσεων και συνηθειών. Τέλος, η τουριστική ανάπτυξη μπορεί να προκαλέσει τη ζήτηση για ορισμένα τοπικά παραδοσιακά προϊόντα, κάτι που συμβάλλει στη διατήρησή τους. Στην Κρήτη, για παράδειγμα, μέσα από τη ζήτηση, διατηρείται η παραδοσιακή τέχνη της μαχαιροποιίας και της υφαντικής.

6.2 Πολιτισμικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στην Κρήτη

Στο συγκεκριμένο υποκεφάλαιο θα αναπτυχθούν κάποιες σημαντικές αρνητικές συνέπειες που έχει προκαλέσει η τουριστική ανάπτυξη σε σχέση με την κρητική ταυτότητα. Τα τελευταία χρόνια, με την αύξηση του μαζικού τουρισμού, έχει γίνει και μαζικοποίηση της παράδοσης, η οποία δεν αποδίδεται πλέον με βάση την απλότητα και τη γνησιότητα που τη χαρακτηρίζει. Η πολιτιστική ταυτότητα και η ιδιαιτερότητα της Κρήτης προβάλλονται πολλές φορές ως στοιχεία έλξης για τους επισκέπτες. Οι μεταβολές έχουν να κάνουν με αλλοιώσεις που έχει προκαλέσει στην πολιτισμική ταυτότητα και την ιδιαιτερότητα του τόπου, καθώς και την εμπορευματοποίηση της παράδοσης με σκοπό την αύξηση του κέρδους, η οποία εξίσου προκαλεί την αλλοίωση των στοιχείων της τοπικής ταυτότητας με έμμεσο τρόπο.

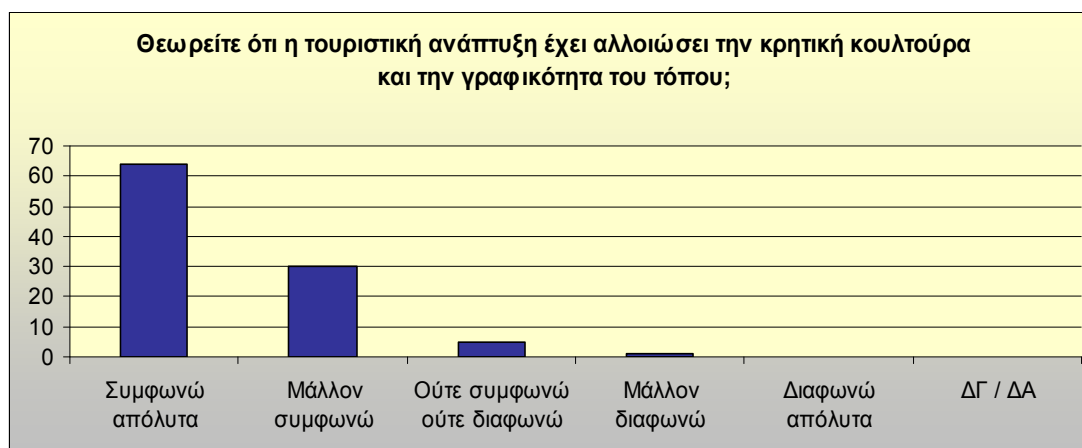
• Η αλλοίωση της τοπικής κουλτούρας

Ο τουρισμός αποτελεί ένα μέσο διάδοσης πληροφοριών που σχετίζονται με τα ήθη, τα έθιμα και τον τρόπο ζωής διαφορετικών πολιτισμών, συνεισφέροντας στη γνωριμία και τη συνύπαρξη των λαών και συμβάλλοντας στη βελτίωση της διεθνούς κατανόησης. Άτομα ή ομάδες με διαφορετικές αξίες, διαφορετική κουλτούρα και βιώματα επικοινωνούν και συνυπάρχουν με αποτέλεσμα να αλληλοεπηρεάζονται.

Ο τουρισμός έχει μια ιδιαίτερη δυναμική, καθώς αποτελεί ένα σημαντικό «κανάλι» προβολής κοινωνικών και καταναλωτικών προτύπων. Η προβολή των προτύπων αυτών από τους τουρίστες προς τους ντόπιους αποκτά ένα ευρύτερο νόημα, όταν περιλαμβάνει αξίες, πεποιθήσεις ή τεχνολογικά, επιστημονικά και πολιτισμικά αγαθά, δηλαδή, όλα εκείνα τα στοιχεία που άμεσα ή έμμεσα αφορούν τον πολιτισμό και την κουλτούρα. Με την τουριστική ανάπτυξη, η τοπική κοινωνία ήρθε σε επαφή με διαφορετικά πρότυπα και πρακτικές, επηρεάζοντας τις τοπικές αξίες και συνήθειες. (Τσάρτας, 1996: 305 – 306)

Η δειγματοληπτική έρευνα έδειξε πως η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η ανάπτυξη του τουρισμού στην Κρήτη έχει προκαλέσει μεταβολές στην τοπική κουλτούρα, όπως απεικονίζει το παρακάτω διάγραμμα.

Διάγραμμα 6.1.1

Πηγή: Πρωτογενής έρευνα

Ο Στιβακτάκης (1988: 15), αναφέρει ότι οι ξένοι τουρίστες αποτελούν έναν σημαντικό παράγοντα που έχει επίδραση πάνω στα γνήσια κρητικά ήθη. Σε πολλές περιοχές που είναι τουριστικά αξιοποιημένες, όπως είναι οι βόρειες ακτές του νησιού, η τοπική ταυτότητα και η κουλτούρα έχουν αλλοιωθεί σε σημαντικό βαθμό.

Οι αλλοιώσεις αυτές αναφέρονται σε σταδιακή εγκατάλειψη των τοπικών συνηθειών και εθίμων, την υιοθέτηση νέων προτύπων, κατά κύριο λόγο καταναλωτικών και νέων συνηθειών. Οι τουρίστες έχουν επιφέρει σύγχυση και αλλαγές στις συνήθειες και τους ρυθμούς των τοπικών κοινωνιών, μέσα από την προβολή του δυτικού τρόπου ζωής και των έντονων καταναλωτικών προτύπων. Εξάλλου, τα ήθη ενός λαού αλλοιώνονται πιο εύκολα στην ειρήνη, παρά στον πόλεμο. «Αν επτακόσια χρόνια υποταγής στους Ενετούς και τους Τούρκους, δε στάθηκαν ικανά να αλλοιώσουν την ψυχή της Κρήτης, πενήντα και ίσως λιγότερα χρόνια συνέχισης της σημερινής κατάστασης, όσον αφορά τον τουρισμό, μπορούν να αποβούν μοιραία για την κρητική παράδοση». (Στιβακτάκης, 1988: 16 – 17)

Έτσι, υποβαθμίζεται η σημασία της τοπικής κουλτούρας. Στην περίπτωση, μάλιστα, που ο τουρισμός είναι μαζικός, η σχέση μεταξύ των ντόπιων και των τουριστών γίνεται απρόσωπη και εμπορική. Στην Κρήτη, όπου η κοινωνία είναι παραδοσιακή και η φιλοξενία της φημίζεται, καθώς συνδέεται με ένα ιδιόμορφο σύστημα αξιών, πολλές φορές η διαπροσωπική σχέση μεταξύ των ντόπιων και των τουριστών μετατρέπεται σε σχέση αγοραστή – πωλητή. Αυτό συμβαίνει, γιατί στον σύγχρονο τουρισμό, μεσολαβεί και η χρηματική συναλλαγή, που μεταβάλλει εντελώς το νόημα και τα χαρακτηριστικά της παραδοσιακής έννοιας της φιλοξενίας. (Τσάρτας, 1995: 21)

Σε αντίθεση, ο πληθυσμός των περιοχών όπου ο τουρισμός δεν έχει αναπτυχθεί αρκετά, δεν παρουσιάζουν τόσο σημαντικές αλλοιώσεις. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι υπάρχουν λιγότεροι επισκέπτες, άρα και λιγότερες αλληλεπιδράσεις, αλλά και στην μεγαλύτερη ηλικία των ατόμων που κατοικούν στις περιοχές αυτές, κάτι που τους κάνει να είναι λιγότερο δεκτικοί σε αλλαγές. Επιπλέον, υπάρχουν περιοχές με πολύ ισχυρή τοπική ταυτότητα, όπου οι κάτοικοι έχουν δικό τους κώδικα συμπεριφοράς και παρά την τουριστική ανάπτυξη, διατηρούν αναλλοίωτη την ιδιαιτερότητά τους, όπως στην περίπτωση της περιοχής των Σφακίων στο νομό Χανίων.

● Μεταβολές στο πολιτισμικό περιβάλλον

Πέρα από την κουλτούρα, τα πρότυπα, τις αξίες και τις πρακτικές που έχουν αλλοιωθεί, η τουριστική ανάπτυξη έχει προκαλέσει και διατάραξη του πολιτισμικού περιβάλλοντος, με μεταβολές στον ίδιο τον τόπο, ο οποίος έχει χάσει την ιδιαιτερότητά του.

Ένας τόπος μαζί με τις αξίες, τα ήθη, τα έθιμα και άλλα στοιχεία, αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ταυτότητας μιας περιοχής. Σε πολλές περιοχές του νησιού, το δομημένο περιβάλλον έχει σημαντική ιστορική και πολιτισμική αξία, ιδιαίτερα τα μνημεία, τα κτίσματα και οι οικισμοί με παραδοσιακό χαρακτήρα. Με την ανάπτυξη του τουρισμού, η ανάγκη για χωροθέτηση και κατασκευή τουριστικών μονάδων και

άλλων υποδομών, οδήγησε σε αυθαίρετη και διάσπαρτη δόμηση, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι τοπικές, φυσικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες.

Και πάλι οι μεταβολές αυτές αφορούν τις αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές της βόρειας Κρήτης, καθώς οι νότιες είναι τουριστικά απρόσιτες και ως ένα βαθμό διατηρούν τη φυσικότητα, τη βαρύτητα, την επιβλητικότητα και τον παραδοσιακό χαρακτήρα τους. Όπως ενδεικτικά αναφέρει ο Γραμματικάκης: «Κυκλοφορώ εξ ανάγκης σ' ολόκληρη την Ελλάδα και πουθενά δεν έχω δει τέτοια αλλοίωση του τόπου, τόση αυθαιρεσία στη δόμηση, τέτοια θρασύτητα απέναντι στο περιβάλλον όσο στην Κρήτη. Το νησί επέτυχε να έχει έναν πολύ ισχυρό μαζικό τουρισμό, υποβαθμίζοντας συνεχώς την ποιότητα της δικής του ζωής. Δεν μπορούμε να θυσιάσουμε τα πάντα σ' αυτό το τελείως παροδικό κύμα». (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 136)

Οι τουριστικές υποδομές και εγκαταστάσεις έχουν δομηθεί στη λογική του εύκολου και γρήγορου κέρδους, χωρίς προγραμματισμό, αλλοιώνοντας σε πολλές περιπτώσεις το δομημένο περιβάλλον, γεγονός που όπως είναι φυσικό, επιβαρύνει τόσο τον ντόπιο πληθυσμό, αφού υποβαθμίζεται η ποιότητα ζωής του, όσο και τον ίδιο τον τουρισμό, καθώς υποβαθμίζεται το οικιστικό περιβάλλον.

• Η εμπορευματοποίηση της παράδοσης

Μια από τις αρνητικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί η εμπορευματοποίηση μορφών της τοπικής παράδοσης, καθώς μπορεί να μετατρέψει τον τοπικό πολιτισμό σε εμπορικά προϊόντα (Τσάρτας, 1995: 25). Όπως τονίστηκε και προηγουμένως, η μαζική τουριστική ανάπτυξη έχει προκαλέσει μεταβολές στις σχέσεις μεταξύ των ντόπιων και των τουριστών, μετατρέποντάς τις σε εμπορικές. Το 59% των ατόμων που συμμετείχαν στην δειγματοληπτική έρευνα, υποστηρίζουν ότι η τουριστική ανάπτυξη έχει καταστήσει την κρητική ταυτότητα περισσότερο εμπορευματική, κάτι που είναι εμφανές σε πολλά από τα στοιχεία που τη συνιστούν και εκφράζεται μέσα από πολλές κοινωνικές δραστηριότητες.

Κυρίως από την δεκαετία του 1980, η ραγδαία ανάπτυξη του τουριστικού ρεύματος προς την Κρήτη, αύξησε το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων του νησιού,

κάνοντάς την να έχει από τα υψηλότερα κατά κεφαλήν εισοδήματα στην Ελλάδα. Οι ντόπιοι άρχισαν να αναζητούν το εύκολο και γρήγορο κέρδος, με απόρροια τη διάβρωση των θεσμών και των αξιών. Η τουριστική βιομηχανία έχοντας ως στόχο την προβολή και τη διαφήμιση, χρησιμοποιεί σύμβολα της ιστορίας και της λαϊκής παράδοσης με αρνητικό τρόπο, οδηγώντας οργανικά στοιχεία της κρητικής πολιτιστικής κληρονομιάς σε συνεχή υποβάθμιση. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά σε άρθρο στο κρητικό περιοδικό «Στιγμές», *«Η περήφανη λύρα ακολουθώντας τη μοίρα του μπουζουκιού διακοσμεί καρτ-ποστάλ, μπρελόκ, διακοσμητικά πιάτα μέχρι και νυχοκόπτες. Οι κρητικές τοπικές φορεσιές ντύνουν κουκλάκια που πωλούνται στο λιμάνι πριν την αναχώρηση των τουριστών, ως ενθύμιο διακοπών από ένα ηρωικό τόπο που παράγει ρακί και περίφημα αναμνηστικά μαχαίρια με κέρατο από αίγαγρο για λαβή»*¹². Η μαζική παραγωγή ενθυμίων (σουβενίρ) που αναπαράγουν τα σύμβολα της τοπικής παράδοσης που είναι πιο οικεία στους τουρίστες, η λεγόμενη «τέχνη του αεροδρομίου», δεν εκφράζει την αληθινή παράδοση, αλλά εξυπηρετεί μια μορφή τουριστικής ζήτησης. (Τσάρτας, 1995: 25)

Πολλές τουριστικές επιχειρήσεις, χρησιμοποιούν τους πολιτισμικούς και ανθρωπογενείς πόρους, με σκοπό να φέρουν σε επαφή τον τουριστικό πληθυσμό με τοπικά πολιτισμικά στοιχεία. Συχνό φαινόμενο που αποτελεί δείγμα της εμπορευματοποίησης των στοιχείων αυτών, είναι η παραγωγή και η πώληση προϊόντων και χειροτεχνημάτων που παρουσιάζονται ως τοπικά, ενώ στην πραγματικότητα παράγονται μαζικά σε άλλες χώρες, προβάλλοντας έτσι στρεβλωμένα τα στοιχεία του τοπικού πολιτισμού. Αυτό συμβαίνει κυρίως στις τουριστικά ανεπτυγμένες περιοχές, όπου η τοπική ταυτότητα έχει πλήρως αλλοιωθεί.

Επιπλέον, η συμμετοχή των επισκεπτών σε τοπικές δραστηριότητες, όπως πολιτιστικές εκδηλώσεις, σε ορισμένες περιπτώσεις, δεν έχουν σκοπό να γνωρίσουν τους επισκέπτες με τον τοπικό πολιτισμό, αλλά την αποκόμιση οικονομικού όφελους. Σύμφωνα με τον Τσάρτα (1995: 25), η «αναβίωση» πολλών γιορτών, που δεν αποτελούν πλέον μέρος της τοπικής πολιτιστικής παράδοσης, γίνεται για την προσφορά θεάματος στους τουρίστες. Κάποιες, μάλιστα, αλλοιώνονται, ώστε να ταιριάζουν στα γούστα και στον χρόνο των τουριστών. Η διαδικασία αυτή ουσιαστικά

¹² <http://stigmes.gr/gr/grpages/articles/lyra6.htm>

δημιουργεί μια σκηνοθετημένη αυθεντικότητα και έχει ως αποτέλεσμα την αλλοίωση της τοπικής κουλτούρας.

Από τα φαινόμενα αυτά γίνεται αντιληπτό, ότι σήμερα υπάρχει και κάτι άλλο που άλλοτε δεν υπήρχε. Πρόκειται για την οικονομική διάσταση, την οικονομική σκοπιμότητα και την ιδιότητα του κέρδους. Επιδίωξη αυτών αποτελεί η προσέλκυση τουριστικής πελατείας, οδηγώντας την παράδοση σε εμπορευματοποίηση, κινδυνεύοντας να μετατραπεί σε φολκλορισμό ¹³. Σύμφωνα με τον Γερμανό λαογράφο Hermann Bausinger: «Η γενική διαπλοκή (του φολκλορισμού) με την οικονομική υπόθεση – και αυτό βέβαια δεν είναι τίποτα νέο! – το κέρδος του ενός ή του άλλου και ακόμα το αλισβερίσι των μαζικών μέσων με διάφορα έθιμα, δεν πρέπει να μας κάνουν να βλέπουμε όλες τις τάσεις για φολκλορισμό μονοσήμαντα, από την οπτική γωνία της εμπορευματοποίησης». (Μερακλής, 2007: 37)

¹³ Για την επεξήγηση του όρου «φολκλορισμός», βλέπε Κεφάλαιο 7.2

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

Η διατήρηση της κρητικής ταυτότητας στις μέρες μας

Οι διάφορες επιδράσεις που έχει δεχτεί ο πολιτισμός και η κουλτούρα της Κρήτης και η κυριαρχία του υλικού πολιτισμού που είναι εμφανής στο χώρο, έχουν μεταμορφώσει ριζικά τους τρόπους ζωής και ως ένα βαθμό τις νοοτροπίες. Μεταβολές σε πολλά από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κρητικής ταυτότητας, έχουν αναμφισβήτητα συμβεί. Ωστόσο, παρατηρείται στις μέρες μας μια σύζευξη ετερόκλητων στοιχείων, από τη μία το μοντέρνο και από την άλλη μια «νεοπαραδοσιακότητα», καθώς τα τελευταία χρόνια η νοσταλγία για τις κομμένες ρίζες και η στροφή προς παλαιότερους τρόπους ζωής (κυρίως στη διατροφή και στην ψυχαγωγία), έχουν δημιουργήσει κάποια αντίρροπα σημάδια. (Κιουρτσάκης, 2007: 44)

Οι Κρητικοί συνεχίζουν να διατηρούν στοιχεία της ταυτότητάς τους, μέσα από τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις τους, ιδιαίτερα σε χωριά και σε κωμοπόλεις, όπου οι κοινωνίες είναι πιο κλειστές και διατηρούν τον παραδοσιακό τρόπο ζωής. Ακόμα και σήμερα, μπορεί κάποιος να συναντήσει στην ύπαιθρο άνδρες με την χαρακτηριστική τοπική φορεσιά (βράκα), το κεφαλομάντιλο, τις ψηλές μπότες (στιβάνια) και το μαύρο πουκάμισο. Αν και τα περισσότερα παραδοσιακά επαγγέλματα έχουν πλέον χαθεί, υπάρχουν μερικά που αντιστέκονται ακόμα, όπως ο γανωτής, ο στιβανάς ή μπορεί κανείς να δει γεωργούς που χρησιμοποιούν τις ίδιες μεθόδους καλλιέργειας με τον περασμένο αιώνα ή κτηνοτρόφους να πηξουν τα τυροκομικά τους με τα ίδια σύνεργα.¹⁴

Επιπλέον, ορισμένες παραδοσιακές ασχολίες, που σχετίζονται με την παραδοσιακή λαϊκή τέχνη, εξακολουθούν να ασκούνται παράλληλα με κάποιο επάγγελμα. Για παράδειγμα, υπάρχουν ακόμα γυναίκες που έχουν στα σπίτια τους αργαλειούς και υφαίνουν, ενώ άλλες ασχολούνται με κρητικά κεντήματα. Μάλιστα, όπως αναφέρουν οι Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας (2009: 90), χωριά όπως τα Ανώγεια, τα Ζωνιανά και τα Λιβάδια, διατηρούν ακόμα και σήμερα την λαμπρή παράδοση στην

¹⁴ http://www.chania-info.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=400&Itemid=138

παραγωγή υφαντών. Επίσης, η τέχνη του πηλού, που υπήρχε από τα αρχαία χρόνια, συνεχίζεται στα χωριά από πολλούς ντόπιους τεχνίτες, είτε για «χόμπι», είτε για την παραγωγή χρηστικών αντικειμένων για δική τους χρήση. Γενικά, αν και οι γρήγοροι ρυθμοί ανάπτυξης έχουν προκαλέσει μεταβολές, η παραδοσιακή ζωή εξακολουθεί να υπάρχει στην Κρήτη, κυρίως έξω από τα μεγάλα αστικά κέντρα.¹⁵

Η διατήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και στοιχείων της ταυτότητας από τις επόμενες γενιές θεωρείται πολύ σημαντική για τους Κρητικούς, όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα.

Διάγραμμα 7.1

Πηγή: Πρωτογενής έρευνα

Άλλωστε, τα χαρακτηριστικά από τα οποία διακρίνεται η κρητική κουλτούρα έχουν προέλθει από τη μυθική αντίληψη ότι το θεϊκό και το ηρωικό ταυτίζονται με την Κρήτη και τους κατοίκους της. Πρόκειται για μια αντίληψη, βαθιά ριζωμένη στη συνείδηση των Κρητικών, οι οποίοι εκτιμούν ο,τιδήποτε πήραν ή προσέφεραν κατά την ιστορική τους διαδρομή, θεωρούμενοι συχνά με αυτό τον τρόπο ως «τοπικιστές». Όπως είπε η πρόεδρος της «Ένωσης Γυναικών Κρήτης», κ. Κιτσοπανίδου – Μπαρουλάκη, στο χαιρετισμό της κατά την ημερίδα “Κρήτη, Ιστορία και

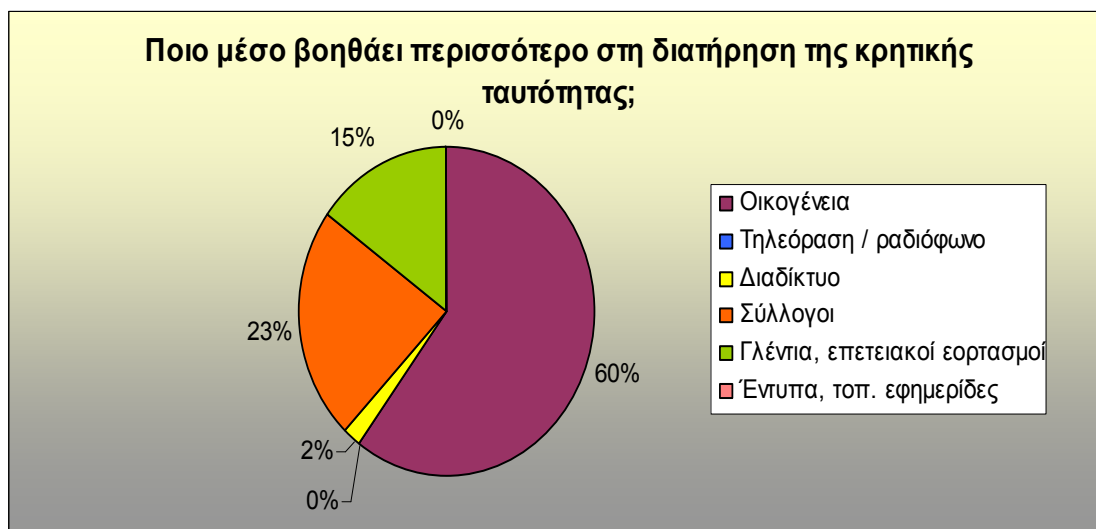
¹⁵ Πολιτιστικός Σύλλογος Νεροκούρου

(http://www.e-nerokourou.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=86:2009-12-28-06-53-58&catid=40:2009-12-06-19-43-24&Itemid=57)

Πολτισμός”: «Οι Κρητικοί είναι συνειδητοί φορείς της πολιτιστικής τους κληρονομιάς και είτε ατομικά, είτε οργανωμένοι σε σωματεία, προσπαθούν να προβάλλουν τη δική τους κληρονομιά και τις δικές τους αξίες με σκοπό να κάνουν και τους άλλους “κοινωνούς του κρητικού πνεύματος και αισθήματος”». ¹⁶

Το μέσο διατήρησης και μετάδοσης μιας ταυτότητας δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία, όσο το ίδιο το περιεχόμενό της, όμως παρουσιάζει ενδιαφέρον. Οι ερωτώμενοι επέλεξαν την οικογένεια με ποσοστό 60%, ως το μέσο που συμβάλλει περισσότερο στη διατήρηση της κρητικής τους ταυτότητας. Ωστόσο, αρκετά σημαντικά για την διατήρηση της ταυτότητάς τους θεωρούν οι Κρητικοί, τόσο τους συλλόγους, με ποσοστό 23% όσο και τους επετειακούς εορτασμούς και τις εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται, με ποσοστό 15%, όπως δείχνει και το διάγραμμα που ακολουθεί. Από το ποσοστό των απαντήσεων που αντιστοιχεί στους συλλόγους, παρατηρήθηκε ότι οι περισσότερες προέρχονται από τις ηλικιακές κατηγορίες 18 – 30 και 31 – 40.

Διάγραμμα 7.2

Πηγή: Πρωτογενής έρευνα

Ο ρόλος που διαδραματίζει καθένα από τα μέσα αυτά στη διατήρηση της κρητικής ταυτότητας, θα μελετηθεί πιο αναλυτικά στα υποκεφάλαια που έπονται.

¹⁶ Από τον πρόλογο στο «Κρήτη, ιστορία και πολιτισμός: Α' Ημερίδα: Πεπραγμένα / Ένωση Γυναικών Κρήτης», 1992

7.1 Ο ρόλος της οικογένειας

Η οικογένεια φαίνεται ότι θεωρείται ο σημαντικότερος παράγοντας που παίζει ρόλο στη διατήρηση της κρητικής ταυτότητας. Όπως είδαμε, τα 60 από τα 100 άτομα του δείγματος της έρευνας, θεωρούν ότι η οικογένεια είναι το μέσο που συμβάλλει περισσότερο στη διατήρηση της κρητικής ταυτότητας.

Εξάλλου, έχει ήδη αναφερθεί, ότι οι ταυτότητες αποκτώνται από τους ανθρώπους μέσα από την κοινωνία, κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης και πρωτίστως από την οικογένεια. Η οικογένεια δεν αποτελεί ανεξάρτητη κοινωνική ομάδα, αλλά θεωρείται σαν ένα υποσύστημα, που επηρεάζεται άμεσα από τον κοινωνικό περίγυρο, ο οποίος με τη σειρά του διαμορφώνεται ανάλογα με τις εκάστοτε κοινωνικο – οικονομικές συνθήκες. Παλαιότερα, η οικογένεια αποτελούσε το κέντρο της κοινωνικής ζωής. Ωστόσο, με τη διάδοση της μαζικά παραγόμενης κουλτούρας, έντυπης, οπτικοακουστικής ή ηλεκτρονικής, δεν κατέχει την αποκλειστικότητα στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης (Γκιζέλης κ.ά., 1984: 74, 76 – 78). Αποτελεί ωστόσο τον πρωτογενή φορέα, που αναλαμβάνει μέσω της προφορικής επικοινωνίας να μεταδώσει κανόνες, αξίες και τρόπους συμπεριφοράς κοινωνικά αποδεκτούς, με σκοπό να ενταχθούν τα μέλη της στο κοινωνικό σύνολο.

Καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της Κρήτης, η σημασία της οικογένειας είναι ιδιαίτερη. Η οικογένεια αποτελεί τον πρωταρχικό χώρο μεταβίβασης πολιτισμικών στοιχείων. Αποτελεί πηγή αξιομνημόνευτων γεγονότων και θεματοφύλακα της παράδοσης που σημαδεύει τον κρητικό πολιτισμό (Παδουβά – Λεοντίδη, 1993: 129). Μέσα από την οικογενειακή συλλογική μνήμη οικοδομείται μια συμβολική συλλογική ταυτότητα, ακόμα κι αν τα άτομα δεν συνδέονται άμεσα με πραγματολογικά στοιχεία με την Κρήτη και στερούνται βιωμάτων. Η κρητική ταυτότητα με τον τρόπο αυτό, οικοδομείται μέσα από προφορικές παραδόσεις, μύθους, εξιδανικεύσεις, σύμβολα και συμβολισμούς. (Δαμανάκης, 2007: 133)

7.2 Κρητικοί σύλλογοι, εκδηλώσεις και επετειακοί εορτασμοί

Η σύσταση πολιτιστικών συλλόγων και σωματείων ξεκινά από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα στον ελλαδικό χώρο, ως δείγμα των νέων κοινωνικών επιταγών και των νέων μορφών κοινωνικής οργάνωσης που εμφανίζονται εκείνη την εποχή. Οι ενέργειες και η δράση της πλειοψηφίας των συλλόγων, επικεντρώνονται στη «διατήρηση της εθνικής και τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς» των μελών. Αυτό επιτυγχάνεται με την πραγματοποίηση συλλογικών επιμορφωτικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων, επικεντρωμένων στις εθιμικές τελετουργίες των κύκλων της ζωής και του χρόνου, που συμβάλλουν στην αντίσταση εναντίον της χαλάρωσης των παραδοσιακών ηθών και εθίμων και στη δημιουργία νέων κοινωνικών γεγονότων (χοροεσπερίδες, πολιτιστικές εκδηλώσεις, κ.ά.). Έτσι, οι σημερινές κοινωνίες με την ίδυση πολιτιστικών συλλόγων, αναμορφώνουν και αξιοποιούν το παρελθόν, μέσα από τη συλλογική διαχείριση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς.¹⁷

Από το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα και ύστερα, παρατηρείται μια αθρόα εσωτερική μετανάστευση από την Κρήτη προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και ειδικότερα την Αθήνα. Συγκεκριμένα, η μετανάστευση από την Κρήτη ξεκίνησε από το 1920 και κορυφώθηκε κατά τη δεκαετία του 1950 – 1960, κατά τη διάρκεια της οποίας, στην Αθήνα μετανάστευσε η μισή επαρχιακή Ελλάδα (Παδουβά – Λεοντίδη, 1993: 138 – 139). Οι Κρητικοί που έφυγαν από το νησί και είναι πλέον μόνιμως εγκατεστημένοι στην Αθήνα κράτησαν στενές σχέσεις με την Κρήτη και γρήγορα οργανώθηκαν σε συλλόγους. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, οι σύλλογοι αρχίζουν να επιστρέφουν στον γενέθλιο τόπο τους. (Πανόπουλος, 2006: 91)

Στο λεκανοπέδιο Αττικής, ουσιαστικά, η εκπροσώπηση των κρητικών σωματείων ξεκίνησε από τον Ελευθέριο Βενιζέλο το 1928, με την «Ένωση Κρητών Αθηνών», όπου συμμετείχαν πέντε σύλλογοι των οποίων τα μέλη κατάγονταν από τους τέσσερις νομούς της Κρήτης και αποτέλεσαν την πρώτη Ομοσπονδία Κρητικών Σωματείων. Μετά τον θάνατο του Βενιζέλου το 1936, τα σωματεία αυτά ακολούθησαν το καθένα αυτόνομη πορεία. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, οι Κρητικοί της Αθήνας

¹⁷ <http://www.dancearchive.gr/article.php?id=20>

δημιούργησαν μια μυστική αντιστασιακή οργάνωση, την «Εθνική Κρητική Οργάνωση», η οποία προσέφερε πολλές υπηρεσίες στην αντίσταση και στη συνέχεια εξελίχθηκε σε νόμιμο σωματείο και ονομάστηκε «Παγκρήτιος Ένωσις». Αποτελεί σωματείο των αποδήμων Κρητικών και μέλη μπορούν να γίνουν όλοι οι Κρητικοί της Αττικής, ανεξάρτητα από τον τόπο καταγωγής τους από την Κρήτη, ή την περιοχή διαμονής τους στην Αττική. Τα καταγεγραμμένα μέλη σήμερα, ανέρχονται σε 82.000.

Παράλληλα, ιδρύθηκαν δεκάδες νέα σωματεία, τα οποία εκπροσωπούσαν τους καταγόμενους από διάφορες περιοχές των νομών της Κρήτης, αλλά και σύλλογοι σε κάθε περιοχή δήμου ή κοινότητας, καθώς με τη ραγδαία πολεοδομική ανάπτυξη, επέφερε δυσκολία στην επικοινωνία μεταξύ των Κρητικών. Συνεπώς, οι σύλλογοι Κρητών συγκροτούνται διττώς, με βάση τον κοινό τόπο καταγωγής ή με βάση τον κοινό τόπο διαμονής και η δράση τους είναι αυτόνομη.

Το 1984 ξεκίνησε η διαδικασία ίδρυσης Δευτεροβάθμιου Σωματείου από μια ομάδα Κρητών του πολιτιστικού χώρου, η Πανελλήνια Ομοσπονδία Κρητικών Σωματείων «Παγκρητική Ελλάδα». Από τότε, ο αριθμός των εγγεγραμμένων σωματείων αυξάνεται με γρήγορους ρυθμούς¹⁸. Το 2000 τα σωματεία έφτασαν τα 197, από τα οποία 105 είναι σύλλογοι χωριών της Κρήτης, 72 είναι σωματεία των δήμων της Αττικής και 20 είναι νομών της περιφέρειας.¹⁹

Η Πανελλήνια Ομοσπονδία Κρητικών Σωματείων προσπαθεί να ενσωματώσει όλους τους Κρητικούς του ελλαδικού χώρου και πραγματοποιεί πλήθος εκδηλώσεων και πρωτοβουλιών. Όπως αναφέρει το καταστατικό της (Άρθρο 2)²⁰, ο σκοπός της ομοσπονδίας είναι:

α) Η διαφύλαξη της προγονικής πολιτιστικής κληρονομιάς, των δημοκρατικών παραδόσεων του Κρητικού Λαού, καθώς και η διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων με σκοπό τη διατήρηση των εθίμων και των ηθών της πατρίδας μας.

¹⁸ Πανελλήνια Ομοσπονδία Κρητικών Σωματείων (http://www.poks.gr/index.php?page=who_we_are)

¹⁹ Για κατάλογο κρητικών πολιτιστικών συλλόγων Αττικής και περιφέρειας, βλέπε Παράρτημα Γ

²⁰ Πανελλήνια Ομοσπονδία Κρητικών Σωματείων (http://www.poks.gr/index.php?page=katastatiko_1)

β) Η συστηματική μελέτη, προβολή και παρακολούθηση των προβλημάτων της Κρήτης και η συντονισμένη προσπάθεια για την επίλυσή τους.

γ) Η προαγωγή και υλοποίηση του πνεύματος του Συγκρητισμού με την συνεργασία και το συντονισμό της δράσης των Κρητικών Σωματείων πάνω σε γενικά, οικονομικά, πολιτιστικά και πνευματικά θέματα που αφορούν την Κρήτη και τους Κρητικούς και η ανάπτυξη της μεταξύ τους αλληλεγγύης.

δ) Η αλληλεγγύη και η συμπαράσταση μεταξύ των σωματείων – μελών και μεταξύ αυτών και της Ομοσπονδίας. Η κατάρτιση και ο σχεδιασμός προγραμμάτων για την προώθηση και επίλυση των προβλημάτων των σωματείων – μελών της Ομοσπονδίας και γενικά της Κρήτης καθώς και η υποστήριξη προγραμμάτων από Διεθνείς Οργανισμούς, όπως Ε.Ε., ΟΗΕ κ.λ.π.

Η δειγματοληπτική έρευνα έδειξε ότι το 64% των ατόμων που συμμετείχαν και κατοικούν μόνιμα στην Αθήνα είναι μέλη και δραστηριοποιούνται σε κάποιον κρητικό πολιτιστικό σύλλογο και δεν παραλείπουν να πραγματοποιούν σε τακτά χρονικά διαστήματα, με την ευκαιρία εορτών ή επετείων, εκδηλώσεις και συναντήσεις, για να συνεορτάσουν ή να συγκινηθούν από κοινού ή γενικότερα να ψυχαγωγηθούν, ανανεώνοντας με τον τρόπο αυτό τους δεσμούς που δημιουργεί ο κοινός τόπος γέννησης και καταγωγής. Ωστόσο, όσοι δεν είναι οργανωμένοι σε συλλόγους, το οφείλουν όχι στην έλλειψη ενδιαφέροντος, αλλά στην έλλειψη διαθέσιμου χρόνου, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις τους.

Τόσο οι τοπικοί λαογραφικοί και πολιτιστικοί σύλλογοι, όσοι και εκείνοι που βρίσκονται στην Αθήνα ή ακόμα και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, προάγουν κάθε μορφή πολιτιστικής δημιουργίας, όπως μουσικής, θέατρο, εικαστικά δρώμενα και άλλες δραστηριότητες, μέσω των οποίων οι επισκέπτες έρχονται σε επαφή με την τοπική παράδοση, αποτελώντας παράλληλα το έναυσμα για τη συνάντηση συντοπιτών. Ασχολούνται ενεργά με την οργάνωση τοπικών κοινωνικών εκδηλώσεων, οι οποίες συχνά σχετίζονται με την κατασκευή και διαπραγμάτευση της τοπικής ταυτότητας, την αναβίωση τελετουργικών κάποιων εθίμων και την αναζωπύρωση της κοινωνικής κινητικότητας. (Πανόπουλος, 2006: 91)

Εικόνα 7.2.1: Στιγμιότυπο από την αναβίωση του «Κλήδονα»²¹ στον δήμο Αγ. Νικολάου που οργάνωσε τοπικός πολιτιστικός σύλλογος

Πηγή:

http://www.dimosagn.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=1559&Itemid=113

Στα αστικά κέντρα πραγματοποιείται πλήθος εκδηλώσεων, την ευθύνη διοργάνωσης και υλοποίησης των οποίων έχει συνήθως ο εκάστοτε δήμος. Πραγματοποιούνται κυρίως κατά τη θερινή περίοδο και τις δυο τελευταίες δεκαετίες, φαινόμενο αποτελεί η συστηματική ετήσια διοργάνωσή τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν το Αναγεννησιακό Φεστιβάλ Ρεθύμνου (Δήμος Ρεθύμνου), τα Κύρβεια (Δήμος Ιεράπετρας), τα Κορνάρεια (Δήμος Σητείας) ο Μουσικός Αύγουστος (Δήμος Ηρακλείου), τα Υιακύνθεια (Δήμος Ανωγείων) κ.ά. Οι εκδηλώσεις περιλαμβάνουν μουσική, θέατρο, χορό, στα οποία συμμετέχουν τόσο ντόπιοι, όσο και ξένοι καλλιτέχνες και συνήθως διαρκούν περισσότερες από μία ημέρες ή εβδομάδες.

²²

Οι ρίζες των σύγχρονων αυτών εκδηλώσεων θα πρέπει να αναζητηθούν στους εορτασμούς και τα πανηγύρια που λαμβάνουν χώρα στην ύπαιθρο και έχουν τελείως διαφορετικό χαρακτήρα. Η διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων σε πολλά χωριά

²¹ Ο Κλήδονας αποτελεί πανάρχαιο έθιμο. Ήταν ένα είδος τελετής που σχετίζονταν με την μαντική ερμηνεία διαφόρων σημείων, κυρίως για την πρόβλεψη όλων όσων πρόκειται να συμβούν.

²² <http://frontoffice-147.dev.edu.uoc.gr/culture/cultural-events/events.html>

στην Κρήτη γίνεται με πρωτοβουλία των πολιτιστικών συλλόγων ή και μεμονωμένα με αφορμή θρησκευτικές εορτές ή ιστορικές επετείους. Σκοπός είναι η συνεύρεση του τοπικού πληθυσμού και παράλληλα η συμβολή στη διατήρηση και αναβίωση των εθίμων της πολιτιστικής κληρονομιάς και των παραδόσεων του τόπου και κυρίως της μουσικοχορευτικής παράδοσης.

Εκδηλώσεις πραγματοποιούνται, όμως, και εκτός Κρήτης από τους συλλόγους Κρητών, οι πιο συνήθεις από τις οποίες είναι χοροεσπερίδες, συνεστιάσεις σε κρητικά εστιατόρια, κόψιμο βασιλόπιτας, όπου σερβίρονται κρητικά φαγητά ή «κρητικό κέρασμα» και συνοδεύονται από χορό, μουσική και τραγούδια. Όπως αναφέρει ο Προβατάκης (2007: 89), οι εκδηλώσεις και τα πανηγύρια αποτελούν για τους Κρητικούς χρόνο πνευματικής ανασυγκρότησης και παράλληλα τόπο ψυχαγωγίας και ανανέωσης. Οι γιορτές, τόσο οι τοπικές όσο και οι παγκρήτιες, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της ψυχής κάθε Κρητικού είτε βρίσκεται στο νησί του είτε μακριά σε άλλο τόπο.

Εικόνα 7.2.2: Από εκδήλωση κρητικού συλλόγου που συνοδεύεται από παραδοσιακή μουσική και χορό

Πηγή: Αρχείο Ένωσης Κρητών Μεταμόρφωσης

(<http://www.kritesmetamorfosis.gr/portal/index.php/2010-12-07-14-04-25/61--23-2492011/detail/2871-img0315?tmpl=component>)

Οι συγκεκριμένες εκδηλώσεις εντάσσονται στο φαινόμενο του φολκλορισμού, ενός ειδικού όρου της νεότερης λαογραφίας, που αναφέρεται στην «αναβίωση και συνέχιση μορφών παλαιότερου τρόπου ζωής, που δεν παίζουν κατ' ανάγκην οργανικό και απαραίτητο ρόλο στη σύγχρονη ζωή, αλλά προκαλούν ευχαρίστηση».²³ Ο φολκλορισμός αποτελεί συνειδητή αναγνώριση και επανάληψη στοιχείων της λαϊκής παράδοσης, ως συμβόλων κουλτούρας. Δηλαδή, στοιχεία και φαινόμενα του πολιτισμού της αγροτικής κυρίως κοινωνίας μεταφέρονται στη σύγχρονη κοινωνική ζωή. Στον σύγχρονο κόσμο υπάρχει μια έντονη ανάγκη για γνώση της ιστορίας, που είναι στενά δεμένη με ένα νοσταλγικό συναίσθημα ιστορικής συνέχειας με τις παλαιότερες γενιές. Ο φολκλορισμός αποδέχεται τον λαϊκό πολιτισμό ως φορέα του παρελθόντος, προσφέροντας την εντύπωση μιας αμετάβλητης, σταθερής παράδοσης στο παρόν, καλύπτοντας έτσι αυτή την ανάγκη.

Ορίζεται περισσότερο από την χρονική απόσταση από κάτι παλαιότερο που αναβιώνεται ή εξακολουθεί να συνεχίζεται και λιγότερο από την τοπική απόσταση. Μπορεί όμως να γίνει διακριτή μια διαφορά ανάμεσα στις εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται έξω από τον αρχικό χώρο τους και σε εκείνες που γίνονται στον χώρο τους. Στην πρώτη περίπτωση, οι εκδηλώσεις αυτές έχουν έναν ενδοστρεφή χαρακτήρα, αφορούν την ίδια την ομάδα, ενώ στη δεύτερη, έχουν αποκτήσει σήμερα και μια τουριστική σκοπιμότητα, που περιλαμβάνει προσφορά θεάματος ή παραδοσιακών αντικειμένων λαϊκής τέχνης ή παραδοσιακών προϊόντων σε τρίτους ή τουρίστες. (Μερακλής, 2007: 33 – 34)

Βέβαια, ο Πανόπουλος (2006: 99) αναφέρει ότι οι κοινωνικές εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται στα χωριά, αν και αντλούν τοπικά στοιχεία, στην ουσία είναι «εισαγώμενες» και αντιτίθενται στις τοπικές επιτελέσεις. Ακόμα και στην περίπτωση που προσπαθούν να ενσωματώσουν στις τοπικές εορταστικές πρακτικές φολκλορικά στοιχεία, εισάγουν στο χωριό πρακτικές, στάσεις, αντιλήψεις και μορφές δράσης, οι οποίες έχουν πολύ μεγαλύτερη σχέση μεταξύ τους, παρά με τις τοπικές πολιτισμικές πρακτικές. Παρ' όλο που ο φαινομενικός στόχος τους είναι να υποστηρίξουν την

²³ Η λέξη Folklore, με την έννοια των λαϊκών παραδόσεων, επινοήθηκε το 1846 από τον William John Thoms, ενώ το έτος 1950 ο Αμερικάνος Dorson εισήγαγε τον όρο Fakelore, με την έννοια των ψεύτικων παραδόσεων, που επικράτησε σ' όλη την Αμερική.

ιδεολογία του τόπου, στην ουσία αντιμάχονται τοπικές ετερογένειες που ενδεχομένως υπάρχουν, έτσι ώστε να κατασκευάσουν μια αποχρωματισμένη ομοιογενή τοπικότητα. Είτε συνοδεύονται από αναβιώσεις, αναπαραστάσεις, τοπικές ενδυμασίες, τοπικά εδέσματα, ήθη και έθιμα, είτε όχι, αποτελούν ένα ομογενοποιητικό πρότυπο.

Παράλληλα με τις εκδηλώσεις αυτές, παραγματοποιούνται εορτασμοί τόσο στην Κρήτη, όσο και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, όπου βρίσκονται Κρητικοί, με αφορμή την επέτειο σημαντικών ιστορικών γεγονότων που σχετίζονται με το νησί, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης.

Δύο από τα σπουδαιότερα ιστορικά γεγονότα, στη μνήμη των οποίων διοργανώνονται επετειακές εκδηλώσεις, αποτελούν η Μάχη της Κρήτης και η Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα.

- Οι εκδηλώσεις τιμής για τον εορτασμό της επετείου της Μάχης της Κρήτης, που λαμβάνουν χώρα και στους τέσσερις νομούς του νησιού, αλλά και στην υπόλοιπη Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Όπως αναφέρει ο Περιφερειάρχης Κρήτης, Σταύρος Αρναουτάκης, για την 71^η επέτειο:

«Η Μάχη της Κρήτης, με την πρωτόγνωρη στον κόσμο παλλαϊκή αντίσταση, συγκαταλέγεται από τους ιστορικούς στα σημαντικότερα γεγονότα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι μνήμες ζωντανεύουν και τα συναισθήματα όλων μας είναι διάχυτα τιμώντας την 71η επέτειο της Μάχης της Κρήτης, με εκδηλώσεις στο νησί, στην υπόλοιπη Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό. Ο αγώνας, το πείσμα των Κρητικών για την ελευθερία και την δημοκρατία καθόρισαν τις τύχες του πολέμου, αφού, παρά τις αντίθετες προβλέψεις των εισβολέων: η μάχη είχε μεγάλη διάρκεια και τα επίλεκτα γερμανικά στρατεύματα υπέστησαν σκληρή δοκιμασία και σημαντικές απώλειες, από τις συμμαχικές δυνάμεις που αντιστάθηκαν και με κάθε τρόπο ανέτρεψαν τα επιχειρησιακά σχέδια του Χίτλερ. Αποτίνουμε με ευλάβεια φόρο τιμής στους ήρωες που έπεσαν στα πεδία των μαχών για την πατρίδα. Ευχαριστούμε θερμά για την προσφορά τους, τους ζώντες μαχητές-βετεράνους της Μάχης

της Κρήτης. Είμαστε ευγνώμονες στους συμπατριώτες μας μαχητές αλλά και στους βετεράνους των συμμαχικών στρατευμάτων, από την μακρινή Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία αλλά και τη Βρετανία».²⁴

Εικόνα 7.2.3: Από την εκδήλωση στο μνημείο των πεσόντων
Μυλοποταμιτών στο Ρέθυμνο

Πηγή: <http://www.goodnet.gr/index.php?id=5,69694,0,0,1,0>

- Ετήσιες εκδηλώσεις γίνονται, επίσης, για τον εορτασμό της επετείου της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα. Το 2003, μάλιστα, με αφορμή τη συμπλήρωση 90 χρόνων από την Ένωση, μαζί με μια σειρά εκδηλώσεων, πραγματοποιήθηκε και έκθεση με θέμα «Κρήτη, 90 χρόνια από την Ένωση με την Ελλάδα» στην αίθουσα “Ελευθέριος Βενιζέλος” του κοινοβουλίου, η οποία διοργανώθηκε από τη Βουλή σε συνεργασία με την Πανελλήνια Ομοσπονδία Κρητικών Σωματείων.²⁵ Ο εορτασμός αποτέλεσε ευκαιρία για την ανάδειξη της ιστορίας της νησιού και υπενθύμιση των διαρκών αγώνων για ανεξαρτησία.

²⁴ http://www.cretalive.gr/new/90577/crete/Xekinoun_oi_ekdiloseis_gia_ti_Machi_tis_Kritis

²⁵ <http://www.hellenicparliament.gr/Enimerosi/Deltia-Typou/?press=34128fe1-321b-4b18-aaa9-eb4351ea60af>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο

Η κρητική ταυτότητα απέναντι στους «Άλλους»

8.1 Ταυτότητα και ετερότητα – Η έννοια του «Άλλου»

Κατά την προσέγγιση και μελέτη των ταυτοτήτων, ανεξάρτητα από την αντικειμενική ή υποκειμενική προσέγγισή τους, δεν θα πρέπει να παραμερίζεται και το σχεσιακό πλαίσιο αναφοράς. Άλλωστε, η ταυτότητα αποτελεί μια κοινωνική κατασκευή, η οποία δε γεννιέται από το μεμονωμένο άτομο αλλά η συγκρότηση και επεξεργασία αυτής γίνεται μέσα σε μια σχέση η οποία αντιπαραθέτει μια ομάδα στις άλλες με τις οποίες έρχεται σε επαφή. Εμπερικλείει πάντοτε τη διαφορετικότητα, τη σχέση μας με τους άλλους και τον κόσμο. (Cuche, 2001: 150 – 151)

Η ταυτότητα μιας ομάδας δεν μπορεί να οριστεί παρά μέσα σε ένα σύστημα σχέσεων και αντιπαραθέσεων με τις ταυτότητες των γειτονικών ομάδων. «Μια ομάδα, ως φορέας μιας ταυτότητας έχει την τάση να απορρίπτει άλλες ομάδες, εκδηλώνοντας ένα ναρκισσισμό που οδηγεί σε ρατσιστική ή ξενοφοβική συμπεριφορά» (Γαληνού, 1999: 113).

Η κατασκευή της ταυτότητας, εξάλλου, δεν είναι μια αυθόρμητη διαδικασία, αλλά αποτελεί μέρος της καθημερινότητας, ως προϊόν και παράγοντας κοινωνικοποίησης. Είναι αποτέλεσμα συνειδητής επιλογής ως απάντηση στην αμφισβήτηση, υποτίμηση, σύγκρουση ή ανταγωνισμό που επιφέρει η ταυτότητα του Άλλου. Με τον τρόπο αυτό, συμβάλλει στην ενίσχυση του συναισθήματος ενός ιδιαίτερου «εμείς», που χαρακτηρίζεται από αξιόλογες ιδιότητες, σε αντίθεση προς τους «άλλους», που βρίσκονται έξω από τη συλλογικότητα που αποτελεί το «εμείς» (Ιντζεσίλογλου, 1999: 183).

Επομένως, το νόημα της ταυτότητας μιας κοινότητας έγκειται όχι στο τι επιβεβαιώνει αλλά στο πώς απαρνιέται και μετασχηματίζει την ταυτότητα μιας άλλης, γειτονικής κοινότητας. Ο Πασχαλίδης (1999: 80 – 81) ισχυρίζεται ότι η κατασκευή

της πολιτισμικής ταυτότητας βασίζεται στο πλαίσιο του συμβολικού ανταγωνισμού μιας κοινότητας με τους Σημαντικούς της Άλλους. Άλλωστε, μια ταυτότητα δεν μπορεί να υπάρξει σε απομόνωση, αλλά αποκτά το νόημά της από τον Άλλο. Η αίσθηση του «εαυτού» είναι στενά συνδεδεμένη, τόσο με την επίγνωση της παρουσίας του «Άλλου», όσο και με το «ανήκειν» σε μια ευρύτερη συλλογικότητα. (Γκέφου – Μαδιανού: 2006: 44)

Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό ότι ταυτότητα καθεαυτή δεν υπάρχει, είναι πάντα μια σχέση με τον Άλλο, ο οποίος αποτελεί συστατικό στοιχείο της ταυτότητας. Ο «εαυτός» υπάρχει διαμέσου των σχέσεών του με τους Άλλους. Δεν μπορεί να γνωρίσει την πληρότητα χωρίς τον Άλλο. Η ταυτότητα και η ετερότητα, λοιπόν, είναι έννοιες που συνδέονται μεταξύ τους και βρίσκονται σε μια διαλεκτική σχέση.

8.2 Η σχέση των Κρητικών με τους υπόλοιπους Έλληνες

Τα χαρακτηριστικά από τα οποία διακρίνεται η κρητική ταυτότητα, προσδίδουν αναμφισβήτητα μια ιδιαιτερότητα στους Κρητικούς. Εφόσον η ταυτότητα σημαίνει ταυτόχρονα εγκλεισμό και αποκλεισμό, δηλαδή ταυτοποιεί τα μέλη μιας ομάδας υπό μια ορισμένη σχέση και τα διακρίνει από τα μέλη άλλων ομάδων υπό την ίδια σχέση, δημιουργείται το ερώτημα εάν οι ίδιοι οι Κρητικοί, αν και έχουν τα γνωρίσματα αυτά, θεωρούν ότι αποτελούν μια ξεχωριστή συλλογική ταυτότητα σε σχέση με τους άλλους Έλληνες.

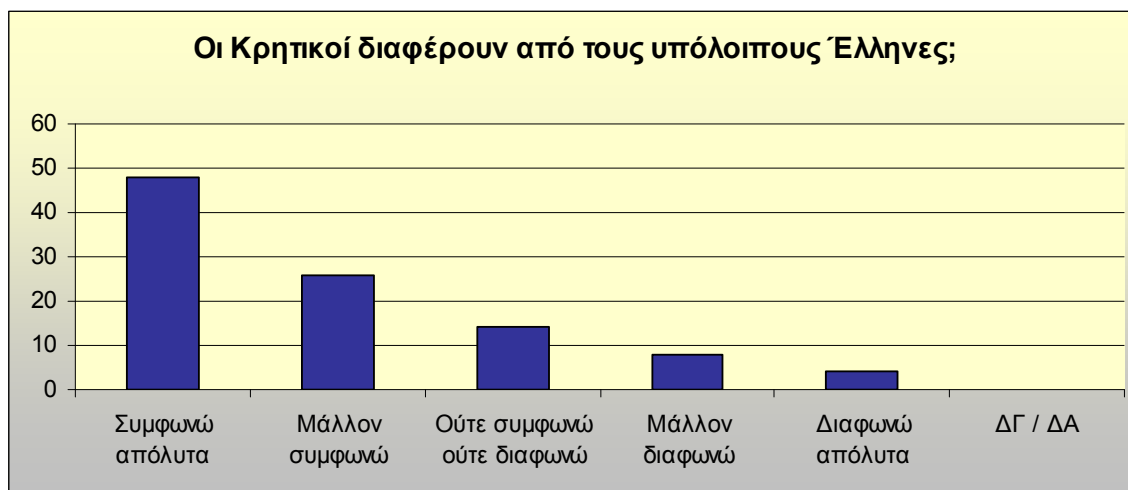
Η καθηγήτρια Κοινωνιολογίας, Α. Φραγκουδάκη, τονίζει πως οι ταυτότητες δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν να έχουν φυσικά και αυθεντικά χαρακτηριστικά. Η διαμόρφωση ενός καταξιωμένου «εμείς», η οποία χαρακτηρίζει κάθε κοινωνικό σύνολο, μπορεί να προσλάβει ποικίλες μορφές έκφρασης, που κυμαίνονται από μια απλή αυτοεκτίμηση μέχρι και ακραίες εκδηλώσεις ξενοφοβίας και ρατσισμού. (Ιντζεσίλογλου, 1999: 185). Για το λόγο αυτό, η παρουσία «άλλων» και «διαφορετικών» προκαλεί καχυποψία, ακόμα και εχθρικότητα δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό τις κοινωνικές προκαταλήψεις. Το γεγονός, μάλιστα, ότι υπάρχει αυτή η

διαφορετικότητα, αποδεικνύει ότι κάθε ταυτότητα είναι ιδιαίτερη και καμιά δεν είναι φυσική ή αυθεντική.

Στο τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας αναφέρθηκε πως η ταυτότητα των Κρητικών ήταν παλαιότερα περισσότερο ισχυρή σε σχέση με τη σημερινή εποχή και αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι η ταυτότητά τους ήταν πιο κλειστή, λόγω των κατακτητών που επί πολλούς αιώνες βρίσκονταν στην Κρήτη. Έτσι, οι Κρητικοί θεωρούσαν τον εαυτό τους «Έλληνες μεν, αλλά Κρητικοί». Όπως γράφει χαρακτηριστικά ο Νίκος Καζαντζάκης στο έργο του «Ζορμπάς»: «Όταν ο ίδιος μαζί με τον Ζορμπά αποβιβάστηκαν στην Κρήτη, μερικά παιδιά πήγαν να τους βοηθήσουν να μεταφέρουν τις αποσκευές τους. Ένα από αυτά είπε σε μια στιγμή στα άλλα: “Παλιοελλαδίτες είναι, βαριούνται”, εννοώντας τον Καζαντζάκη και τον Ζορμπά. Τότε ο Καζαντζάκης το ρώτησε: “Ντα δε βαριούνται’ οι Κρητικοί;” και το κοπέλι απάντησε “Βαριούνται, μα αλλιώς!”». (Κοντοσόπουλος, 1992: 42)

Παρατηρώντας το διάγραμμα 8.2.1, γίνεται ξεκάθαρο ότι η πλειονότητα των ερωτηθέντων θεωρεί ότι οι Κρητικοί είναι διαφορετικοί από τους υπόλοιπους Έλληνες.

Διάγραμμα 8.2.1

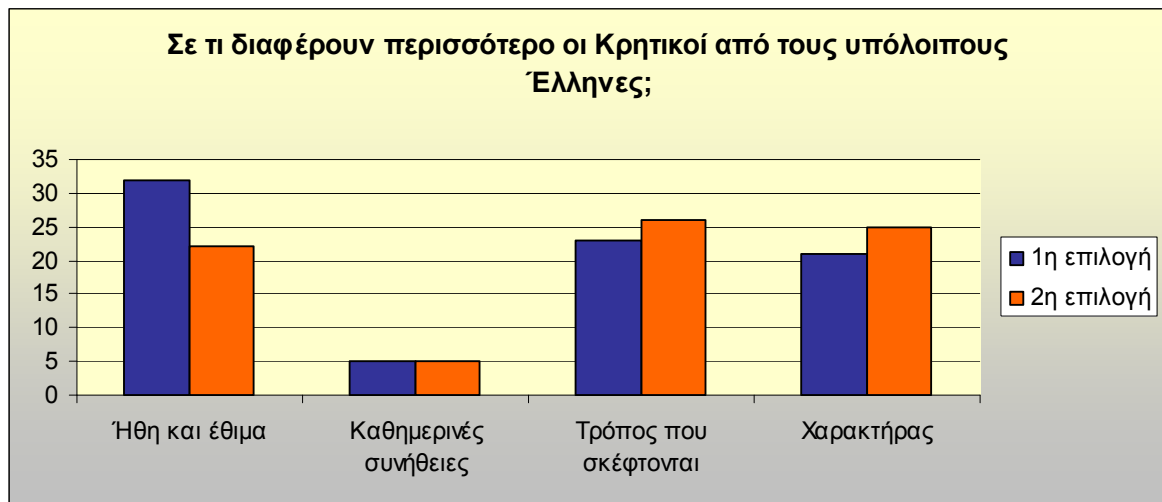
Πηγή: Πρωτογενής έρευνα

Το βασικό χαρακτηριστικό που τους διαφοροποιεί, πιστεύουν ότι είναι τα ήθη και τα έθιμα. Υπάρχουν διαφορές στις παραδόσεις και στα τοπικά έθιμα που εντοπίζονται κυρίως σε σημεία που αφορούν το τελετουργικό μέρος. Το σημαντικότερο, όμως, όπως έχει ήδη τονιστεί, είναι ότι συνδέονται άμεσα με τη ζωή και την καθημερινότητα των ανθρώπων, αποτελούν τους καθημερινούς κανόνες ζωής. Ακολουθούν ο τρόπος σκέψης, στη συνέχεια ο χαρακτήρας και τέλος οι καθημερινές συνήθειες. (βλ. διάγραμμα 8.2.2)

Όσον αφορά τον τρόπο σκέψης και τον χαρακτήρα των Κρητικών, αυτός σχετίζεται με την γενικότερη ιδιαίτερη κουλτούρα τους και θεωρείται ότι διακρίνεται από μια αυθεντικότητα, η οποία προκύπτει από την έντονη προσήλωση που δείχνουν στο παρελθόν τους. Πολλοί Κρητικοί θεωρούν την τοπική τους ταυτότητα σημείο αναφοράς όλης τους της προσωπικότητας. Η ζωή τους και οι πράξεις τους ερμηνεύονται με αναφορά στην τοπική τους καταγωγή. Για τον λόγο αυτό συνηθίζουν να την προβάλλουν συστηματικά και να της αποδίδουν πολλές θετικές αξίες και χαρακτηριστικά όπως η λεβεντιά, η ντομπροσύνη, η αντοχή, η ευθύτητα, η αλληλεγγύη, η τιμιότητα, η φιλοξενία και άλλα προτερήματα, τα οποία θεωρούν ότι είναι τα φυσικά και αυθεντικά χαρακτηριστικά της ταυτότητάς τους.

Οι καθημερινές συνήθειες αφορούν κυρίως τις ασχολίες και τον γενικότερο τρόπο ζωής. Οι παραδοσιακές ασχολίες, όμως, με την επικράτηση του σύγχρονου τρόπου ζωής, έχουν σήμερα χαθεί, με εξαίρεση ορισμένες περιπτώσεις που συναντώνται στην κρητική ύπαιθρο. Το γεγονός ότι τα άτομα που απάντησαν κατοικούν στην Αθήνα και στην πόλη των Χανίων, δηλαδή σε αστικοποιημένες περιοχές, μπορεί να ληφθεί ως εξήγηση για το χαμηλότερο ποσοστό επιλογής της συγκεκριμένης απάντησης σε σχέση με τις υπόλοιπες.

Διάγραμμα 8.2.2

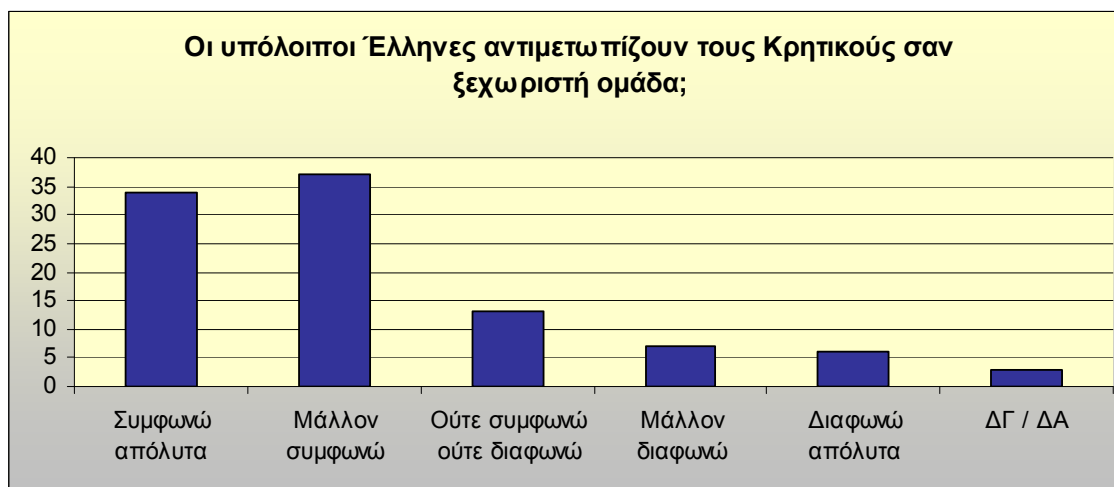

Πηγή: Πρωτογενής έρευνα

Βέβαια, για τον προσδιορισμό μιας συλλογικής ταυτότητας, σημαντικό ρόλο παίζει, εκτός από την ιδέα που έχουν τα μέλη μια ομάδας για τον εαυτό τους και το συλλογικό «εμείς» που συναποτελούν, η εικόνα που έχουν οι «άλλοι» για τα μέλη της συγκεκριμένης ομάδας. Άλλωστε, μέσα στην εικόνα που έχουν τα μέλη της ομάδας για τον εαυτό τους, περιλαμβάνεται και ενσωματώνεται, άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο, η εικόνα των «άλλων» (Ιντζεσίλογλου, 2000: 187).

Το 34% και το 37% του δείγματος επέλεξαν τις απαντήσεις «συμφωνώ απόλυτα» και «μάλλον συμφωνώ» αντίστοιχα, σχετικά με το εάν οι άλλοι Έλληνες αντιμετωπίζουν τους Κρητικούς σαν ξεχωριστή ομάδα, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 8.2.3

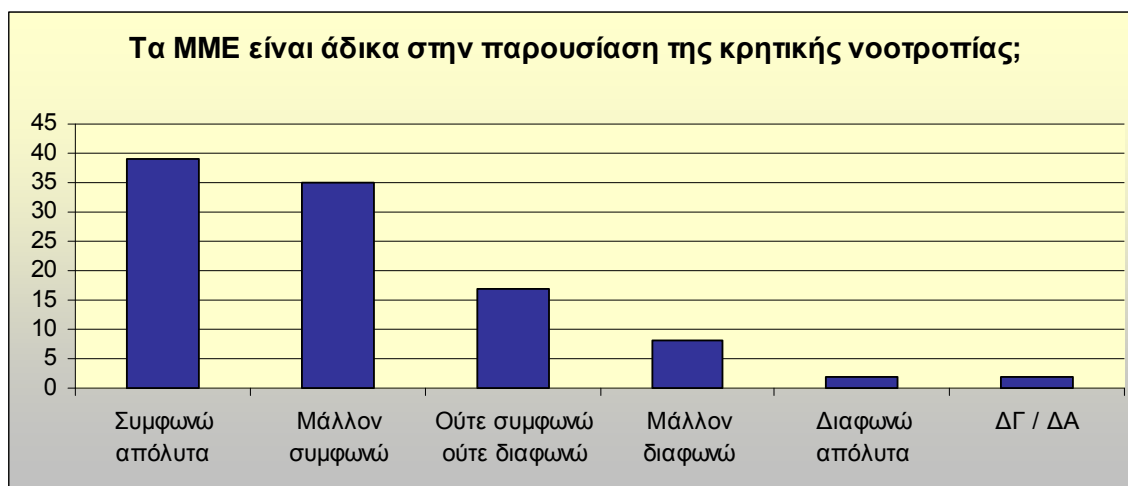

Πηγή: Πρωτογενής έρευνα

Το γεγονός αυτό μπορεί εν μέρει να οφείλεται και στον τρόπο προβολής της κρητικής ταυτότητας μέσα από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ). Τα ΜΜΕ ή αλλιώς η τέταρτη εξουσία και ειδικότερα η τηλεόραση, η οποία βρίσκεται πλέον σε κάθε σπίτι, αστικό ή αγροτικό, επιβάλλουν πρότυπα ζωής και είναι ικανά να δημιουργήσουν ερεθίσματα και να επηρεάσουν σε σημαντικό βαθμό τις απόψεις και τις συμπεριφορές των ανθρώπων.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν από τους ερωτηθέντες σχετικά με την παρουσίαση της κρητικής κουλτούρας και νοοτροπίας μέσα από τα ΜΜΕ, η πλειοψηφία θεωρεί ότι τα ΜΜΕ δεν τα προβάλλουν με δίκαιο τρόπο. Ειδικότερα, το 39% και 35% απάντησε «συμφωνώ απόλυτα» και «μάλλον συμφωνώ» αντίστοιχα, ενώ μόλις το 2% και 8% απάντησε «διαφωνώ απόλυτα» και «μάλλον διαφωνώ», όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 8.2.4 που ακολουθεί.

Διάγραμμα 8.2.4

Πηγή: Πρωτογενής έρευνα

Τα ΜΜΕ ευθύνονται για την παραπληροφόρηση του κόσμου, καθώς μερικές φορές η προβολή και η διόγκωση ορισμένων γεγονότων και περιστατικών ή και η αβίαστη κατηγοριοποίησή τους, οδηγούν σε κλισέ που παγιώνονται στη συνείδηση του Έλληνα πολίτη. (Δίκαιος, Θεοδωράκης, Μπαρμπίκας, 2009: 125)

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που μπορεί να αναφερθεί, αποτελεί η περίπτωση της υπόθεσης των Ζωνιανών. Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποίησε η Public Issue, στην κοινή γνώμη των Κρητικών, η συγκεκριμένη υπόθεση κρίνεται ότι έβλαψε την εικόνα του νησιού και των κατοίκων του, κυρίως εξαιτίας των σωμάτων ασφαλείας, αλλά και των τηλεοπτικών καναλιών πανελλαδικής εμβέλειας. Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων της συγκεκριμένης έρευνας, δήλωσαν ότι δεν είναι ικανοποιημένοι από τον τρόπο κάλυψης του γεγονότος από τα αθηναϊκά μέσα, καθώς θεωρούν ότι παρουσιάστηκε με υπερβολικό τρόπο, σε αντίθεση με τα τοπικά κανάλια της Κρήτης, που κατά τη γνώμη τους κάλυψαν πολύ και αρκετά ικανοποιητικά τα γεγονότα. (Η Καθημερινή, 2007)²⁶

Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη την ιδιαιτερότητα των χαρακτηριστικών της ταυτότητας των Κρητικών, την άποψή τους ότι υπάρχουν διαφορές σε σχέση με τους υπόλοιπους Έλληνες, όπως προέκυψε από τις απαντήσεις του ερωτηματολογίου και με αφορμή κάποιους ισχυρισμούς σχετικά με την ανεξαρτητοποίηση του νησιού,

²⁶ http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_politics_100119_09/12/2007_252029

δημιουργείται το ερώτημα, αν η διαφορετικότητα και η ιδιαιτερότητα της κρητικής ταυτότητας και κουλτούρας σχετίζεται με τα σενάρια αυτά.

Πιο συγκεκριμένα, ο Περπιράκης (Κρητικά Νέα, 2010) αναφέρει σε άρθρο του ότι τον τελευταίο καιρό έχουν αρχίσει να διαδίδονται διάφορες απόψεις σχετικά με την αυτονομία της Κρήτης, αλλά και τις συνθήκες με τις οποίες πραγματοποιήθηκε η Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα σε μια «αδιαίρετον, ελευθέραν συνταγματικήν πολιτείαν». Οι απόψεις αυτές υποστηρίζουν ότι το 2013, συμπληρώνονται 100 χρόνια από την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα και όπως προβλέπεται από τις διεθνείς συνθήκες, ο κρητικός λαός καλείται να αποφασίσει με δημοψήφισμα, εάν επιθυμεί να παραμείνει στην Ελλάδα ή να καταστεί ανεξάρτητος. Εκφράζονται μέσα από δημοσιευμένα άρθρα, μέσω του διαδικτύου, καθώς και μέσα από ενέργειες, όπως η ύψωση της Κρητικής σημαίας. Πρόκειται, βέβαια, για απόψεις που αμφισβητούνται έντονα, καθώς από τις συνθήκες που υπογράφηκαν δεν αναφέρεται ότι σε 100 χρόνια από τότε οι πολίτες της Κρήτης θα αποφασίσουν μέσω δημοψηφίσματος.

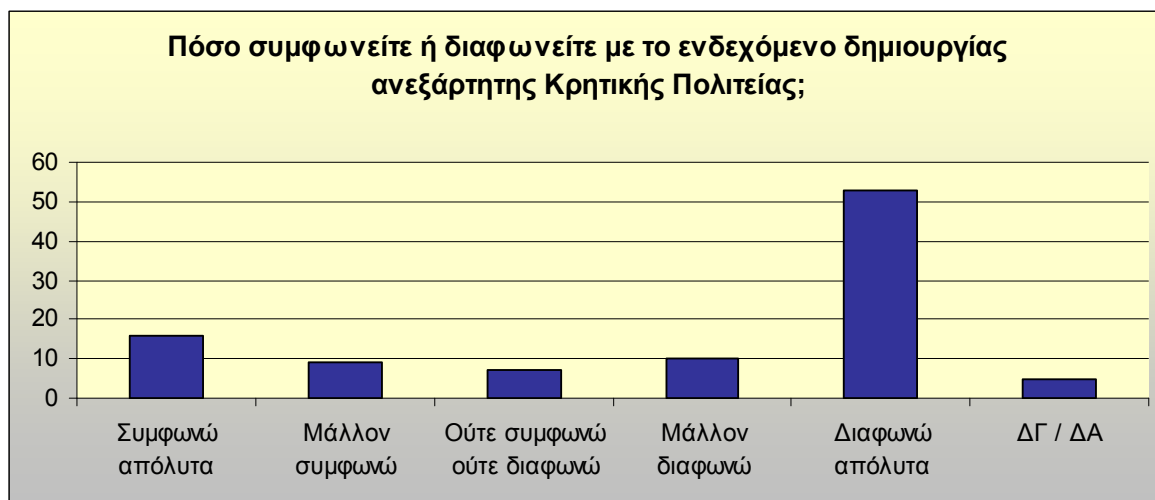
Όπως τόνισε σε συνέντευξή του, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Χανιώτικα Νέα» (1/12/2009)²⁷, ο Γενικός Διευθυντής του Εθνικού Ιδρύματος Μελετών και Ερευνών «Ελ. Βενιζέλος», κ. Παπαδάκης, κατά την 96^η επέτειο της Ένωσης:

«Πρόκειται για αστειότητες που κινούνται στη σφαίρα του φανταστικού. Πραγματικά δεν έχω ξεκαθαρίσει, αν πρόκειται για ευσεβείς πόθους κάποιων κύκλων που κινούνται στο σκοτάδι ή, απλώς, για μια πλάκα στο διαδίκτυο. Σε κάθε περίπτωση όλα αυτά είναι μυθεύματα και στερούνται κάθε σοβαρότητας. Η Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα έχει χαρακτήρα οριστικό και αμετάκλητο, δεν είναι ένωση με... ημερομηνία λήξεως. Σε καμία από τις διεθνείς συνθήκες με τις οποίες ρυθμίζεται οριστικά το κρητικό ζήτημα δεν υπάρχει η παραμικρή αναφορά ότι η ένωση υπόκειται σε οποιονδήποτε χρονικό περιορισμό ούτε σε ενδεχόμενο επανεξέτασης της ενσωμάτωσης της Κρήτης στον εθνικό κορμό σε 100, 200 ή... χίλια χρόνια. Το ίδιο, άλλωστε, ισχύει για τη Μακεδονία, την Ηπειρο, τα νησιά του Αιγαίου και τη Θράκη που ενσωματώθηκαν στον εθνικό κορμό με τις προαναφερόμενες ή μεταγενέστερες συνθήκες».

²⁷ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»
(<http://www.venizelos-foundation.gr/en/article/103>)

Στο επόμενο διάγραμμα, παρουσιάζεται η άποψη των ερωτηθέντων σχετικά με ένα τέτοιο ενδεχόμενο αυτονομίας της Κρήτης.

Διάγραμμα 8.2.5

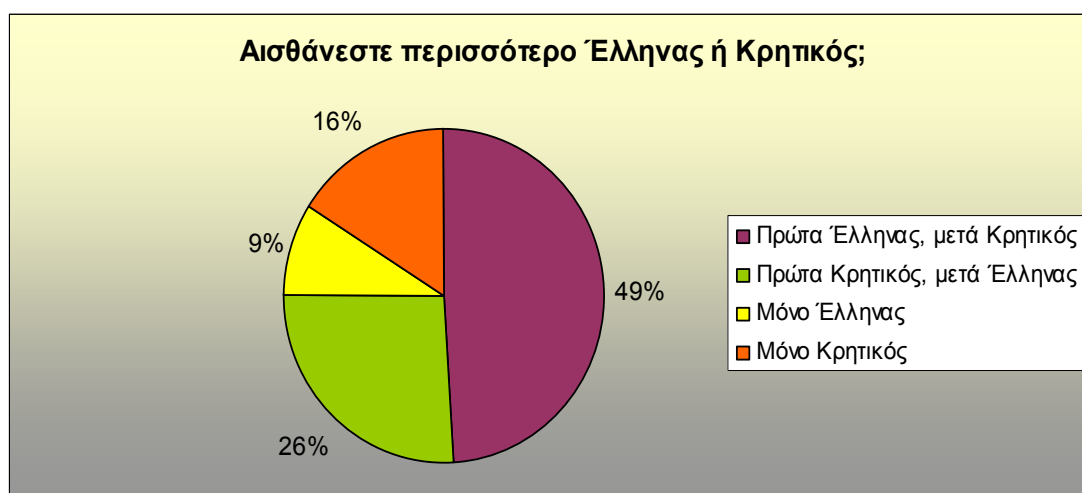
Πηγή: Πρωτογενής έρευνα

Όπως βλέπουμε, η πλειονότητα των απαντήσεων είναι αρνητική, όσον αφορά το βαθμό συμφωνίας στο ενδεχόμενο της δημιουργίας ανεξάρτητης Κρητικής Πολιτείας. Παρ' ότι φαίνεται να υπάρχει μια σχετική ομοφωνία πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, παρατηρήθηκε, ωστόσο, ότι οι απαντήσεις της ηλικιακής κατηγορίας 61 – 70, είναι σχεδόν μοιρασμένες (το 47% συμφωνεί και το 53% διαφωνεί).

Ο Μ. Εγγλέζος – Δεληγιαννάκης, σε άρθρο του σχετικά με την κρητική ανεξαρτησία, σημειώνει ότι «η διείσδυση της ιδέας της αυτονομίας έχει επενδύσει πολύ στην παθολογική αγάπη των Κρητικών για την ιδιαίτερη πατρίδα τους και την υπερηφάνεια που νιώθουν γι' αυτή. Η ιδέα αυτή όμως ήταν πάντα συνυφασμένη με την ιδέα της Κρήτης ως γης ελληνικής και την ξεχωριστή θέση που, κατά τους Κρητικούς και άλλους Έλληνες, έχει στην ιστορία και στη συλλογική μας παράδοση. Σιγά σιγά καλλιεργήθηκε η ιδέα για μια Κρήτη τόσο ιδιαίτερη, που αποτελεί χωριστή ταυτότητα πολιτιστική κι όχι συνιστώσα στις ελληνικές παραδόσεις.» (Περιοδικό «Άρδην» 2011, τ. 86)

Το παρακάτω διάγραμμα απεικονίζει το βαθμό σύνδεσης των Κρητικών με την τοπική και την εθνική τους ταυτότητα, με σκοπό να συγκριθεί η σημασία που έχει η κρητική ταυτότητα σε σχέση με την ελληνική.

Διάγραμμα 8.2.6

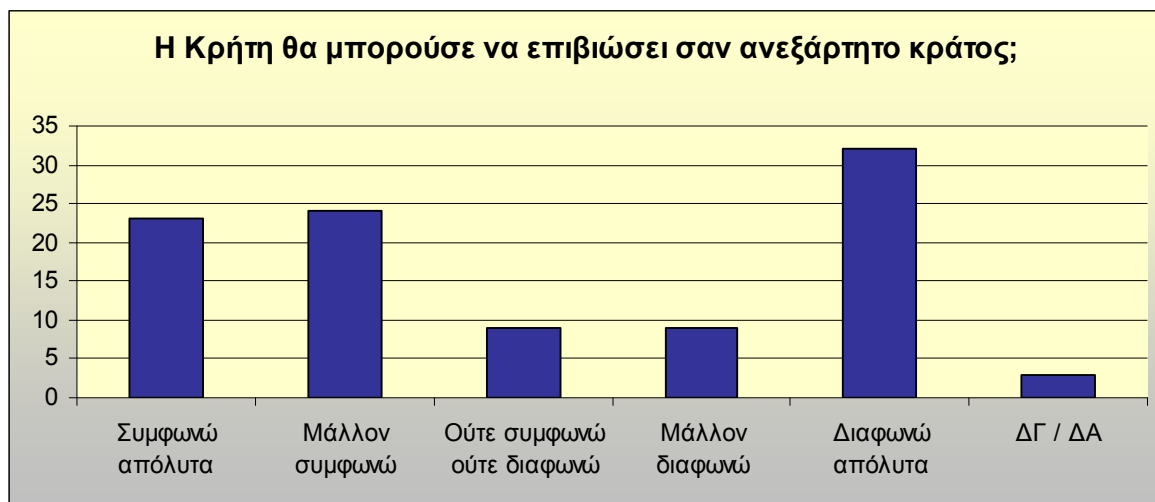

Πηγή: Πρωτογενής έρευνα

Το 49% των ερωτηθέντων δήλωσε πως αισθάνεται «πρώτα Έλληνας και μετά Κρητικός», ενώ το 26% επέλεξε την απάντηση «πρώτα Κρητικός και μετά Έλληνας». Αν και το ποσοστό είναι μικρότερο, είναι σημαντικό, γιατί δείχνει τον ιδιαίτερο αυτοπροσδιορισμό των Κρητικών και το υψηλό αίσθημα υπερηφάνειας που έλκουν από την καταγωγή τους. Ακολουθούν οι απαντήσεις «μόνο Κρητικός» και «μόνο Έλληνας» με ποσοστό 16% και 9% αντίστοιχα. Χαρακτηριστικό είναι ότι η επιλογή «μόνο Κρητικός» απαντήθηκε σχεδόν αποκλειστικά από τα άτομα που κατοικούν μόνιμα στο νησί (14 άτομα από την Κρήτη, έναντι 2 απαντήσεων από την Αττική).

Παραπάνω είδαμε ότι η πλειοψηφία του δείγματος διαφωνεί με την προοπτική του δημοψηφίσματος για αυτονομία. Παρά το γεγονός αυτό, οι απόψεις, όσον αφορά το εάν η Κρήτη μπορεί να επιβιώσει σαν ανεξάρτητο κράτος, φαίνεται να δίστανται, όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα 8.2.7. Το 47% των απαντήσεων ήταν θετικό (23% «συμφωνώ απόλυτα» και 24% «μάλλον συμφωνώ») ενώ το 43% ήταν αρνητικό (32% «διαφωνώ απόλυτα» και 9% «μάλλον διαφωνώ»).

Διάγραμμα 8.2.7

Πηγή: Πρωτογενής έρευνα

Αυτό συμβαίνει, γιατί η Κρήτη θεωρείται περιφέρεια αυτάρκης σε πλουτοπαραγωγικούς πόρους.²⁸ Αυτό αποτελεί, άλλωστε, και ένα από τα βασικά επιχειρήματα, τα οποία προβάλλουν όσοι τάσσονται υπέρ της αυτονομίας. Το επιχειρήμα αυτό προβάλλεται σε συνδυασμό με την άποψη που επικρατεί ότι η Κρήτη είναι «αδικημένη» από την πολιτεία σε σχέση με άλλες ελληνικές περιφέρειες, κυρίως σε σχέση με την πρωτεύουσα. Μάλιστα, το 63% των ερωτηθέντων της έρευνας φαίνεται να συμφωνεί με την άποψη αυτή, ποσοστό που προέρχεται κυρίως από τους κατοίκους του νησιού.

Βέβαια, ο Εγγλέζος – Δελληγιαννάκης (Περιοδικό «Άρδην» 2011, τ. 86), τονίζει πως το γεγονός ότι όλες οι ελληνικές περιοχές είναι ενωμένες, δεν σημαίνει ότι στερούνται αυτάρκειας καθεμιά ξεχωριστά. Ούτε σημαίνει αυτό ότι αν είναι αυτάρκεις φεύγουν. Αυτό που τις κρατάει ενωμένες, δεν είναι η ανάγκη, αλλά η κοινή

²⁸ Σύμφωνα με την ΕΛ.ΣΤΑΤ το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της περιφέρειας Κρήτης για το 2009, ήταν 12.753 εκατ. ευρώ, αποτελώντας το 5% του συνολικού ΑΕΠ της χώρας.

συνείδηση, η αίσθηση του ανήκειν στην ίδια συλλογικότητα, στον ίδιο λαό.²⁹ Και οι Κρητικοί με τους συνεχείς αγώνες τους στο παρελθόν για ελευθερία και ένωση με την Ελλάδα, απέδειξαν ότι επιθυμούν να αποτελούν κομμάτι του ελληνικού λαού.

²⁹ Βέβαια, δεν ήταν μόνο οι Κρητικοί οι οποίοι στο παρελθόν αγωνίστηκαν για την Ένωση, αλλά όλοι οι Έλληνες που βρέθηκαν εκτός ελλαδικού κράτους στα 1830: Σαμιώτες, Δωδεκανήσιοι, Κύπριοι, Επτανήσιοι, Μικρασιάτες, Μακεδόνες, Θρακιώτες, Βορειοηπειρώτες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία εστίασε στη μελέτη και την ανάλυση της ταυτότητας των ανθρώπων ενός τόπου, ο οποίος πέρα από τα ισχυρά ιστορικά και γεωγραφικά δεδομένα, διακρίνεται για την πολύ σημαντική παράδοση και την πλούσια παραδοσιακή ζωή, η οποία διατηρείται τουλάχιστον σε ένα σημαντικό κομμάτι του.

Τα κορυφαία ιστορικά γεγονότα που συνέβησαν στην Κρήτη τους τελευταίους αιώνες, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση μιας ιδιαίτερης ταυτότητας για τους Κρητικούς. Αποτυπώνονται έντονα στο πολιτισμικό περιβάλλον, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στη διατήρηση της συλλογικής μνήμης. Κατά τη μελέτη της σύγχρονης κρητικής ταυτότητας, αναλύθηκαν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά από τα οποία αποτελείται, τα οποία τους προσδίδουν μια συλλογικότητα και ταυτόχρονα τους διαφοροποιούν από τις άλλες ομάδες και ο τρόπος με τον οποίο αναπαράγονται σήμερα.

Μεταξύ των διακριτών στοιχείων της κρητικής ταυτότητας, τα ήθη και τα έθιμα, κατέχουν ξεχωριστή θέση, καθώς θεωρούνται ότι αποτελούν το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα. Όπως και τα υπόλοιπα γνωρίσματα της ταυτότητας των Κρητικών, έτσι και αυτά, αν και έχουν δεχτεί ποικίλες επιδράσεις, που οφείλονται στην υιοθέτηση του σύγχρονου τρόπου ζωής και στην επαφή με άλλους πολιτισμούς, κυρίως εξαιτίας της ραγδαίας τουριστικής ανάπτυξης των τελευταίων δεκαετιών, εξακολουθούν να παραμένουν ζωντανά, έστω και σε μικρότερο βαθμό.

Κατά συνέπεια, γίνεται αντιληπτό ότι η κρητική ταυτότητα είναι μια ταυτότητα ανοιχτή, που έχει δεχτεί επιδράσεις από άλλα πρότυπα κι έχει μεταβληθεί με το πέρασμα των χρόνων. Από τη μία μεριά, αυτό επιβεβαιώνει την υποκειμενιστική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία τονίζεται ο μεταβλητός χαρακτήρας των ταυτοτήτων. Ωστόσο, τα χαρακτηριστικά που περιλαμβάνει, όπως ιδιάζουσα κουλτούρα, γλώσσα και σύνδεση με έναν συγκεκριμένο τόπο, την καθιστούν, σύμφωνα με την αντικειμενιστική προσέγγιση, μια αυθεντική πολιτισμική ταυτότητα, παρά τις όποιες μεταβολές έχουν συμβεί.

Ιδιαίτερα σημαντική, θεωρούν οι Κρητικοί, τη διατήρηση και συνέχιση των στοιχείων της ταυτότητάς τους από τις επόμενες γενιές. Σε αυτό συμβάλλει περισσότερο η οικογένεια, αλλά επιτυγχάνεται και με τη δημιουργία συλλόγων και κρητικών σωματείων που έχουν ως στόχο την διατήρηση της κρητικής παράδοσης και των πολιτισμικών στοιχείων, μέσα από διάφορες δραστηριότητες, όπως εκδηλώσεις και επετειακούς εορτασμούς που συμβάλλουν στην ιστορική μνήμη.

Όσον αφορά τη διαφοροποίηση σε σχέση με τους υπόλοιπους Έλληνες, αυτή οφείλεται στον ισχυρό αυτοπροσδιορισμό των Κρητικών, οι οποίοι θεωρούν ότι το βασικότερο στοιχείο που τους καθιστά διαφορετικούς είναι τα ήθη και τα έθιμα, το οποίο επέλεξαν και ως πιο χαρακτηριστικό της ταυτότητάς τους.

Εν κατακλείδι, μπορούμε να πούμε ότι η Κρήτη και ο κρητικός πολιτισμός περιέχουν αντιφάσεις, καθώς συνυπάρχει η εξωστρέφεια, ως απόρροια της τουριστικής ανάπτυξης, και η τοπική ιδιαιτερότητα. Από τη μια μεριά, είναι ορατός ο μετασχηματισμός του χώρου, της οικονομίας, της κοινωνίας και του πολιτισμού, αλλαγές που συχνά οδηγούν στην εξάλειψη της τοπικής ιδιαιτερότητας. Από την άλλη, όμως, παρατηρούνται δραστηριότητες, που χαρακτηρίζονται από εμμονή στην τοπικότητα ή προχωρούν σε νέες δημιουργίες που ακολουθούν τους παραδοσιακούς δρόμους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

• Βιβλία – Άρθρα:

Cuche D. (2001), *Η έννοια της κουλτούρας στις κοινωνικές επιστήμες*, Λεοντσίνη Μ. [επιμ.], Αθήνα: Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός

Gupta A., Ferguson J. (2005), «Πέρα από την κουλτούρα: Χώρος, ταυτότητα και η πολιτική της διαφοράς», στο Κυριακίδης Γ., Μιχαηλίδου Μ. [επιμ.], *Η προσέγγιση του άλλου: Ιδεολογία, μεθοδολογία και ερευνητική πρακτική*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Hobsbawm E., Ranger, T. (2004), *Η επινόηση της παράδοσης*, [μτφρ. Θ. Αθανασίου] Αθήνα: Θεμέλιο

Ανδρουλιδάκης Μ.Γ., (2011) «Το Κρητικό Δημοτικό Τραγούδι ως διακεείμενο», Ανωτάτη Εκκλησιαστική Ακαδημία Ηρακλείου

Βρύζας Κ. (2005), *Παγκόσμια επικοινωνία και πολιτιστικές ταυτότητες*, Αθήνα: Gutenberg

Γαλάνη – Μουτάφη Β. (2002), *Ερευνες για τον Τουρισμό στην Ελλάδα και την Κύπρο: Μια Ανθρωπολογική Προσέγγιση*, Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός

Γαληνού Π. (1999), «Πολιτισμικές ταυτότητες: από το τοπικό στο παγκόσμιο;», στο Κωνσταντοπούλου Χρ., Μαράτου – Αλιμπράντη Λ., Γερμανός Δ. “Εμείς” και οι “Άλλοι”: αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός

Γκέφου – Μαδιανού Δ. (2006), «Εννοιολογήσεις του Εαυτού και του «Άλλου»: ζητήματα ταυτότητας στη σύγχρονη Ανθρωπολογική θεωρία», στο Γκέφου – Μαδιανού Δ. [επιμ.], *Εαυτός και «Άλλος». Εννοιολογήσεις, ταυτότητες και πρακτικές στην Ελλάδα και την Κύπρο*, σ. 15-110. Αθήνα: Gutenberg

Γκιζέλης Γρ., Κανταντζόγλου Ρ., Τεπέρογλου Α., Φίλιας Β. (1984), *Παράδοση και νεωτερικότητα στις πολιτιστικές δραστηριότητες της ελληνικής οικογένειας: Μεταβαλλόμενα σχήματα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα

Δαμανάκης Μ. (1998), *Η Εκπαίδευση των Παλιννοστώντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα – Διαπολιτισμική Προσέγγιση*, Αθήνα: Gutenberg

Δαμανάκης Μ. (2007), *Ταυτότητες και εκπαίδευση στη διασπορά*, Αθήνα: Gutenberg

Διαμαντούρου Ι. (1970), «Η κρητική επανάσταση (1866 – 1869)», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών

Δίκαιος Α., Θεοδωράκης Μ., Μπαρμπίκας Η. (2009), *Ρίζες Ελλήνων: Ανθρωπογεωγραφία της Ελλάδας: Κρητικοί*, Αθήνα: Πήγασος

Ιντζεσίλογλου Ν. (1999), «Περί της κατασκευής συλλογικών ταυτοτήτων», στο Κωνσταντοπούλου Χρ., Μαράτου – Αλιμπράντη Λ., Γερμανός Δ. *“Εμείς” και οι “Άλλοι”*: αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός

Καψωμένος Ε. (2007), «Οι τοπικοί πολιτισμοί στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Το πρόβλημα της επιβίωσής τους», στο Αυδίκος Ευ., *Κρήτη και λαϊκός πολιτισμός: Τοπικότητες: αντιστάσεις, μεταβολές, συνθέσεις*, Αθήνα: Ταξιδευτής

Κιουρτσάκης Γ. (2007), «Παγκόσμια ισοπέδωση και τοπικές αντιστάσεις: Υποθέσεις και απορίες», στο Αυδίκος Ευ., *Κρήτη και λαϊκός πολιτισμός: Τοπικότητες: αντιστάσεις, μεταβολές, συνθέσεις*, Αθήνα: Ταξιδευτής

Κολιόπουλος Ι. (1970), «Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις από την 1^η Μαρτίου 1935 ως την 28^η Οκτωβρίου 1940», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών

Κοντοσόπουλος Ν. (1992), «Κρήτες και ... Έλληνες», στο Καυκαλάς Μ.Ι., *Κρήτη, ιστορία και πολιτισμός: Α' Ημερίδα: Πεπραγμένα / Ένωση Γυναικών Κρήτης*, Αθήνα

Κυριαζή Ν. (2009), *Η κοινωνιολογική έρευνα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Κυπριωτάκης Κ. (2003), *Η Κρήτη μέσα από την παράδοση*, Ηράκλειο

Μερακλής Μ.Γ. (2007), «Ο εν Αθήναις Σύλλογος Κρητών...», στο Αυδίκος Ευ., *Κρήτη και λαϊκός πολιτισμός: Τοπικότητες: αντιστάσεις, μεταβολές, συνθέσεις*, Αθήνα: Ταξιδευτής

Πανόπουλος Π. (2006), «Επιστρέφοντας στον γενέθλιο τόπο: Οι τοπικοί σύλλογοι και η πολιτισμική κατασκευή του τόπου», στο Παπαταξιάρχης Ευ. (επιμ.), *Περιπέτειες της ετερότητας: Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Παπακωνσταντή Δ. (2011), *Ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού στην Κρήτη*, ΑΤΕΙ Κρήτης (Πτυχιακή εργασία)

Πασχαλίδης Γ. (1999), «Η πολιτισμική ταυτότητα ως δικαίωμα και ως απειλή», στο Κωνσταντοπούλου Χρ., Μαράτου – Αλιμπράντη Λ., Γερμανός Δ. “*Εμείς*” και οι “*Άλλοι*”: αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός

Περπιράκης Γ., «Οι Διεθνείς Συνθήκες για την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα», Κρητικά Νέα, Νοέμβριος 2010

Προβατάκης Θ. (1990), *Κρήτη: Λαϊκή τέχνη και ζωή*, Αθήνα

Προβατάκης Θ. (2007), *Λαϊκά επαγγέλματα και παραδοσιακή ζωή της Κρήτης*, Αθήνα: Κρητική Εστία

Πρυνεντύ Ζ. (1999), «Πολιτισμική ταυτότητα: μεταξύ μύθου και πραγματικότητας», στο Κωνσταντοπούλου Χρ., Μαράτου – Αλιμπράντη Λ., Γερμανός Δ. “*Εμείς*” και οι “*Άλλοι*”: αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός

Στιβακτάκης Α. (1988), *Η Κρήτη της παράδοσης*, Αθήνα: Εκδόσεις Σμυρنيωτάκη

Τσάρτας Π. (1995), *Οι κοινωνικές επιπτώσεις του τουρισμού στους νομούς Κερκύρας και Λασιθίου*, ΕΚΚΕ – ΕΟΤ, Αθήνα

Τσάρτας Π. (1996), *Τουρίστες, ταξίδια, τόποι: Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, Αθήνα: Έξαντας

Χατζημιχάλης Κ. (2011), *Σύγχρονα ελληνικά τοπία*, Αθήνα: Εκδ. Οίκος Μέλισσα

Χριστακοπούλου Σ. (1999), «Τοπική και κοινωνική ταυτότητα: Μια ψυχολογική – κοινωνιολογική ανάλυση της σχέσης του ατόμου με το φυσικό - κοινωνικό περιβάλλον», *Ψυχολογία*, Τεύχος 6, σελ. 183 – 188

● Διαδικτυακές πηγές

Αγοραστάκης Γ. (2003), «Η κρητική διατροφή»
http://www.istologos.gr/attachments/204_GAgis_KritikiDiatrofi.pdf (πρόσβαση 5/6/2012)

Ανδρικάκης Α., «Κρήτης Ανθρωπογεωγραφία (β' μέρος)», *Εφημερίδα Πατρίς* 21/2/2008, <http://www.patris.gr/sites/pdf/entheto2b-final.pdf> (πρόσβαση 17/6/2012)

Βαρελάς Γ., «Τα έθιμα απαιτούν σεβασμό», *Εφημερίδα «Άποψη»* 18/4/2012
<http://www.middleearth.gr/apopsi/index.php/8eseis/1555-ta-ethima-apaitoun-sevasmo-18-4-12>
(πρόσβαση 8/6/2012)

Εγγλέζος – Δεληγιαννάκης Μ. (2011), «Κρητική Αυτονομία: πώς να πείσεις για το αυτονόητο», *Περιοδικό «Άρδην»*, Τεύχος 86
<http://ardin-rixi.gr/archives/2834> (πρόσβαση 22/8/2012)

Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»
<http://www.venizelos-foundation.gr/en/article/103> (πρόσβαση 24/8/2012)

Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ)
www.statistics.gr (πρόσβαση 18/9/2012)

Μαΐστρου Ε., «Τουριστική ανάπτυξη και πολιτιστική ταυτότητα: Ο πολλαπλός ρόλος του αρχιτέκτονα»

http://library.tee.gr/digital/books_notee/book_59509/book_59509_maistrou.pdf (πρόσβαση 13/5/2012)

Μάργαρη Ζ.Ν., «Πολιτιστικοί σύλλογοι και “παράδοση”: Θεσμοποιώντας το νεωτερισμό», Αρχείο Ελληνικού Χορού

<http://www.dancearchive.gr/article.php?id=20> (πρόσβαση 29/4/2012)

Μποτωνάκη Ν. (2007), «Πολικές της μνήμης: Τα ιστορικά και άλλα μνημεία ως όψεις καταγραφής της Ιστορικής και κοινωνικής μνήμης. Τα μνημεία του δήμου Ανατολής Ιωαννίνων», Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

http://www.hist-arch.uoi.gr/pdfs_docs/meta/Botonaki.pdf (πρόσβαση 19/7/2012)

Παττακός Δ., «Κρητική διάλεκτος ή γλώσσα;»

http://www.kritikoi.gr/main_titles/articles/arhra/articles125.html (πρόσβαση 2/5/2012)

Περιφέρεια Κρήτης

<http://www.crete.gov.gr> (πρόσβαση 16/7/2012)

Πολιτιστικός Σύλλογος Νεροκούρου

<http://www.e-nerokourou.gr/> (πρόσβαση 21/7/2012)

Τσακίρη Ε. (2011), «Ο δημόσιος χώρος ως φορέας ωφέλειας για την ενίσχυση της τοπικής ταυτότητας – πολιτισμικού αγαθού που ανήκει σε όλους και οι κίνδυνοι από την ιδιωτικοποίησή του», ΕΚΚΕ

<http://www.ekke.gr/estia/Cooper/Neo%20Kinima%20Architektonwn/tsakiri.pdf> (πρόσβαση 15/7/2012)

Χατζόπουλος Ε. (2011), «Η σημασία των ηθών και εθίμων στη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας και η συμβολή τους στην οικονομική ανάπτυξη τοπικών κοινωνιών»

http://www.poths1991.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=85%3A2011-07-11-10-48-14&catid=8%3Aethima&Itemid=25&lang=de (πρόσβαση 10/6/2012)

http://www.chania-info.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=400&Itemid=138
(πρόσβαση 14/7/2012)

<http://frontoffice-147.dev.edu.uoc.gr/culture/cultural-events/events.html>
(πρόσβαση 16/7/2012)

<http://www.hellenicparliament.gr/Enimerosi/Deltia-Typou/?press=34128fe1-321b-4b18-aaa9-eb4351ea60af> (πρόσβαση 16/7/2012)

<http://www.ncu.org.cy/MSc/projects/tourism/tourismoskoinonia.html>
(πρόσβαση 22/7/ 2012)

http://www.cretalive.gr/new/90577/crete/Xekinoun_oi_ekdiloseis_gia_ti_Machi_tis_Kritis
(πρόσβαση 2/8/2012)

http://www.army.gr/default.php?pname=Maxh_Krhths_Xartes&la=1
(πρόσβαση 13/9/2012)

http://www.seltisa.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=85&Itemid=9&limit=1&limitstart=2 (πρόσβαση 18/7/2012)

<http://www.arkadimonastery.gr/> (πρόσβαση 18/7/2012)

<http://cretenostos.wordpress.com/> (πρόσβαση 18/7/2012)

<http://candia.wordpress.com/culture/history-of-crete/koules/> (πρόσβαση 18/7/2012)

<http://www.archaiologia.gr/> (πρόσβαση 18/7/2012)

http://www.dimosagn.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=1559&Itemid=113
(πρόσβαση 11/9/2012)

<http://www.kritesmetamorfosis.gr/portal/index.php/2010-12-07-14-04-25/61--23-2492011/detail/2871-img0315?tmpl=component> (πρόσβαση 11/9/2012)

<http://www.goodnet.gr/index.php?id=5,69694,0,0,1,0> (πρόσβαση 11/9/2012)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄

Το ερωτηματολόγιο της έρευνας

Ερωτηματολόγιο

Το παρόν ερωτηματολόγιο απευθύνεται σε μόνιμους κατοίκους της Κρήτης και σε κατοίκους της περιοχής της Αττικής με καταγωγή από την Κρήτη

Στοιχεία ερωτώμενου

- [illegible]

Κρητική ταυτότητα

1. Ποια πιστεύετε ότι είναι τα σημαντικότερα στοιχεία της ταυτότητας του Κρητικού;

- α) Γλώσσα – διάλεκτος ☐
- β) Μουσική – τραγούδια – χοροί ☐
- γ) Κουζίνα – διατροφή ☐
- δ) Λαϊκή παράδοση (ήθη, έθιμα) ☐
- ε) Άλλο..... ☐

Επιλέξτε έως 2 απαντήσεις και βαθμονομήστε (με 1 το σημαντικότερο).

2. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Κρητικών είναι σήμερα τα ίδια που ήταν και παλιότερα (π.χ. πριν 50 χρόνια).

Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα	Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ
1	2	3	4	5	☐

Επιλέξτε μια απάντηση από το 1 (που σημαίνει συμφωνώ απόλυτα) μέχρι το 5 (που σημαίνει διαφωνώ απόλυτα)

3. Αν διαφωνείτε, σε τι εντοπίζετε τις διαφορές με το παρελθόν;

.....

.....

4. Η ταυτότητα των Κρητικών ήταν παλιά πιο ισχυρή από όσο είναι σήμερα.

Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα	Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ
1	2	3	4	5	☐

5. Αν συμφωνείτε, γιατί πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό;

.....

.....

6. Πόσο σημαντικό είναι για εσάς να διατηρηθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κρητικής ταυτότητας από τις επόμενες γενιές;

- α) Πολύ σημαντικό β) Αρκετά σημαντικό γ) Σχετικά σημαντικό
- δ) Καθόλου σημαντικό ε) Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ

7. Δραστηριοποιήστε σε κάποιον κρητικό πολιτιστικό σύλλογο;

α) Ναι

β) Όχι

γ) Δεν απαντώ

8. Αν ναι, σε ποιον / ποιους;

.....
.....

9. Αν όχι, σε τι οφείλεται;

.....
.....

10. Ποιο μέσο βοηθά περισσότερο στη διατήρηση της κρητικής ταυτότητας;

α) Οικογένεια ☐

β) Τηλεόραση / ραδιόφωνο ☐

γ) Διαδίκτυο ☐

δ) Σύλλογοι ☐

ε) Γλέντια και επετειακοί εορτασμοί ☐

στ) Έντυπα και τοπικές εφημερίδες ☐

ζ) Άλλο..... ☐

11. Ποια ήταν / είναι κατά τη γνώμη σας σημαντικότερη προσωπικότητα της Κρήτης;

α) Ελευθέριος Βενιζέλος

β) Νίκος Καζαντζάκης

γ) Νίκος Ξυλούρης

δ) Ιωάννης Βλάχος (Δασκαλογιάννης)

ε) Άλλος

12. Η τουριστική ανάπτυξη έχει προκαλέσει αλλοίωση της κρητικής κουλτούρας και της γραφικότητας του τόπου.

Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα	Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ
1	2	3	4	5	☐

13. Ο τουρισμός έκανε την κρητική ταυτότητα περισσότερο εμπορευματική.

Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα	Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ
1	2	3	4	5	☐

14. Τα ΜΜΕ είναι άδικο στην παρουσίαση της κρητικής νοοτροπίας (μέσα από σήριαλ, ειδήσεις, κλπ.).

Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα	Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ
1	2	3	4	5	☐

Σχέση με υπόλοιπους Έλληνες

15. Οι Κρητικοί διαφέρουν από τους υπόλοιπους Έλληνες.

Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα	Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ
1	2	3	4	5	☐

16. Αν συμφωνείτε, σε τι από τα παρακάτω;

- α) Ήθη και έθιμα ☐
- β) Καθημερινές συνήθειες ☐
- γ) Τρόπος που σκέφτονται ☐
- δ) Χαρακτήρας ☐
- ε) Άλλο..... ☐

Επιλέξτε έως 2 απαντήσεις και βαθμονομήστε. (με 1 το σημαντικότερο)

17. Οι υπόλοιποι Έλληνες αντιμετωπίζουν τους Κρητικούς σαν ξεχωριστή ομάδα.

Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα	Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ
1	2	3	4	5	☐

18. Η Κρήτη είναι «αδικημένη» από την πολιτεία σε σχέση με άλλες περιφέρειες της Ελλάδας.

Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα	Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ
1	2	3	4	5	☐

19. Αισθάνεστε περισσότερο Έλληνας ή Κρητικός;

- α) Πρώτα Έλληνας και μετά Κρητικός β) Πρώτα Κρητικός και μετά Έλληνας
 γ) Μόνο Έλληνας δ) Μόνο Κρητικός
 ε) Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ

20. Τον τελευταίο καιρό γίνεται λόγος για το ενδεχόμενο δημιουργίας ανεξάρτητης κρητικής πολιτείας μετά από δημοψήφισμα στο νησί. Συμφωνείτε με αυτό;

Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα	Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ
1	2	3	4	5	☐

Άλλο

21. Η Κρήτη θα μπορούσε να επιβιώσει σαν ανεξάρτητο κράτος.

Συμφωνώ απόλυτα	Μάλλον συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Μάλλον διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα	Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ
1	2	3	4	5	☐

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

Πολιτιστικοί σύλλογοι Κρητών (Αττική και περιφέρεια)

Κρητικοί σύλλογοι στο λεκανοπέδιο Αττικής
ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΑΓ. ΒΑΡΒΑΡΑΣ ΑΙΓΑΛΕΩ «ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΣ»
ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΑΓ. ΑΝΑΓΥΡΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΩΝ ΚΡΗΤΗΣ ΑΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΓΙΟΝΙΚΟΛΙΩΤΩΝ «Η ΛΑΤΩ»
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΑΙΓΑΛΕΩ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΑΛΙΜΟΥ «ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ»
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΩΝ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΟΥ «ΟΙ ΡΙΖΕΣ»
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΩΝ – ΖΕΦΥΡΙΟΥ «Η ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΣ»
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΑΡΓΥΡΟΥΠΟΛΗΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΑΣΠΡΟΠΥΡΓΟΥ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΑΧΑΡΝΩΝ - ΜΕΝΙΔΙΟΥ «Η ΚΡΗΤΗ»
«ΚΡΗΤΙΚΗ ΜΟΥΣΑ» ΒΟΡΕΙΩΝ ΠΡΟΑΣΤΙΩΝ
ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΒΟΡΕΙΩΝ ΠΡΟΑΣΤΕΙΩΝ
ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΒΡΙΑΗΣΣΙΩΝ
ΕΝΩΣΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΔΥΤΙΚΗΣ ΚΡΗΤΗΣ " Η ΒΡΙΤΟΜΑΡΤΙΣ"
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΒΥΡΩΝΑ
ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ «Η ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΣ»
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΓΕΡΑΚΑ «Η ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΣ»
ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΓΛΥΦΑΔΑΣ
ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΔΗΛΕΣΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΗΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ
"ΔΡΟΣΟΥΛΙΤΕΣ"

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΕΛΕΥΣΙΝΑΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ «Ο ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ»

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟ - ΛΙΒΑΝΟ - ΣΥΡΙΑΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΖΕΦΥΡΙΟΥ & ΠΕΡΙΧΩΡΩΝ «Ο ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ»

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΖΩΓΡΑΦΟΥ «Ο ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ»

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΗΛΙΟΥΠΟΛΗΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΗΛΠΑΠ

ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΙΛΙΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ - ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΚΑΜΑΤΕΡΟΥ «ΤΟ ΑΡΚΑΔΙ»

ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΚΕΡΑΤΣΙΝΙΟΥ - ΔΡΑΠΕΤΣΩΝΑΣ «ΤΟ ΑΡΚΑΔΙ»

ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ - ΝΙΚΑΙΑΣ - Ο ΑΓΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΧΟΡΕΥΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ «ΟΙ ΚΟΥΡΗΤΕΣ»

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΣΣΕΣ

ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΚΥΨΕΛΗΣ - ΠΑΤΗΣΙΩΝ – ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ

ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΔΕΚ. ΑΤΤΙΚΗΣ «Η ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΣ»

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΜΕΣΟΓΕΙΩΝ "Ο ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ"

ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ «Η ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΣ»

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΜΟΣΧΑΤΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΝΕΑΣ
ΙΩΝΙΑΣ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΝΕΑΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΝΕΑΣ ΣΜΥΡΝΗΣ - ΠΑΛΑΙΟΥ ΦΑΛΗΡΟΥ «Ο ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ»

ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΝΕΑΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ – ΝΕΑΣ ΧΑΛΚΗΔΟΝΑΣ

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΝΕΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΑΤΤΙΚΗΣ «Η ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΣ»

ΦΥΣΙΟΛΑΤΡΙΚΟΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΝΙΚΑΙΑΣ «Ο ΤΑΛΩΣ»

ΠΑΓΚΡΗΤΙΑ ΣΤΕΓΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΑΓΚΡΗΤΙΑ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΝΩΣΗ Μ.Μ.Ε.

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΥ ΦΑΛΗΡΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΠΑΛΛΗΝΗΣ - ΓΛΥΚΩΝ ΝΕΡΩΝ "ΤΟ ΚΡΙ-ΚΡΙ"

ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΠΕΡΑΜΑΤΟΣ «Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ»

ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΚΡΗΤΩΝ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΟΥ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΗΣ «Η ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΣ»

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ «Η ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΣ»

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΣΤΙΧΟΥΡΙΩΝ

ΕΣΤΙΑ ΚΡΗΤΩΝ ΧΑΪΔΑΡΙΟΥ

ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΧΑΛΑΝΔΡΙΟΥ «Ο ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ»

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΧΟΛΑΡΓΟΥ - ΠΑΠΑΓΟΥ «Ο ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ»

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΝΕΟΥ ΨΥΧΙΚΟΥ – ΨΥΧΙΚΟΥ – ΦΙΛΟΘΕΗΣ «Ο ΜΙΝΩΣ»

ΕΝΩΣΗ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟ ΣΩΜΑΤΕΙΟ «ΚΡΗΤΙΚΗ ΜΟΥΣΑ»

ΚΕΝΤΡΟ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΚΡΗΤΙΚΟ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΓΙΑΝΝΗ & ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΕΓΑΛΑΚΑΚΗ

ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΧΟΡΕΥΤΙΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ «ΑΟΡΕΙΤΗΣ»

ΠΑΓΚΡΗΤΙΑ ΕΝΩΣΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ

ΠΑΓΚΡΗΤΙΑ ΕΝΩΣΗ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΡΗΤΗ

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ

ΧΑΝΙΩΤΙΚΟ ΧΟΡΕΥΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ

ΕΝΩΣΗ ΚΡΗΤΩΝ ΕΘΕΛ – ΟΑΣΑ

ΠΑΓΚΡΗΤΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ Η ΞΑΣΤΕΡΙΑ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΔΗΜΟΥ ΩΡΩΠΙΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕ ΠΕΡΙΟΧΩΝ "Η ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΣ"

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΠΕΥΚΗΣ "Ο ΤΑΛΩΣ"

ΠΑΓΚΡΗΤΙΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΩΝ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ

Πηγή: Πανελλήνια Ομοσπονδία Κρητικών Σωματείων
(http://www.poks.gr/index.php?page=syllogoi_1)

Κρητικοί σύλλογοι στην περιφέρεια

ΕΣΤΙΑ ΚΡΗΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ «Ο ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ»

ΠΑΓΚΡΗΤΙΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΆΡΤΑΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΑΧΑΪΑΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΒΟΙΩΤΙΑΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ"

ΚΡΗΤΙΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΒΟΛΟΥ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΓΙΑΝΝΙΤΣΩΝ "ΝΙΚΟΣ ΞΥΛΟΥΡΗΣ"

ΚΡΗΤΙΚΗ ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΝΟΜΟΥ ΕΒΡΟΥ "Ο ΜΙΝΩΑΣ"

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΗΛΕΪΑΣ «Η ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΣ ΚΡΗΤΗ»

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΗΜΑΘΕΙΑΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ "ΤΑ ΑΓΡΙΜΙΑ"

ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑ ΚΡΗΤΩΝ ΚΑΒΑΛΑΣ (ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ)

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ Ν. ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΚΙΑΚΙΣ "ΤΟ ΑΡΚΑΔΙ"

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΛΑΚΩΝΙΑΣ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΛΑΡΙΣΑΣ «Ο ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ»

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ "Ο ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ"

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΠΙΕΡΙΑΣ

ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑ ΚΡΗΤΩΝ ΡΟΔΟΥ «Ο ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ»

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ «ΤΟ ΑΡΚΑΔΙ»

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ "Ο ΨΗΛΟΡΕΙΤΗΣ"

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ

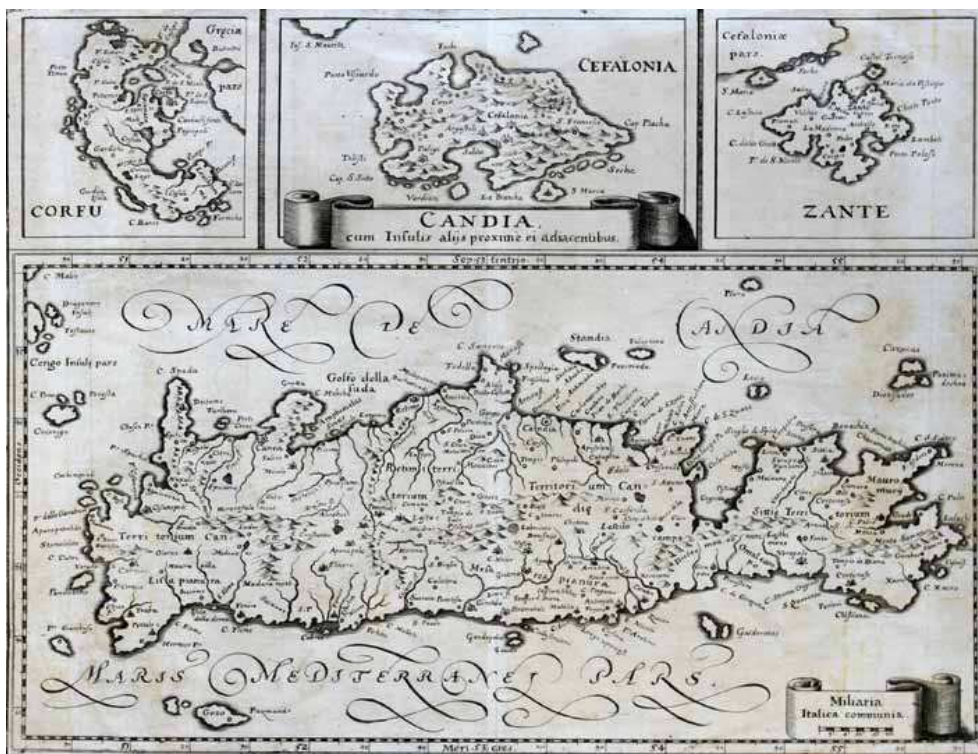
Πηγή: Πανελλήνια Ομοσπονδία Κρητικών Σωματείων

(http://www.poks.gr/index.php?page=syllogoi_6)

ΠΑΡΑΤΗΜΑ Γ'

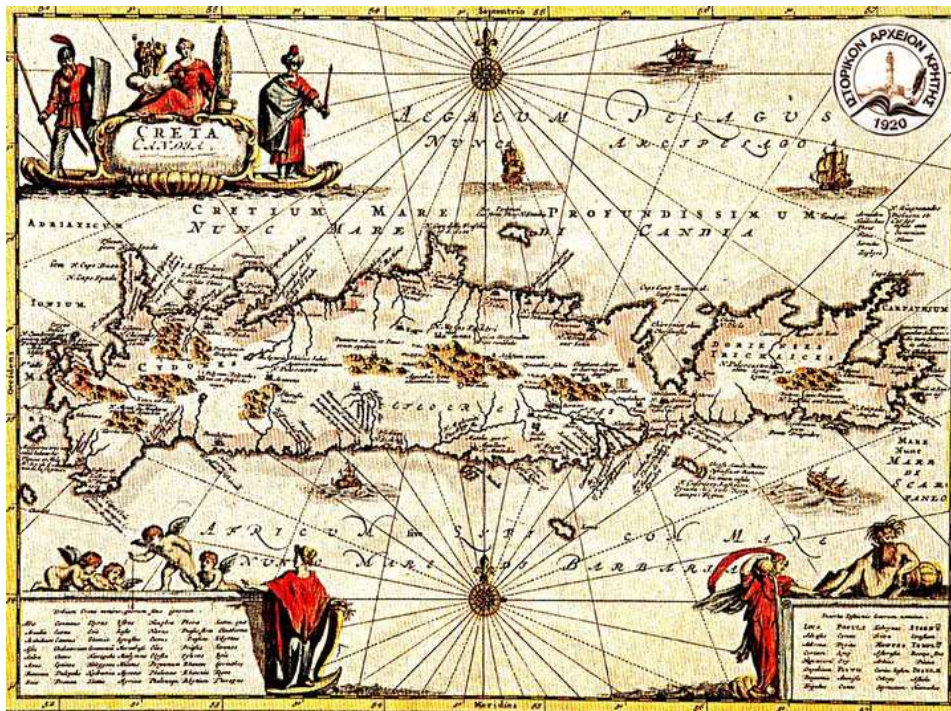
Ιστορικοί Χάρτες της Κρήτης

Εικόνα 1: Χάρτης Κρήτης (1650)

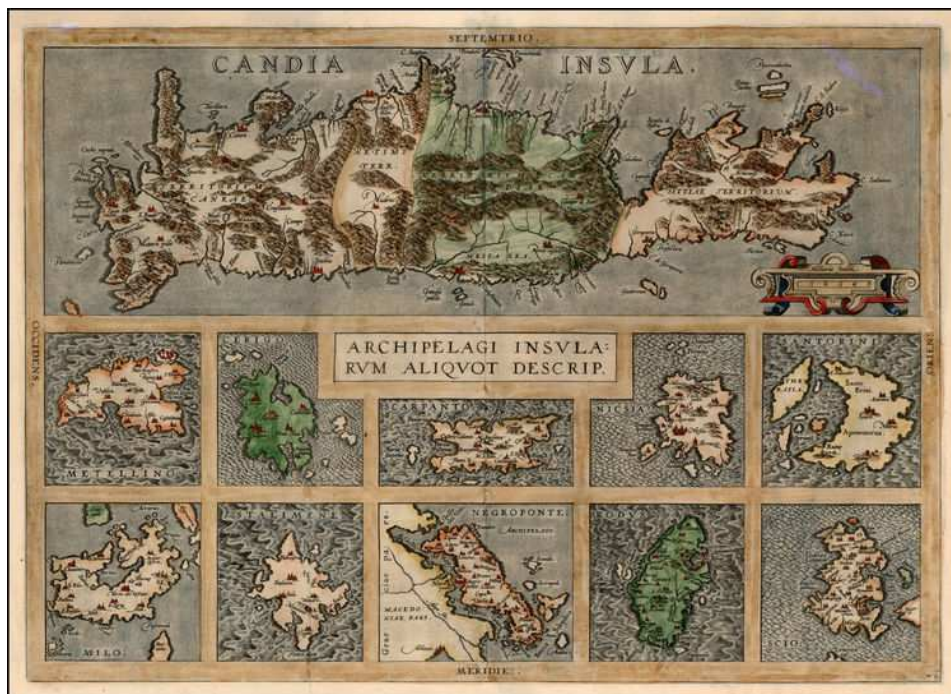
Πηγή: http://www.kiefer.de/auktion_artikel_details.aspx?KatNr=6355&Auktion=79

Εικόνα 2: Χάρτης Κρήτης (1640)

Πηγή: Ιστορικό Αρχείο Κρήτης

Εικόνα 3: Χάρτης Κρήτης (1584) από τον Abraham Ortelius

Πηγή:

http://www.raremaps.com/gallery/detail/5943/Archipelagi_Insularum_Aliquot_Descrip_Crete_Metellino_Cerigo/Ortelius.html